

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRK SOLUNUN DP ve HÜKÜMET İLE İLİŞKİLERİ 1945-1946

Yrd. Doç. Dr. Ali Ulvi ÖZDEMİR*

Öz

Türk solu, 1945 öncesinde de düşünce ve eylem zenginliği içinde siyasette yer almış bir harekettir. Her dönemde devlet tarafından izlenmiş, kovuşturulmuş olan ve daha çok Türkiye Komünist Partisi kökenli bu hareket, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de legal biçiminde varlık kazanmış ve var olan sol akımlarla da bütünleşme eğiliminde olmuştur.

1945’te Demokrat Parti’nin (DP) kuruluş aşamasında, DP ile sol hareketler arasında bazı yakınlaşmalar olmuştur. DP’nin, bu aşamada toplumsal muhalefetin tamamına ulaşmak amacıyla bazı sol söylemler geliştirmiş olması da bunda etkilidir. Bu dönemde Türk Solu, hem DP hem de Hükümet ile ilişkilerinde belirgin bir umutvar tavır içindedir.

Sol düşünce çerçevesindeki bazı isimler ile kurulacak DP arasındaki ilişkiler, CHP’yi rahatsız etmiştir. “Çok partili hayat” a geçişte daha kontrollü bir muhalefet partisi tercih eden CHP’nin de çabalarıyla, bu gruplar ile DP rasındaki yakınlaşmalar, 1945 sonlarındaki “Tan Olayı” ve onu izleyen dönemde sona ermiştir.

Türkiye’de sol düşüncenin demokrasi ve özgürlükçü söylemli kitle partileri ile olan ilişkisi, çoğu kez görece ileri olanı, görece daha geri olana karşı savunmak gibi kendi toplumsal varlığı ile çelişkili ama zorunlu bir çabayı içeren uzun tarihi bir gelişim üzerinde biçimlenmiştir. 1945 ile 1946 arasındaki dönem, Türk solu açısından bu gelişimin ana temalarının belirdiği bir tür siyasi laboratuvar olma özelliğini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Solu, Demokrat Parti, Çok Partili Yaşama Geçiş, Tan Olayı, Türkiye’de 1945-1946 arası Dönem

* Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ulvi68@hotmail.com.

Abstract

Turkish Left with its considerable experience dating back to the period before 1945 is a movement that has participated in its richness of ideas and actions in the political sphere.

This political movement, which originated from illegal Communist Party of Turkey and had to live for many years through illegal channels, started due largely to the effects of new environment in post World War II era to organize in legal entities and to integrate with the existing Left movements at the time.

After the establishment of Democratic Party (DP) in 1945, a political rapprochement was experienced between DP and Leftist circles as a response to single party rule of CHP-Republican People's Party. One factor in this rapprochement was the fact that DP had developed in its formation phase some Leftist discourses in order as much as possible to embrace the prevailing societal opposition.

CHP, which aimed to prevent further expansion of left in the period of transition to multiparty political life and was positioning itself with regard to Western Block, was concerned with the conciliatory relationship between DP to be established and some figures of Leftist circles.

With the efforts of the party in power CHP that preferred a more controlled opposition party in transition to the new multiparty era, the rapprochement between DP and Leftist groups ended with the 'Tan' incidence in 1945 and in subsequent years.

The relationship in Turkey between the Left ideology and mass political parties advocating democracy and freedom discourse was formed along a long historical development in which Left had, in contradiction to its societal reason d'être, to support relatively progressive forces as against relatively the less progressive. The years between 1945 and 1946 still remain to be an era that is a kind of political laboratory or a field to study in which from the point of view of Turkish Left main themes of this development were manifested.

Keywords: *Turkish Left, Democratic Party, The transition to multiparty political life in Turkey, 'Tan' incidence, The years between 1945 and 1946 in Turkey*

Giriş

Bu makalede, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, çok partili hayaat geçiş ve Demokrat Parti'nin (DP) kuruluşu aşamasında Türk Solu'nun legal alanda var olma çabaları ile DP ve hükümet ile ilişkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki umutvar ortamda Türk Solu'nun DP ile nasıl bir ilişki içinde olduğu, bu partinin kuruluş aşamasından başlayarak Türk Solu'nda nasıl bir izlenim bıraktığı ve bunlara bağlı olarak Türk Solu'nun DP'den neler beklediği, buna karşılık hükümetin bu

oluşumlara ve DP ile yakınlığa nasıl baktığı, tarihsel süreç içinde araştırılmaya çalışılmıştır.

Makale, zaman olarak kabaca 1945-1946 arasını konu edinmektedir.

Kuşkusuz 1945 yılı Türkiye için bir çok bakımdan önemli bir dönüm noktası ya da bir yeni bir döneme geçiş aşaması olarak ele alınabilir. Örneğin “2.Dünya Savaşı sonrasında değişen dünya koşullarına uyum sağlamak zorunda olan Türkiye” gibi bir değerlendirme, bu yeni dönemi işaret eden bakış açılarından sadece biridir. Bu genel çerçevenin içinde “çok partili hayata geçiş” gibi daha dar bir çerçeve oluşturulabilir. Böylelikle 1945 sonrası Türkiye’deki iç politik gelişmelerin dış dünya ile olan ilgisi de kurulmuş olur. Biz bu çalışmamızda 1945 sonrası gelişmelerde hem iç hem dış dinamiklerin etkisi olduğu ön kabulüyle hareket ettiğimizi belirtmeliyiz.

“Türk Solu” deyimini ile de Türkiye içinde etkinlik gösteren sol düşünce kastedilmektedir. Bu çerçevede Türk Solu’nun 1945 sonrası tavrı, değişen bir dönemde yeni arayışları gündemine alan bir tavidir. Ancak Türk Solu’nun neredeyse Türkiye Komünist Partisi’nin başlangıcından itibaren sürekli devletin takibi altında kaldığını ve bu tutumun etkilerinin uzun süreli olduğunu unutmamak gerekmektedir.

Bu yüzden 1945’teki bu tavrın nasıl oluştuğuna biraz daha geriye giderek göz atmak faydalı olacaktır.

1-Çok Partili Hayata Geçiş Döneminden Önce Sol Düşünce

Türkiye’de Sol düşünce ve akımlar küçümsenemeyecek zengin bir tarihi geçmişe ve derinliğe sahip olmuştur. Türkiye’de sol düşüncenin kökenleri açısından yaygın düşünce, Türkiye’de de burjuva devrimi¹ sayılabilecek 1908’i, yani 2. Meşrutiyet’in ilanını, başlangıç kabul etmektir.² Yaygın bir söylemle “radikal sol” ya da “aşırı sol” olarak nitelendirilen ve sosyalist-komünist bir toplum düzeni hedefinde olan sınıf esaslı bir düşünce biçiminin ürünü olan bir parti olgusu, Türkiye tarihinde çok uzun bir süre yasaklı olmuştur. Bu açıdan söz konusu akıma “yasadışı sol” adlandırılması da yapılabilir.

Türkiye’de Sovyetler Birliği’ndeki gibi sosyalist ve sonuçta komünist bir toplum düzeni kurmayı amaçlayan sol düşünce , günümüze kadar çok büyük ölçüde dallanıp budaklanmış ve pek çok kılcal damara bölünmüş olsa

¹ “Gerek 2.Meşrutiyet, gerekse Cumhuriyet devrimleri Türklerin burjuva-demokratik devriminin aşamalarıdır.” Sina Akşin, “İkinci Meşrutiyet Üzerine Bir İnceleme (Aykut Kansu, Tehe Revolution of 1908 in Turkey)”, Odtü Gelişme Dergisi, 2000, C.27, s.1.

² Mete Tunçay, **Türkiye’de Sol Akımlar-1 (1908-1925)**, BDS Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ağustos 2000

bile bu farklı yolların hepsi şu ya da bu şekilde tarihsel olarak 1920'den itibaren ana gövdeyi oluşturan Türkiye Komünist Partisi (TKP) den doğmuştur. Hiç kuşkusuz 1920 öncesi bir tarihsel sol miras ve pek çok farklı parti olmuşsa da bu düşünsel ve örgütsel dallanmanın³ çıkış noktasını oluşturan TKP'dir. TKP, 10 Eylül 1920'de kurulmuştur.⁴

1945 yılında, çok partili hayata geçiş sürecinde var olan sol çeşitliliğin unsurları ise, TKP ile ilişkili olan ve legal bir görünümde karşımıza çıkan partilerle daha merkeze yakın bir duruşu olan ve "liberal sol" diyebileceğimiz gruplardır. Bir başka deyişle, bu yelpazenin bir ucu TKP olurken diğer yüzünde demokrasi vurgusunu daha fazla yapan liberal bir sol akım bulunuyordu. DP'nin kuruluşu sırasında özellikle bu partiyle yakın ilişki içinde olan bu ikinci uca da özellikle Sertel ailesini⁵ yerleştirebiliriz.

Türkiye'de Sol düşüncenin çok partili hayata geçerken Demokrat Parti (DP) ve Hükümet (dolayısıyla CHP) ile ilişkisini tanımlarken bu akımın DP'yi var eden koşullar karşısındaki durumuna kısaca göz atmak faydalı olacaktır. Ancak bu şekilde çok partili hayata geçiş sırasındaki tavır ve tutumun nedenlerinin anlamlandırılmak mümkündür. Çünkü tek parti dönemi boyunca muhalif düşüncelerin şekillenmesinde ana odak CHP ve uygulamaları olmuştur.

TKP ile Kemalist rejimin ilişkileri başlangıcından itibaren belli bir gerilimi içeren, inişli çıkışlı bir ilişki olmuştur. Bu durum sonuç olarak TKP ile Kemalist rejime muhalefetin her biçimiyle olan ilişkiyi de etkilemiştir.

³ Türk Radikal Solu'nun 1920'den itibaren hangi akımlar ve örgütler olarak nasıl ayrıştığını ve dallara ayrıştığını çok ayrıntılı olarak gösteren bir şema için bkz. http://www.broadleft.org/tr_left_part_hist_diag.pdf.

⁴ TKP'nin kuruluşu ve gelişimini özetleyen yazı için bkz. <http://www.urundergisi.com/makaleler.php?ID=256>. Hüseyin Akyol da TKP'nin kuruluşu için bu tarihi ve Bakü'de sürgündeki askerler ile Türkiye'den gruplarla birlikte düzenlenen bir kongreyi başlangıç olarak vermektedir. Bkz. Hüseyin Akyol, **Bölüne Bölüne Büyümek Türkiye'de Sol Örgütler**, Phoenix Yayınları, 2. Baskı, Eylül 2010, s. 17. Ancak Aclan Sayılğan TKP'nin kuruluş tarihinin tartışmalı olduğunu belirtmekle birlikte Zeki Baştımar'ın Moskova tarafından TKP 1. Sekreteri ünvanını aldığı Tarih olarak verilen 14 Temmuz 1920'yi geçerli saymaktadır. Bkz. Aclan Sayılğan, **Soldaki Bitmeyen Kavga**, Ayşe Yayınları, Ankara 1970, s.3.

⁵ Sabiha ve Zekeriya Sertel çiftinin (Sertellerin) kısa yaşam öyküleri ile İkinci Dünya Savaşı sürecinde izledikleri politika ve bu politikanın en önemli aracı olan Tan Gazetesi üzerinden yapılan bir değerlendirme için bkz. Ali Ulvi Özdemir, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)", **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Sayı.49, Bahar 2012, s.179-216. Bu çalışmamız bir çok bakımdan adını andığımız ilk makalemizin tamamlayıcısı ve devamı niteliğindedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Sol düşüncenin ve TKP önderlerinin Kemalist rejime bakışı oldukça iyimserdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında Mustafa Suphi'nin öldürülmesinden sonra bile bu iyimserlik havası sürmüştür.⁶ Bu başlangıç yıllarında TKP, Kemalist rejimin saltanatın ilgası ve diğer siyasi düzenlemeleri hakkında olumlu bir tutum takınmış, ancak bu çizginin daha da ileri götürülmesi beklentisi ve talebi içinde olmuştur. Bu dönemde devrimlerle kazanılmış olan haklardan dolayı Kemalist öncülükle ele ele hareket etmek yönündeki şu sözler TKP politikasını özetler:

“kazanılmış hakları eylem ve uygulama alanına aktarmak ve karşı devrimcilerle mücadele etmek için bu grupla uzun süre el ele hareket edilebilecektir.”⁷

Aslında TKP içinde Milli Mücadele'yi ve Mustafa Kemal'i destekleme noktasında daha en başından itibaren bir ayrışma olsa da ağırlıklı olarak TKP, Mustafa Kemal liderliğindeki Milli Mücadele hareketini, Ulusal Burjuvazi ve bürokrasi ile işbirliği yapmak biçimindeki bir politika kapsamında desteklemiştir.⁸ Hatta TKP içindeki önemli bir isim olan Şevket Süreyya Aydemir, bu tavrı, 1924 yılında yazdığı bir yazıda, neredeyse yeni Cumhuriyet düzenine ve CHP'ye bir tür açık çek olarak nitelendirilebilecek bir biçimde, şöyle dile getirmiştir:

“Binaenaleyh bizde ne Sosyal demokrasi ne de diğer şekil kitlevi hareketler için lazım olan içtimai zemin henüz ve tabiatı ile teşekkül etmemiştir. Memleketin zengin, sermayedar, ileri bir hale gelmesi şimdi günün günün tarihi bir vazifesidir. Bu vazife ise disiplinli ve müteşekkil bir Cumhuriyet partisine düşer. Cumhuriyeti idame ve muhafazası için yapılacak her hareket, hatta ne kadar şiddetli bile olsa doğrudur. Terakkiperverane ileri bir harekettir.”⁹

Bu alıntıdaki son cümleden de görülmektedir ki o dönem sol düşünce içinde Cumhuriyet'in getirdiklerini geriye dönüş niteliğindeki her eyleme karşı savunmaya koşullu önemli bir akım etkindi. Buna Hikmet Kıvılcımlı liderliğindeki sol çevrelerin değerlendirmelerini de ekleyebiliriz. Kıvılcımlı, 1954 yılında Vatan Partisi kurulurken Mustafa Kemal Atatürk'ün' Gençliğe Hitabesi'ne atıfta bulunarak açıkça “Vatan Partisi, kulaklarında bu öğüt

⁶ Burak Gürel, Can Nacar, “Şefik Hüsnü Değmer”, **Sol, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C.8, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2007, s. 121.

⁷ Gürel- Nacar, **a.g.m.**, s. 122.

⁸ Sayılğan, **Soldaki...**, s.4.

⁹ Sayılğan, **Soldaki...**, s.5.

çınlayarak kuruldu”¹⁰ demektir. Devamındaki satırlardaki değerlendirmeler de bu çevrede Kurtuluş Savaşına, Cumhuriyet Devrimleri’ne, Kemalist birikime (hatta öncesinde bütün Batılılaşma sürecine) sahip çıktığını ve bu gelişmelere son derece olumlu bir bakışın var olduğunu gösterir niteliktedir:

“Selim III’ten Meşrutiyet inkılabına kadar geçmiş bütün ıslahat (reformlar), en güzel miraslarımızdır. Kuvayi Milliye geleneğimiz, vatanın cennetleşmesi yolunda en yakın temennimizdir. Kuvayi Milliyeci kurtuluş hareketimiz, yurdumuzu İSTİKLAL’e kavuşturmuştu. Atatürk: ‘Ey Türk Genci!...diyordu, birinci vazifen Türk İstiklalini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza etmektir.’ Yani, Kuvayi Milliyeci ruhu, vatan, İSTİKLAL ve CUMHURİYET’ini, şartsız kayıtsız gençliğe emanet etti. 1919’dan beri 36 yıl geçti. O zamanki çocuklar bugünün gençleri, o zamanki gençler bugünün olgun insanları haline geldiler. Cumhuriyetle beraber doğarak büyümüş, yalnız istiklal havasıyla teneffüs etmiş olan o yeni nesiller, vatanın her işinde, Kuvayi Milliyeci atalarımızın geleneğine dayanarak, söz ve iş sahibi olmakla kalmamalı, teşebbüsü de ele almalıdırlar. Vatani, yeni bir KUVAYİ MİLLİYECİ mukaddes hamlesi cennetleştirmelidir.”¹¹

Bu dönemde daha ılımlı bir sol anlayışı temsil eden Sertel’ler de özellikle Cumhuriyetin kazanımlarını savunan, Atatürk’ü ve devrimlerini destekler bir pozisyon almışlardı. Bu dönemde devrimlere direnen odaklara karşı Serteller’in de Kemalistlerin yanında oldukları görülür. Serteller, Atatürk’ü, gericiliğe, emperyalizme karşı savaştan bir önder olarak değerlendiriyordu.¹² Sabiha Sertel’in 11 Ağustos 1945 tarihli Tan Gazetesi’nde, Vakit Gazetesi sahibi Asım Us’un bir yazısına yanıt niteliğinde olan ve “Türkiye Sosyalist Bir Devlet Midir?” başlıklı yazısında Türk solunda Cumhuriyet ile başlayan dönemde gerçekleştirilenlere yönelik bakışı özetleyen bir açıklamaya yer vermiştir:

“1914-18 harbinin sonunda garp emperyalizmine karşı milli kurtuluş mücadelesi yapan Türkiye saltanatı, irticai yıkılmış, halkçı, laik, devletçi, inkılapçı bir cumhuriyet kurmak suretiyle sola müteveceh bir rejim kabul etmiştir. Anayasa vatandaşlara tanıdığı siyasi ve sosyal haklarla demokratik bir rejim kanunudur.”¹³

¹⁰ Hikmet Kıvılcımlı, **Kuvayimilliyeciliğimiz ve 2. Kuvayimilliyeciliğimiz, Bütün Eserleri** 4, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Mart 2007, s. 15.

¹¹ Kıvılcımlı, **Kuvayimilliyeciliğimiz...**, s. 16.

¹² Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, Belge Yayınları, İkinci Baskı, 1987, s. 61-62.

¹³ Sabiha Sertel, “Türkiye Sosyalist Bir Devlet Midir?” **Tan Gazetesi**, 11.08.1945, s. 2.

Gerçekten de hem ılımlı hem de radikal sol, Türkiye’de Cumhuriyetle birlikte kurulan rejimi kendi beklentilerini karşılamaktan uzak bulsa da herşeye rağmen ileri bir adım olarak nitelemişlerdir. Ancak “sola açık” bu rejimim daha ileriye götürülmelidir. Buna göre Kemalist atılımlar bir “Demokratik Burjuva Devrimi” olarak niteleniyor ve herşeye rağmen karşı devrimciliğe karşı destekleniyordu.¹⁴ Bir diğer nokta ise bu devrimin Sosyalist Devrim aşamasına geçiş için daha umutlu bir ortam yaratmasıydı. Bu dönemin ardından bir “halk hükümeti” yani “işçi hükümeti” aşaması gelmelidir.¹⁵

1925 Şeyh Said isyanı Şefik Hüsnü’nin liderliğindeki TKP tarafından eleştirilmiş, bu ayaklanma “Kürtlerin büyük, dinci, gerici ayaklanması” olarak değerlendirilmiştir. Bu ayaklanma sırasında yayın yapan Orak-Çekiç gazetesindeki şu ifade TKP’nin Kemalist rejime bakışını da özetler durumdadır:

“Arkadaş, kara kuvvet bizim de, burjuvazinin de düşmanıdır. Biz herşeyden önce bu düşmanı yenmeliyiz; burjuvaziyle ayrıca ko-zumuzu paylaşırız.”¹⁶

Bu ifadeler, radikal solun, Kemalist rejimi “yetersiz” bulduğu iddiasıyla eleştiri yöneltmekten çekinmediği her dönemde, daha geri bir düzen tehdidi karşısında kaldığında ve bu tehdidi savuşturmak adına önlemler aldığı, onu savunma ve onun yanında olma biçiminde bir pozisyon almasının tipik ifadesidir. Bu tavır bir anlamda radikal sol düşünce ile Kemalizm arasında çelişkili ilişkinin değişmez görüntüsüdür.

Ancak 1925 Şeyh Said isyanı sonrasında çıkan Takriri Sükun Kanunu’nun basın-yayın hayatına getirdiği kısıtlamalar sol kesim tarafından eleştirilmiş, bu kanunla getirilen uygulamaların işçi hareketlerine yöneltilmesi, fırsattan istifade ederek “gelişmekte olan burjuvazinin, sınıf düşmanlarını ezmek için” çaba harcaması olarak değerlendirilmiştir.¹⁷ Ama bu eleştiriler ve Şefik Hüsnü’nün tutuklanması genel olarak Kemalist rejime ilerici bir adım olarak değerlendirilmesin engel olmamıştır. Burada karşımıza çıkan ve daha geri bir toplumsal-kültürel tehdide karşı Kemalizm ile radikal sol düşünce arasında ortaya çıkan deyim yerindeyse “düşman kardeşler” ilişkisi, Cumhuriyet tarihi boyunca bir tür temel yasa olarak devam edecektir.

¹⁴ Sabiha Sertel, **a.g.e.**, s. 67 ve s. 71.

¹⁵ Gürel- Nacar, **a.g.m.**, s.122.

¹⁶ Gürel- Nacar, **a.g.m.**, s. 123.

¹⁷ Sabiha Sertel, **a.g.e.**, s. 96.

Bu yıllarda TKP ve sol düşüncenin Kemalizme bakışı, daha da sol bir rejime geçilmesi noktasından eleştirilerle dolu olmasına karşın gerici-irticacı her türlü ayaklanma ve girişime karşı Kemalist rejimi desteklemek yolundadır. Örneğin Kürt ayaklanmalarına karşı olan yaklaşım 1928-32 Ağrı isyanları ve 1937 Dersim ayaklanması'na karşı İnönü hükümetinin tavrını destekler içerikte olmuştur. Hatta bu isyanların bastırılması "Feodal gericiliğe karşı en büyük zafer" olarak alkışlanmıştır.¹⁸

Feodalizm ve gericiilik tarafından tehdide uğradığında Kemalizme destek verip solla kendi arasına mesafe koyduğunda Kemalizmi eleştirmek, sol akımın neredeyse temel yaklaşımı olmuştur. Bu yaklaşım "ilerici güçlerin ittifakı"¹⁹ sloganıyla 1920'lerde geçerlilik kazanmıştır. Örneğin TKP'nin 1926 Viyana Kongresi'nde Kemalizmin, anti-emperyalist tarafı vurgulanarak bu direnç sürdüğü müddetçe, desteklenmesi gerektiği dile getirilmiştir.²⁰

Ancak Türkiye'sol düşünce çerçevesindeki kişi ve akımlar arasından da gerici feodal baskılar ve ayaklanmalar olmadığında Kemalist rejime sert eleştiriler yöneltilmekten geri kalınmamıştır. 1930'lu yıllarda eleştirinin tonu biraz daha artmıştır. Bu dönemde artık Kemalizm "emperyalizmin bir aleti haline gelme ve gerici yönde yozlaşma süreci içinde" olmakla suçlanıyordu.²¹

Bu dönemde Şefik Hüsnü, TKP lideri olarak Kemalizme çok sivri eleştiriler yönetmeye başlamıştır. Özellikle 1929'da Atatürk'ün Eskişehir'de yaptığı bir konuşma ile açıkça Komünizm konusunda sert bir tavır alması, TKP'nin eleştirilerini artırmış, Kemalist rejim, devrimci karakterini yitirmeye başlamakla suçlanmıştır. Ancak Mete Tunçay bu eleştirileri şöyle yorumlar:

*"Şefik Hüsnü'nün Kemalizme bakışı sivri görünebilir; fakat başka ülkelerdeki komünistlerin kendi hükümetlerine nasıl saldırdıklarıyla karşılaştırılırsa hayli ılımlıdır. Hiç kuşkusuz, TKP Cumhuriyet Devrimlerini geniş ölçüde onaylamakta, ancak yetersiz bulmaktadır."*²²

Bu kısa değerlendirmeden de anlaşılabilceği gibi Türk radikal solunun Kemalizme bakışı Kemalizmi daha ileri toplumsal atılımlar için önemli bir çizgi kabul etme ve bir tür "ondan geri gitme, ama onunla da yetinme" tavrıdır.

¹⁸ Gürel- Nacar, **a.g.m.**, s. 133, 7 numaralı dipnot.

¹⁹ Gürel- Nacar, **a.g.m.**, s. 128.

²⁰ M.Görkem Doğan, Y.Doğan Çetinkaya, "TKP'nin Sosyalizmi", **Sol, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8**, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2007, s. 300

²¹ Gürel-Nacar, **a.g.m.**, aynı yer.

²² Mete Tunçay, Giriş Yazısı, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Mayıs 1997, Sayı.41, s. 17.

1930'lu yıllarda TKP çizgisinin önceliği, Avrupa'da başlayan Faşist oluşumlara karşı Sovyetler Birliği'ni desteklemek olarak belirginleşmiştir. Buna karşılık yine bu dönemde TKP içinde bir tarafını Nazım Hikmet'in çektiği bir ayrışmanın ideolojik kökeninde de yine Kemalist rejimin değerlendirmesi yatmaktaydı.²³ Mete Tunçay, bu dönemde sol düşüncenin kendi ülkelerinde iktidarda bulunan partilere karşı politikalarını karşılaştırırken bu durumu şöyle belirtir:

“.. mesela Bulgar komünistlerinin 1930'larda iktidarda olan partilere ve kişilere karşı ne kadar sert olduğunu, Yunan komünistlerinin keza kendi kendi ülkelerinde iktidarda bulunanlara karşı ne kadar sert olduğunu, buna karşılık Türk komünistlerinin CHP iktidarına karşı oldukça sakıngan davrandığını gözlemleyebilirsiniz.”²⁴

Bu noktada bütün devlet baskısına karşın örneğin Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) karşısında Türk Solu'nun tavrı SCF'yi “karşı devrimci ve gerici bir parti” olarak nitelemektedir.²⁵ Dolayısıyla bu tavrı, Türk Sol düşüncesinde kalıcı hale gelecek olan Kemalizm'i görece geri olana karşı savunmak ancak Kemalizm'in kendince eksilerini tamamlama çizgisi arasında biçimlenmiş bir misyonun başka bir örneği olarak niteleyebiliriz.

Ancak CHP iktidarının buna rağmen Türkiye içindeki sol hareketleri çok yakından takip ettiği ve “Komünist Faaliyetler” konusunda çok hassas davrandığı bir gerçektir. 1930'lu yılların ilk yarısında ülke içindeki en ufak sol eylemler, yayımlar ve sol düşünceyle bağlantılı kişiler takip edilmekte ve sık sık baskınlar düzenlenmektedir. 1930-1932 yılları arasındaki bu tür faaliyetleri özetleyen bir rapor bunlara örnektir.²⁶ Bu rapor, o dönemde devlet yönetimindeki en büyük korkunun orduda disiplinin bozulması ve özellikle Yunanistan ve Bulgaristan'da gözlemlenen komünistlerce gerçekleştirilen bazı ayaklanmaların Türkiye içinde de gerçekleşeceği korkusudur. Ancak bu dönemde Türkiye içindeki Komünist faaliyetler başta İstanbul olmak üzere Ankara, İzmir, Edirne, Kırklareli, Eskişehir gibi illerde beyanname dağıtılmasından ibaret olmaktadır. Bu faaliyetlerle uğraşanlar çok alt düzey işlerle meşgul olan esnaftan kişiler, suç aletleri ise sadece basılı beyannameler ve teksir makineleridir.²⁷

²³ Doğan- Çetinkaya, **a.g.m.**, s.304.

²⁴ Mete Tunçay, **Eleştirel Tarih Yazıları**, Liberte Yayıncılık, 2. Baskı, Nisan 2006, s. 165.

²⁵ Şefik Hüsnü'nün 1930 Eylül tarihli yazısını aktaran Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar II (1925-1936)**, BDS Yayınları, İstanbul, Ekim 1992, s. 82.

²⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon No: 030 10 00 Kutu No: 208 Dosya No: 421 Sıra No: 19.

²⁷ BCA, 0301000/208/421/19

1936 yılında da Sovyet güdümündeki KOMÜTERN'in Sovyetler Birliği'nin Faşizm tehlikesine karşı korunmasını en öne koyan "Birleşik Cephe Politikası"nı oluşturması, TKP'nin elini bir anlamda bağlamıştır.²⁸ Bu politika gereği Komünist partiler sosyal demokratları da içeri alacak şekilde faşizme karşı bir cephe oluşturacaklardı. "Gün sosyal bir takım taleplerle Kemalizmin sıkıştırılmaya çalışılacağı gün değildi. TKP'liler yasal alana çıkarak faşizme karşı CHP dahil her türlü alanda çalışma yürütmeliydiler."²⁹ Bu tarihte alınan karar TKP tarafından şöyle ifade edilmiştir:

*"Parti (TKP)kendine yeni bir savaş yolu tayin etti. O zamanki İsmet İnönü hükümetinin, memleketin milli bağımsızlığına, sosyal gelişmesine hizmet eden, memleketin ve halkın yararına olan bütün icraatında aktif olarak desteklenmesine karar verdi. Partiye bağlı işçi sendikaları ve gizli Komünist Gençlik Teşkilatı kaldırılarak üyeleri legal işçi ve gençlik teşkilatlarına girmekle görevlendirildi."*³⁰

1940'lı yıllarda bu politika gereği Refik Saydam Hükümeti desteklendi.³¹ Ancak TKP kadro ve örgütlenme olarak bu dönemde zayıftı. Daha çok "halktaki genel sıkıntıyı anti-faşist ve Sovyet Dostu bir hatta kanalize etmeye çabalamaktadır."³²

İkinci Dünya Savaşı Yılları TKP için "hareketsizliğe" mahkum olunan yıllar olarak başlamıştır.³³ Hitler'in yönetiminde Alman ordularının Sovyetler'e saldırısı ise TKP faaliyetlerine bir parça da olsa ivme kazandırdı. Bunun sonucunda TKP, 1942 yılında Türkiye'nin dış politikasını destekler pozisyonundan bir sapma ile Türkiye'nin Almanya karşıtı bir cephede yer alması tezini öne çıkarttı.³⁴ Bu dönemde Türkiye'de yaygınlaşmaya başlayan ve Nazilerin SSCB topraklarında ilerleyişinden güç ve cesaret alan ırkçı-Turancı hareketler ile vurgunculuk karaborsa ve Milli Koruma Kanunu gereği zorunlu çalışma, fazla mesai gibi gelişmeler, TKP'nin toparlanmaya çalışan kadroları için ana konular haline geldi. Bu tarihlerde çıkartılan

²⁸ "1934 yılından itibaren Komintern, dünya Komünist Partilerine faşizme karşı müşterek cephe kurulması direktiflerini vermeğe başlamış ve 1935 Komintern 7. Kongresinde Cephe Politikası kararı alınmıştı. Türkiye Komünist Partisi de Komintern hattına uymak için faaliyete tekrar başladı." Aclan Sayılğan, **Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1972)**, Hareket Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Haziran 1972, s. 220.

²⁹ Doğan- Çetinkaya, **a.g.m.**, s.308.

³⁰ TKP'nin bu politika değişikliğinin ayrıntıları için bkz. Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar-1 (1908-1925)**, BDS Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ağustos 2000, s.126.

³¹ Gürel- Nacar, **a.g.m.**, s.129; Sayılğan, **Soldaki...**, s.13.

³² Doğan- Çetinkaya, **a.g.m.**, s.312.

³³ Doğan- Çetinkaya, **a.g.m.**, aynı yer.

³⁴ Sayılğan, **Soldaki...**, s.13.

sadece bir kaç broşür bile toplum içinde anti-faşist duyarlılığı etkinleştirmek bakımından önemli katkılar sağlamıştır. Ancak Kemalist rejimin Komünist Sol'a karşı tutumu hep dikkatli ve gözetleyici olmuştur. 1944 yılında yeniden bir tevkiyat ile savaş sonrasına doğru canlanmak isteyen hareketin önü kesilmek istenmiştir. Ancak TKP'nin ve onu referans alan çevrelerin 2. Dünya Savaşı yıllarını etkinliklerini, prestijlerini Faşist cephenin yıkılmasına da bağlı olarak arttırdıkları söylenebilir.³⁵

TKP, 2. Dünya Savaşı içinde Sertel'lerin yönetiminde çıkan ve savaş sonuna doğru Hükümeti destekler pozisyondan giderek hükümete muhalefet konumuna geçen Tan Gazetesi içinde de belli bir etkinlik kazanmış durumdadır.³⁶

2-1945'te İç ve Dış Gelişmelerin Çok Partili Yaşama Geçişteki Etkileri

2. Dünya Savaşı'nı müttefiklerin kazanacağını anlaşılmaması, izlediği savaş dışı kalma politikası yüzünden İsmet İnönü'nün müttefikler karşısında

³⁵ Doğan- Çetinkaya, **a.g.m.**, aynı yer.

³⁶ Sayılğan, **Soldaki...**, s.13. Ancak Sayılğan'ın aynı yerde 2.Dünya Savaşı içinde TAN Gazetesi için kullandığı "*TKP'nin günlük organı idi*" değerlendirmesini şüpheyle karşılamak gerekir. Bu olsa olsa yazar kadrosu içinde yer bulabilen bazı TKP' lilerin Tan Gazetesi içinde kendi pozisyonlarının sağladığı etkinliği abartmalarının bir sonucu olarak yaptıkları subjektif bir değerlendirmedir. Nitekim Sayılğan bu yargısına dayanak olarak Şefik Hüsnü Değmer'in Moskova'ya gönderdiği bir raporu göstermektedir. Bkz. Sayılğan, **Soldaki...**, s.72. Sayılğan bu iddialarını diğer bir yapıtı olan *Türkiye'de Sol Hareketler*'de de şöyle tekrarlar: "*T.K.P., 1942 içinde legal neşriyata önem verdi. Zira o zamanlar yürüteceği politika için, harple ilgili görüşlerin kamu oyuna duyurulmasında fayda vardı. Ankara'da çıkan Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu'nun legal yönetimindeki 'Yurt ve Dünya' ile 'Adımlar' dergileri gizli Komünist Partisi'nin denetimi altında idi. İstanbul'da yayımlanan Sabiha Sertel ve Zekeriya Sertel çiftinin yönetimindeki 'Tan' gazetesi de tamamen gizli Komünist Partisi'nin legal günlüğü idi. Parti günü gününe görüşlerini aksettiriyor, 'Tan' imzalı çıkan başyazıların pek çoğu Dr. Şefik Hüsnü Değmer tarafından kaleme alınıyordu.*" Bkz. Sayılğan, **Türkiyede...**, s. 254. Bize göre sadece bu bilgilerden yola çıkarak legal bir yayının T.K.P'nin yayın organı olduğu yargısına ulaşmak doğru değildir. Zekeriya Sertel ise Komünizm suçlamaları ve Moskova ile ilişkilendirme çabalarına karşı Ekim 1954'te, "*Zaten bize Komünistlik sıfatını atfedenler, komünizmin ne olduğunu bilmeyen ve bu melketette komünizmin yeri olmadığını takdir edemeyen cahillerdir.*" diyerek Tan Gazetesi'nin ve kendisinin Komünizme karşı tavrını açıklamak zorunda kalmıştır. Bkz. Yıldız Sertel, **Babam Gazeteci Zekeriya Sertel, Susmayan Adam**, Cumhuriyet Kitapları, Ekim 2002, s. 272. Tan Gazetesi'nin herhangi bir siyasal partinin organı olamayacağına ilişkin bir diğer kanıt ise Demokrat Parti'nin kuruluş aşamalarında kurucu kadro ile çok yakın ilişki içinde olmasına karşılık Zekeriya Sertel'in Tan Gazetesi'nin kurulacak partinin (Demokrat Parti) bile parti organı olmasına razı olmamasıdır. Bkz. Yıldız Sertel, **a.g.e.**, s.295.

düştüğü zor durum³⁷, giderek kendisini belli etmiştir. Alman yanlısı tutum izlediği öne sürülen Dışişleri bakanı Numan Menemencioğlu'nun istifa etmesi (ettirilmesi), Türkçü ve turancı gruplara karşı başlatılan tutuklama faaliyetleri, hem Batılı müttefikleri hem de Sovyetler Birliği'ni tatmin etme amaçlıydı. Ancak bu dönemde Amerika ve İngiltere basınında Türkiye'nin savaş sırasındaki tutumu yoğun biçimde eleştirilmiş, hatta Ahmet Emin Yalman, *Life Dergisi*'ne kapak olarak Türkiye'deki demokrasi taraftarı tutumu desteklenmiştir.³⁸ Bu durum, Türkiye'nin hem dış politika anlamında hem de Milli Şeflik gibi kurumlarla perçinlenmiş demokrasi eksikliği konusunda açılımlar yaparak 2. Dünya Savaşı'nın galip devletlerinin düşmanlığını kazanmamak ve bu ülkeleri tatmin etmek yönünde politikalar izlemesini bir bakıma dayatmıştır.

1945 yılının 7 Mayıs'ında İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa kısmı³⁹, 2 Eylül 1945 günü itibariyle de Uzak Doğu kısmı sona ermişti.⁴⁰ 4 Şubat 1945'te başlayan ve 11 Şubat'ta biten Yalta Konferansı'nda, 1 Mart'a kadar düşmana savaş ilan etmeyen devletlerin kurulacak Birleşmiş Milletler Teşkilatına alınmaması kararlaştırıldı. İngiltere'nin Türkiye büyükelçisinin 1 Mart 1945'ten önce Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi gerektiğini söylemesi üzerine Türkiye 23 Şubat 1945'te bu ülkelere savaş ilan etmiştir.⁴¹

Bu dönemde Türkiye, iç ve dış nedenlerin bir araya gelmesi yüzünden çok partili yaşama geçiş sürecini yaşamaya başlamıştır. Daha önce Terakkiperver ve Serbest Fırka denemelerini yaşamış ve bu partilerin kapatılmasıyla çok partili yaşama geçememiş olan Türkiye bu kez daha farklı bir atmosferde bir bakıma bu değişikliğe zorunlu kalmıştır.

³⁷ "İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında günlerde Türkiye, savaşın galipleri tarafından ciddi bir şekilde dışlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı." Temuçin Faik Ertan, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Dünya ve Türkiye", **80.Yılında Türkiye Cumhuriyeti ve Demokrasi**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Birinci Basım, Ekim 2004, s.82

³⁸ Necdet Ekinci, "İnönü Dönemi ve II.Dünya Savaşı Yılları", **Türkler Ansiklopedisi, C.16**, (Ed.) H.Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 720

³⁹ "Almanya, Eisenhower karargahının bulunduğu Reims'da kırmızı boyalı küçük bir okulda, 7 Mayıs 1945 günü sabahı kayıtsız şartsız teslim oldu." William L. Shirer, **Nazi İmparatorluğu, Çöküş**, Birinci Baskı, Kasım 1979, s.414.

⁴⁰ "Teslim belgesini Japonya 2 Eylül 1945 sabahı Tokyo koyunda Amerika'nın Missouri zihlisinde imzaladı." Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980 Cilt :1**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Onuncu Baskı, Ankara, 1994, s.406.

⁴¹ Kamuran Gürün, **Savaşın Dünya ve Türkiye:3 Savaş 1939-1945**, Tekin Yayınevi, İstanbul, Temmuz 2000, s.646.

Aslında çok partili yaşama geçişte iç ve dış faktörleri birbirinden ayırmak zordur.⁴² Doğrusu Savaşın zaferle çıkan ve yeni dünyayı kurmakta olan tarafın husumetini çekmemek 2. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin en önemli politikası olmuştu. Faşizmin yenildiği bir dönemde Batı korumasına girilebilmek için en azından görüntüde de olsa çok partili bir ülke görüntüsü oluşturmak iyi bir fikir gibi görünmüştür. Yine bu amaçla Sovyet tehdidi fikri bilerek ve büyütülerek işlenmiştir.⁴³ 7 Ağustos 1946 tarihinde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye bir nota vererek Boğazların ortak savunulmasını istemesi⁴⁴ bu açıdan bir fırsat olarak kullanılmıştır. Bu talepler Türkiye'nin "kayıtsız şartsız Amerikancı bir politika"nın oluşmasının görünürde nedenleri olarak sayılsa da asıl nedeni Türkiye'nin iç dinamiklerinde aramak daha doğrudur.⁴⁵ Ülkenin savaş sırasında palazlanan egemen sermaye çevrelerinin başta amerikan sermayesi olmak üzere dış sermayeye aracılık etmek konusunda büyüyen talepleri, Türkiye'nin günümüze kadar süren Batı boyunduruğuna girmesi yolunda başlıca etmen olmuştur. Sovyet talepleri de kamuoyunu biçimlendirmek için kullanılmıştır. Öyle ki toprak talepleri konusunda ilk duyumlar Türk hükümet yetkililerince bile ciddiye alınmamış, Dışişleri Bakanı Hasan Saka "*Rivayetler duydum fakat resmi bir talep olmadı*" demiştir.⁴⁶

Türkiye'nin daha çok iç dinamiklerin etkisiyle Amerikancı bir çizgiye girmesi ve büyüyen yerli sermayenin yabancı sermaye ile bütünleşme süreci, Türkiye'ye karşı Batı'da 2. Dünya Savaşı sonrası beliren eleştirel bakışı yatıştırmak ve sempatisini kazanmak için çaba harcanmasını zorunlu kılmıştır. Ekonomik cephede Türkiye geleneksel devletçi –otarşik anlayışını terkedecek, siyaseten de egemen sınıfların çıkarlarını bürokratik tehditler ve sınırlamalar olmadan yürütecek partiler eliyle yönetilecektir. Bu politika DP ile başlamamıştır.⁴⁷ Ancak DP toplumda yükselen bu sermaye kesimlerinin,

⁴² Niyasi Berkes, **Unutulan Yıllar**, İletişim Yayınları, 1997, s.310-312.

⁴³ Berkes, **a.g.e.**, s.317. Bu konuda aynı yöndeki görüşler için bkz. Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Mart 2003, s. 65-66; Yalçın Küçük, **Türkiye Üzerine Tezler, 1908-1998, Tekin Yayınevi, C.1.**, 5. Basım, 1989, s. 359-379. Gökhan Atılgan da, bu politikayı şöyle özetlemektedir: "...ama Sovyet talepleri, Türkiye yönetici sınıflarına, yaratılmış olan bu ihtilafın içine sokulmaları için ABD ile İngiltere'ye etki yapma imkanı verdi. Bu etki hemencecik sonuç vermemiş olsa bile, ileride göreceğimiz gibi, Türkiye yönetici sınıflarının ABD emperyalizmi yörüngesine girişlerinin yol başlangıcı oldu." Gökhan Atılgan, **Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı**, Yordam Kitap, 2.Baskı, 2007, s. 71.

⁴⁴ Timur, **a.g.e.**, s. 59

⁴⁵ **a.g.e.**, s. 65. 2. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin yabancı sermayeyi çekme politikasının doğuşu ve iç ve dış siyaset üzerinde belirleyici olması hakkında ekonomik ve politik bir analiz için bkz. Küçük, **a.g.e.**, s. 382-400

⁴⁶ Timur, **a.g.e.**, aynı yer

⁴⁷ Küçük, **a.g.e.**, s. 438

toprak sahiplerinin, savaşta sıkıntı çekmiş memur kesiminin de desteğini almıştır.⁴⁸

3- DP Kurucuların CHP'den Kopma Süreci

Türkiye'de, 1944 yılından itibaren dış dünyada ve savaşın gidişatında yaşanan demokrasiler lehine gelişmelerin etkisiyle yavaş yavaş daha fazla özgürlük istekleri su yüzüne çıkmaya başlamıştır. İlk başta Milli Şef, CHP ya da hükümet açıktan eleştirilmiyordu.⁴⁹ Bu dönemde basın kanununun 50. Maddesi Bakanlar Kurulu'na gazette kapatmak yetkisi verdiği için hükümet karşısında basının eleştirel gücü çok fazla değildi. Yine de Türkiye'de 2. Dünya Savaşı'nın nasıl sonuçlanacağına ilişkin bir öngörünün yavaş yavaş belirginleşmesine paralel olarak genel olarak özgürlüklerin gelişmesi yönünde bir beklenti de oluşmaya başlamıştı.⁵⁰ 1945 yılının Nisan ayında toplanacak San Fransisko'daki Birleşmiş Milletler kurucu ülkeler toplantısı, muhalif seslere cesaret veriyordu.⁵¹ Bu konuda Sabiha Sertel de anılarında San Fransisko'daki toplantının ülkedeki nisbi özgürlük havasının doğmasındaki etkisini şu satırlarla belirtir:

“1944'ten sonra ilericilere yapılan hücumlar şiddetini artırdı. Çünkü, San Fransisco Antlaşması'ndan, hükümetin Atlantik Beyannemesini imzalamasından sonra, ilericilere nisbi bir hürriyet verilmişti. Çeşitli ilerici dergiler çıkıyor, memleket konuları biraz daha serbest konuşuluyordu.”⁵²

⁴⁸ Timur, a.g.e., s. 26, Küçük, a.g.e., s. 450

⁴⁹ Metin Tokar, **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973**, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, 1990, s. 26.

⁵⁰ a.g.e., aynı yer

⁵¹ Timur, a.g.e., s. 14. San Fransisko toplantısının muhalefeti cesaretlendirmesine ilişkin benzer bir değerlendirme için bkz. Yaşar Özüçetin, *“Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti'nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri”*, **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, (Ed.) H.C.Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 766. Dış gelişmelerin içte demokrasiye geçişi zorladığına ve zemin hazırladığı yolundaki görüşler Zekeriya Sertel'de de mevcuttur. Zekeriya Sertel *“İnönü, Amerika'ya dayanabilmek için, lafla olsun demokrat görünmeye çalışıyordu. Demokrasiden yana olduğuna dış aleme de inandırmak zorundaydı”* diyerek dış faktöre dikkat çeker. Bkz. Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Gözlem Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul, Mart 1977, s. 243-250. Esasen İnönü de CHP yöneticilerine verdiği bir yemekte şunları söylemektedir: *“Ben uzun deneyimlerimle şunu görmüşümdür: hiç bir dış sorunu iç sorunla karıştırmadan ve hiçbir iç sorunu da dış sorunlarla karıştırmaksızın çözümlendiğini bilmiyorum. Biri mutlaka diğerini etkiler.”* Demektedir. Bkz. Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar 1939-1954**, Milliyet Yayınları, İstanbul, Mart 1977, s. 316. Dolayısıyla İnönü'nün de çok partili hayata geçiş konusunda dış faktörün ya da dünyanın o gün içinde bulunduğu durumun etkisi olduğunu değerlendirmediğini düşünemeyiz.

⁵² Sabiha Sertel, a.g.e., s.220.

CHP içinde ilk muhalif sesler hafif de olsa 1944 Mayıs ayında yapılan bütçe görüşmelerinde ortaya çıktı. Bu görüşmelerde Celal Bayar'ın getirdiği eleştiriler dikkat çekti. Böylelikle Bayar CHP içinde ayrıksı bir ses olarak sivrilmeye başladı.⁵³ Aslında Hikmet Bayur da 1943 yılında benzer türde bir iç muhalefet sergilemişse de 1944'ün farkı bu eleştirilerin basında çok daha fazla yankı bulmasıydı.⁵⁴ Ancak bu durumun asıl keskinleşmesi 1945 yılında oldu. Ocak 1945'te Toprak Kanunu meclise geldi ve komisyonda görüşülmeye başlandı. Aslında "Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocaklarının Kurulması" adını taşıyan bu kanun savaş öncesi görüşülecekken savaş dolayısıyla ertelenmiş bir düzenlemeydi.⁵⁵ Meclise Mayıs 1945 yılında görüşülmeye başlanan bu kanun "meclis içindeki muhalefetin ilk defa elle tutulur şekilde örgütlenmesinin fırsatını" vermiştir.⁵⁶ Bu kanun görüşmeleri sırasında bu kez de Aydın Menderes ismi muhalif ses olarak ortaya çıkmaya başladı.⁵⁷ Ancak bu sırada beliren parti içi muhalefet henüz yeni bir parti kurmak düşüncesinin uzağındadır.⁵⁸

Bu kanun aslında Türkiye'de savaş içinde gelişen yeni sınıfların ve genel memnuniyetsizliğin de kendini göstermesi fırsatını vermiştir.⁵⁹ Kanun teklifinin 17 maddesi son anda hükümet müdahalesiyle tasarıya eklenmiş ve işçi ve çiftçi lehine toprak kamulaştırma olanağını içeriyordu. Bu durum mecliste büyük toprak sahibi sınıfların temsilcileri durumunda olan üyeleri ürkütmüştür. Özellikle Adnan Menderes iç tüzük hükümlerine gönderme yapmış ve hükümetin meclise baskısını gündeme getirmiş, konuşmasında demokrasi vurgusu yapmıştı.⁶⁰ Bu dönemde "demokrasi" özelemleri çekingen biçimde dile getiriliyor, ama aslında büyük toprak sahiplerinin sınıfsal çıkarlarını savunmalarının maskesi durumuna geliyordu.⁶¹

Tasarı aleyhinde konuşan milletvekilleri aynı zamanda muhalif bir odak olarak ortaya çıkıyorlardı. Bunlar arasında Adnan Menderes, Refik Koraltan, Emin Sazak, Celal Bayar, Fuat Köprülü, Hikmet Bayur ve Recep Peker de vardı. Ancak muhalefetin çekirdeğinde Celal Bayar vardı.⁶² Bunun nedenleri arasında Celal Bayar'ın Atatürk yanlısı ve İsmet İnönü karşıtı olarak bilin-

⁵³ Timur, **a.g.e.**, aynı yer; Toker, **a.g.e.**, s.30.

⁵⁴ Toker, **a.g.e.**, s.31.

⁵⁵ Özüçetin, **a.g.m.**, aynı yer.

⁵⁶ Toker, **a.g.e.**, s.40.

⁵⁷ Timur, **a.g.e.**, s. 15.

⁵⁸ Toker, **a.g.e.**, s.52.

⁵⁹ Özüçetin, **a.g.m.**, s. 766; Timur da bu kanun sırasındaki gelişmeleri bir "kızgınlık dalgası" ve "muhalefet korusu" deyimleriyle niteler. Bkz. Timur, **a.g.e.**, s. 15.

⁶⁰ Timur, **a.g.e.**, aynı yer.

⁶¹ Timur, **a.g.e.**, s. 16.

⁶² Toker, **a.g.e.**, s. 40.

mesi, eski bir başbakan olarak daha bilinen, daha tecrübeli bir isim olması, Milli Mücadele'den gelen bir kişilik olarak saygınlığını karomuş olması, Atatürk tarafından İsmet İnönü'nün yerine bir kez de olsa başbakanlığa getirilmiş olmasının onu İsmat Paşa karşısından kendiliğinden akla gelen ilk alternatif kişi olarak ortaya çıkartması gibi nedenler sayılabilir.⁶³ Bu kişiler öncelikle "Celal Bayar ve arkadaşları" olarak anılan bir çevreyi oluşturmaktaydılar. Bu tarihe kadar Bayar ve Menderes çok yakın olmayan aynı meclisin iki üyesi konumundaydılar. Ancak Menderes, Bayar gibi Atatürk döneminde de Dış İşleri Bakanı olmuş Tevfik Rüştü Aras'ın evinde toplananlar arasında bulunuyordu. Menderes aynı zamanda Tevfik Rüştü Aras'ın kızkardeşinin kızının eşiydi. Tevfik Rüştü Aras'ın kızı ise Fatin Rüştü Zorlu ile evliydi. Fuat Köprülü da Menderes'in çok yakın arkadaşıydı. Refik Koraltan ise Celal Bayar'ın samimi arkadaşıydı. Mecliste "küsünler kampı" olarak adlandırılan toplantılarda Köprülü Menderes ile, Koraltan ise Celal Bayar ile gelmişti. Bu dörtlü sonra DP'nin çekirdeğini oluşturacak olan dörtlüdür.⁶⁴

Bu arada 1945 yazında Vatan gazetesi yeniden çıkmaya başlamış, Tan gazetesi de demokrasi fikrini işleyen bir çizgi tutturmuş, böylece Vatan ve Tan gazeteleri muhalefet cephesi olarak ortaya çıkmıştı.⁶⁵ Bu ortam gelişirken bütçe görüşmelerinin sonunda 1945 Mayıs ayında ilk kez bütçe 7 muhalif oyla meclisten geçti. Bu şekilde parti içi muhalefet parti dışına taşmış oldu.⁶⁶ İsmet İnönü ise 19 Mayıs nutku ile "demokrasi prensipleri"nden söz ederek bu gelişmeyi adeta cesaretlendirmiş bulunuyordu.⁶⁷ 31 Mayıs'ta ise eleştirilere uğrayan Ticaret Bakanı Celal Sait Siren görevinden alındı. Halbuki daha önceleri eleştirilen bakana daha çok sahip çıkılıyordu.⁶⁸ Bütün bu gelişmeler parti içi muhalefeti cesaretlendiren gelişmeler olmuştur.

Bu ortam içinde Tan gazetesi çerçevesinde bazı aydınlar ikinci bir parti kurmak için bir araya gelip toplantı yapmaktadırlar. Bir araya gelenler arasında karı-koca Serteller dışında Zekeriya Sertel ile çok önceden tanışan ve hatta Zekeriya Sertel'in Sabiha Sertel ile 1915 yılında evlendiklerinde kız tarafının nikah şahitliğini yapan⁶⁹ Dr. Tevfik Rüştü Aras, Dr. Adnan Adıvar, Sabahattin Celal ve Esat Adil (Müstecaplıoğlu) gibi isimler de vardır. İstan-

⁶³ Toker, **a.g.e.**, s. 40.

⁶⁴ Toker, **a.g.e.**, s. 52-53.

⁶⁵ Timur, **a.g.e.**, s.17.

⁶⁶ Özüçetin, **a.g.m.**, s. 767.

⁶⁷ Özüçetin, **a.g.m.**, s. 767.

⁶⁸ Toker, **a.g.e.**, s. 63.

⁶⁹ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s. 79-80.

bul'da Tan gazetesi matbaasında yapılan bu toplantıların devrin emniyet güçleri tarafından adım adım izlendiği ve Başbakan Saraçoğlu'nun bu yerni parti girişiminden anında haberdar edildiği de 4 Haziran 1945 tarihli, İçişleri Bakanı Hilmi Uran imzasıyla Başbakanlığa gönderilen bir belgeden anlaşılmaktadır.⁷⁰

7 Haziran 1945 tarihinde ise meşhur "Dörtlü Takrir", verilerek DP'nin kuruluşuna giden ilk adım atılmış oldu. Bu önergede Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, anayasada özgürleştirici yolda değişiklikler yapılmasından, demokratik müesseselerin geliştirilmesinden ve birden fazla partini olması gereğinden söz ediyorlardı.⁷¹ Hikmet Bayur da bu dörtü arasında olacakken son anda vazgeçmiştir.⁷²

Dörtlü Takrir, 11 Haziran 1945'te CHP Genel İdare Kurulu'nda görüşülerek reddedildi.⁷³ Aynı gün Çiftçi Topraklandırma Kanunu kabul edildi.⁷⁴

5 Eylül 1945 tarihinde ise Milli Kalkınma Partisi'nin, milyoner bir işadamı Nuri Demirağ tarafından kurulmasına izin verildi.⁷⁵ Dolayısıyla DP'den önce Türkiye'de ikinci bir parti kurulmuş oluyordu. 15 Ağustos'ta Adnan Menderes Mecliste bir konuşma yaparak anayasadaki özgürlüklerin uygulamada da gerçekleştirilmesini talep edince parti içi tartışmalar basına yansıdı. Falif Rıfki Atay, Menderes'i Ulus gazetesinde eleştirirken 25 Ağustos'ta Fuat Köprülü Vatan Gazetesi'nden yanıt verdi. Bunu 13-14 Eylül 1945 tarihlerinde Adnan Menderes'in Vatan Gazetesi'nde Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nu eleştiren iki yazısı takip etti. Bunun üzerine 21 Eylül 1945'te Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Vatan Gazetesi'nde yazdıkları yazılar nedeniyle CHP'den ihraç edildiler.⁷⁶ Bu iki milletvekilinin ihraç gerekçeleri sayılırken Cumhuriyet Halk Partisi Parti Divanı'nın Adnan Menderes ve Fuat Köprülü için "*Partiye [CHP] karşı sistemli bir siyasi mücadeleye girişmek*", "*Memlekette Parti İdaresini 'menfaatlerine bağlı inhisarcı [tekelci] bir zümrenin vasilik idaresi olarak göster(mek)*", Vatan gazetesi kastedi-

⁷⁰ BCA, 030.10/79/524/18. Dönemin Emniyet Genel Müdürlüğü Önemli İşler Genel Müdürlüğü'nün İstanbul şubesinin tarafından İçişleri Bakanlığı'na ve oradan da Başbakanlık'a gönderilen bu belge için bkz. **EK.1**.

⁷¹ Timur, **a.g.e.**, s.17-18; Özüçetin, **a.g.m.**, s. 767.

⁷² Toker, **a.g.e.**, s. 68-69.

⁷³ Barutçu, **a.g.e.**, s. 309.

⁷⁴ Küçük, **a.g.e.**, 449.

⁷⁵ Timur, **a.g.e.**, s. 18. Kemal Karpat bu partinin kuruluş tarihini 18 Haziran 1946 olarak vermektedir. Bkz. Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2013, s. 236.

⁷⁶ Toker, **a.g.e.**, s.72-73.

lerek “*partiye karşigüveni sarsmak rolünü üzerine alan bir gazetenin sütunlarında*” yazı yazarak Vatan Gazetesi ile “*bir fikir ve içtihad ve cephe birliğinin*” sağladıkları gibi ifadeler kullanması, Demokrat Parti daha kurulmadan önce kurucu olarak öne çıkan isimler ile toplumda mevcut olan sol muhalefet arasında bir ilişkinin kurulmuş olduğu düşüncesinin CHP tarafından da paylaşıldığını göstermektedir.⁷⁷

4-DP’nin Kuruluş Sürecinde Sol Akımların DP ile İlişki Kurma ve Bir Demokrasi Cephesi Oluşturma Çabası

Gerçekten de bu dönemde Türkiye’de tek parti iktidarının dikkate aldığı ve sürekli takip ettiği radikal sol akımların İkinci Dünya Savaşı sonlarına doğru siyasal hayatta varlıklarını göstermek ve ağırlıklarını artırmak çabası giderek yoğunlaşmıştır. Bu gruplar girilen bu yeni dönemi bir fırsat olarak değerlendirmişler ve güçlü bir muhalefet ağı oluşturmak için değişik çabalar içinde olmuşlardır. Bunlar arasında bir bölümü DP’nin oluşumu aşamasında bu partiye geniş bir demokrasi cephesi için önemli bir enstrüman olabilir düşüncesiyle farklı bir ilgi göstermişlerdir.

1944 yılının Ocak ayında TKP’nin görüş ve dilekleri, “Partinin Görüş ve Dilekleri” broşürü ile yayınlanır. TKP’nin istekleri burada da 1-SSCB ile dostluk, 2-SSCB ile dost bir hükümet, 3-Faşist yayınların durdurulması, 4-Seçimlerin yenilenmesi ve tek dereceli seçim yapılması, 5- kollektif yönetim olarak sıralanmıştır.⁷⁸

1944 yılının Şubat-Mart aylarında gerçekleştirilen tevkifat⁷⁹ ile sarsıntıya uğrayan TKP, İkinci Dünya Savaşı’nın son döneminde Saraçoğlu hükümeti’nin politikalarını eleştirmekle birlikte parti ideolojisi doğrultusunda Türkiye’de bir proleterya diktatörlüğü kurma amacını gerçekçi bulmamakta, daha önce de değindiğimiz gibi anti-faşist, Sovyet Dostluğu’nu sağlamaya çalışan ve bu hedefler doğrultusunda CHP ile de birlikte çalışmaya hazır bir konumdadır. Bu politikada “hakiki demokrasi” isteği ön plana

⁷⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490 01 572 22 73-3. İki milletvekilinin partiden ihraç sürecinde CHP genel İdare Kurulu, gerekli incelemeyi yapması için Genel Başkanlık Divanı’nın incelenmesine konuyu sunmuş, Genel Başkanlık Divanı da Parti Divanı’na sorumluluk vermiş ve ihraç kararı bu kurulca alınmıştır. Ancak Bu belgenin altındaki tarih 22 Eylül 1945’tir.

⁷⁸ Emin Karaca, **Sintinenin Dibinde (T.C.’nin Hukuksal Öyküsü)**, 1. Baskı, Gendaş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 177’den aktaran Danacı, **a.g.e.**, s. 16, 43. Numaralı dipnot.

⁷⁹ Savaş Danacı, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sol İki Parti: Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi, Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Ankara, 2002, s. 17. 1944 T.K.P. tevkifatı’nın gelişimi hakkında kısa bir bilgi için ayrıca bkz. Sayılan, **Türkiyede...**, s. 256-258.

çıkarılmakta⁸⁰, ancak bu yapılırken Sovyetler Birliği'nin dünya politikasındaki tavrı belirleyici olmaktadır. Bunun sonucu olarak TKP toplumda var olan bütün ilerici, anti-faşist demokrasi ve kurtuluş cephelerini, her türlü sol eğilimli grupları ve hatta Saraçoğlu gibi almancı kampa yakın kişiler hariç tutulursa CHP'yi de kapsayacak bir "Demokrat Mücadele Cephesi" oluşturmaya çalışmak amaçlanmıştı.⁸¹ Aclan Sayılğan, TKP'nin bu tavrını ve şöyle ortaya koymaktadır:

"İkinci Dünya Harbi'nin kaderi belli olduktan sonra İktidar Partisi'nin [CHP] içinde belirmeğe başlayan muhalefet temayülleri Türkiye Komünist Partisi'nin gözünden kaçmadı. Muhalefet teşekkül etmezden önce, T.K.P. faaliyet programında yapılan tadilat, bir kısım İktidar Partisi mensubunu da içine alan yeni bir cephe çalışmasına girişmeyi hedef almıştı. Yeni Cephe'nin ismi: 'Faşizm ve Vurgunculara karşı Mücadele Cephesi' idi.

*Fakat bu cephenin tatbiki için fırsat çıkmadı, zira 1945 ilkbaharına doğru artık Türkiye'de 'Milli Muhalefet' partileri kurulmaya veya kurulma hazırlıklarına başlanmıştı. Bu sefer Dr. Şefik Hüsnü Değmer 31 Temmuz 1945'te, İktidar Partisini karşısına alan ve muhalefeti yutmak isteyen yeni bir Cephe programı hazırladı. Bu cephe programının iki simi vardı: bazı kere 'Milli Birlik Cephesi', bazı kere de 'İleri Demokratlar Cephesi' ismiyle anılıyordu."*⁸²

Görülüyor ki bu dönemde aşırı solun politikası demokrat bir cephe oluşturmak ve toplumdaki bütün ilerici gruplarla bir araya gelmekti. Karşıt cephe ise faşist ve anti-demokrat tutum takınanlar olmaktaydı. Dolayısıyla CHP'nin mevcut uygulamaları karşısında olacak ve demokratik düzenlemelerden yana her grup TKP'nin desteğini alabilecek potansiyel müttefik haline geliyordu. Bu yüzden 2. Dünya Savaşı'nın sonunda CHP karşısına çıkan muhalefete olan ilgiyi bu politikada aramak ve yadırgatıcı bulmamak gerekir.

1945 yılında TKP genel sekreteri Şefik Hüsnü'nün evinde yapılan bir toplantıda alınan karar gereği, aydınlar arasında faaliyet göstermek üzere kurulması kararlaştırılan "İleri Demokrat Cephe" için hazırlanan programa göre Türkiye'nin ilerlemesi için Faşizme, irticaya ve vurgunculuğa karşı

⁸⁰ Danacı, a.g.e., s.17-18.

⁸¹ Fethi Tevetoğlu, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)**, 2. Baskı, Ankara, 1967, s. 507'den aktaran Danacı, a.g.e., s. 18. Ayrıca bkz. Sayılğan, **Türkiyede...**, s. 262.

⁸² Sayılğan, **Türkiyede...**, s.262.

bağımsız, demokrat, yurtsever gruplar ve namuslu vatandaşlar “Milli Birlik” etrafında toplanmaya çalışılacaktı. Burada Atatürk devrimlerine, demokrasiye ve her türlü ilerleme düşman grupların dışarda bırakılacağına belirtilmesi TKP’nin bir cephe içinde kendi ideolojik bakışının dışındaki gruplarla da işbirliğine hazır olduğunu göstermektedir.⁸³ Bu karar diğer Avrupa ülkelerindeki Komünist partilerin pratiğine de uygun olmakla birlikte 1937’de Komintern de alınan ve daha önce belirttiğimiz “burjuvazinin ilerici kesimleriyle birlikte burjuva kamptaki gerici kesimlere karşı etkinlikte” olma kararı ile de uyumludur.⁸⁴

Bu eğilim, TKP ve Türkiye’deki diğer sol grupların DP ile en başından itibaren bir yakınlığın kurulmasının şartlarını da oluşturuyordu. Zaten Dr. Şefik Hüsnü Değmer, yukarıda andığımız ‘İleri Demokratlar Cephesi’ programını T.K.P. üyelerine gönderirken şöyle ekliyordu:

“Dikkat edeceğimiz nokta, muhalefet partilerinin idareceleri olmağa namzet olanları mümkün olduğu kadar sosyalist demokrasiye çekmektir.”⁸⁵

Bu dönemde Tan Gazetesi ve Serteller de TKP gibi demokrasi vurgusu ile dolu yazılarında eleştirilerini giderek artırıyorlar, gerçek demokrasi, tek dereceli seçim ve muhalefet partilerinin örgütlenmesi konusundaki isteklerini yoğun bir biçimde dile getiriyorlardı. Örneğin Zekeriya Sertel 24 Ağustos 1945 tarihli bir yazısında şunları söylemekteydi:

“Bu suretle inkılabı korumak vesilesiyle alınan tedbirler, hah-kikatte inkılabı ve anayasa ile temin edilen demokrasiyi boğmuştur.”⁸⁶

Hatırladıklarım adlı kitabında Zekeriya Sertel yine 2.Dünya Savaşı’nın son devirleri ve sonrası İnönü dönemimi hakkında şöyle der:

“İsmet İnönü memleketi savaştan kurtarmış ama, bir savaşa girmiş kadar da memleketin yıkıntıya uğramasına yol açmıştı.”⁸⁷

1945 yılında Zekeriya Sertel’in ve Tan gazetesindeki eleştirilerin yoğunlaştığı görülür. 1945 Eylül-Aralık arası dönem, Türkiye’de demokrasiye geçişin biçimlenişi açısından son derece önemli bir dönemdir. Varlık

⁸³ Karaca, a.g.e., s. 22.

⁸⁴ Karaca, a.g.e., s. 23. İlerici Demokrat Cephesi’nin programı için bkz. Sayılğan, *Türkiye’de...*, s. 262-268.

⁸⁵ Sayılğan, *Türkiyede...*, s.268.

⁸⁶ Zekeriya Sertel, “*İnkılabı Koruyan Değil, Koruyamayan Tedbirler*”, Tan Gazetesi, 24 Ağustos 1945, s.1.

⁸⁷ Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 235.

Vergisi ve vurguncu- karaborsacı zenginlerin yaygınlaşması ve Almanci siyasetin etkili olması Tan gazetesini bile hükümet aleyhine çevirmişti. Ancak asıl eleştiriler 2. Dünya Savaşı'nın bitimine yakın ve bitmesinden hemen sonra daha önce de belirttiğimiz gibi demokrasi talepleri ile ortaya çıkmıştır.

Bütün bu nedenler ve gelişmeler Sol düşüncenin CHP ve tek parti yönetiminden soğumasına, hatta ona karşıt bir konuma gelmesine yol açmıştır. Bu durum çok partili yaşama geçişle birlikte Sol hareketi CHP karşısındaki muhalefet pozisyonuna itmiş ve benzer pozisyonda görüntü veren hareketlere ve özellikle DP'ye başlangıçta yakınlık duyulmasına neden olmuştur.⁸⁸ Kuşkusuz bu yakınlıkta bütün muhalefeti kendi bünyesinde toplamak isteyen DP çevrelerinin bilinçli politikalarının da etkisi vardır.⁸⁹

Sertellerin DP ile ilişkisi, gerçekten de TKP'ninki ile benzer bir eğilim içinde olmaları nedeniyle ama (özel nedenlerden dolayı) daha erken bir dönemde başlamıştır. Celal Bayar'ın henüz CHP içindeki çıkışı yapmadan önce bile Serteller ile ilişkisi vardı. Zekeriya Sertel Bayar'daki bu memnuniyetsizliği anı kitabında "*Celal Bayar iktidardan düşünce karaya vurmuş gibi sersemlemişti*" sözleriyle belirtir. Bayar ile sık sık görüştiklerini, hatta onun Moda'da demirli bir yatında zaman zaman gezintiye çıkanlar arasında

⁸⁸ "CHP içinde başgösteren muhalefet, kısa bir süre içinde parti dışına doğru genişleme eğilimi gösterdi." Atılğan, a.g.e., s. 72. Atılğan, CHP'den ayrılan ve sonradan DP'yi kuracak olan kişilerin de sol kesimden gösterilen ilgiye karşılık verdiğini belirterek şöyle demektedir: "Bu muhalefet bloğuna bakılınca, CHP içinden kopmakta olan liberal demokrat görünümülü kişilerin, solcu aydın ve gazetecilerin birikimlerinden ve Tan gazetesinin etki gücünden yararlanmak istediği görülebiliyordu." Atılğan, a.g.e., s.73. Ancak Atılğan'ın bu değerlendirme sonrasında, DP'yi kuracak olan grupta başlangıçta var olan sol eğilimlere karşı ilginin nedenleri olarak sunduğu "Anlaşılan o ki, bu grup solcu aydınlarla yapacağı işbirliğinin sağlayacağını varsaydıkları Sovyet desteğiyle iktidar karşısında daha güçlü bir komuta geleceklerini hesap ediyordu." biçimindeki değerlendirmesinin, hem yeterince delillendirilmemiş, hem Türkiye'de giderek yaygınlaşmaya başlayan dönemin anti-Sovyet yönelimine aykırı hem de zaten bu öncü grubun siyasal çizgilerine uygun olmayan bir tavır olarak, havada kaldığını, bu değerlendirmeyi gerçeklerle örtüşür bulmadığımızı, belirtmek zorundayız. CHP'den kopan ve sonrasında DP'yi kuracak olan kadronun Sovyet Desteği umması değil, toplumda kendilerine bağlayacakları geniş bir muhalefete ulaşmak için sol çevreleri bir araç olarak kullanmak istemesi sola karşı, başlangıçta söz konusu ilgide gerçek nedendir. Ayrıca sol ve DP ilgisi düzleminde, DP'nin sola ilgisinin, Solun DP'ye olan ilgisi yanında çok daha küçük boyutlu olması, bir başka deyişle bu ilginin büyük ölçüde tek taraflı, hatta karşılıksız bir ilgi olması gerçeklerle daha çok örtüşmektedir.

⁸⁹ Hikmet Kıvılcımlı, bu dönem DP'nin sol düşünce ile olan ilgisi için örneğin şöyle demektedir: "İktidara gelmek için her şeyi 'mübah' bildiler. Hatta zamanın ilerici görünen Sosyalistleri ile bile perde ardından 'işbirliği' yapma hünerlerini gösterdiler." Tarkan Tufan, *Hikmet Kıvılcımlı, Hayatı ve Eserleri*, Nokta Kitap Yayınları, 2. Baskı, Temmuz 2012, s. 123.

bulduğunu da belirtir.⁹⁰ Sabiha Sertel de daha 1942 yılında Tefvik Rüştü Aras ve Celal Bayar'ın İnönü'nün politikalarını kendisinin de bulunduğu bir ortamda eleştirdiğini belirtir. Celal Bayar, kendisinden bu konuda neden bir şeyler yapmadığını soran Sabiha Sertel'e bu erken dönem için şöyle demektedir:

*“Mecliste İnönü'nün bu despot idaresine karşı bir muhalefet uyanmıştır. Fakat herşeyin bir zamanı var. Bugün bu harp tehlikesi içinde milli birliği bozmak doğru olmaz.”*⁹¹

Görülüyor ki Sertellerin en başından itibaren toplumdaki önemli muhalefet odaklarıyla yakın ilişkileri bulunuyordu. Dönemin aşırı sol isimlerinin de, hatta TKP sekreteri Şefik Hüsnu'nün Tan Gazetesi'nde imzasız yazıları da yayınlanabiliyordu.⁹² Zaten TKP toplumdaki tüm demokrat kişilerle işbirliği kararında olduğu için bu doğal bir durumdu. TKP bu dönemde CHP içinde ortaya çıkacak muhalefeti kendi oluşturdukları “demokrasi cephesi” tarasırının içinde birlikte hareket edebilşecekleri burjuva ilerici hareketler olarak görüyordu.⁹³ Taner Timur da bu çaba için şunları söyler:

*“Savaşın faşist blok aleyhine dönmesinden ve demokrasinin zaferi ufukta görünmesinden sonra ise, legal bir örgütlenme çabası içinde bulunan Marksist-Leninist militanlar, bir 'demokrasi cephesi' kurmak için çalışmışlardır.”*⁹⁴

Dolayısıyla Celal Bayar, CHP içinde bir muhalefet hareketi başlattığı zaman Serteller üzerinden aşırı sola uzanan bir zincir de bu harekete eklenmenin yollarını arayacaktır. Bu dönemde bir sol-demokratik muhalefet çizgisi oluşuyor izlenimi ortaya çıkmıştır.

Zekeriya Sertel'in *Hatırladıklarım* adlı kitabında 15. Bölüm “Demokrat Partiyi Nasıl Kurduk” başlığını taşımaktadır. Bu iddia DP'lilerce doğrulanmasa da Metin Toker bu iddia için yıllar sonra şöyle der:

“Bayar, Zekeriya Sertel'in 'Hatırladıklarım' adlı kitabındaki 'Demokrat Partiyi Nasıl Kurduk' başlığını taşıyan kısımdan kendisine bahsettiğimde güldü, 'Beraber mi kurmuşuz,' dedi, Sertel'in iddiası bunu (DP'yi- A.U.Ö.) adeta Tefvik Rüştü Aras ile beraber planladığı, fakat kendilerinin bilhassa Adnan Menderes'in

⁹⁰ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, aynı yer. Zekeriya Sertel'in Celal Bayar ile olan bu ilişkisini “özel” bir ilişki olarak tarif etmekte bir sakınca yoktur.

⁹¹ Sabiha Sertel, **a.g.e.**, s.229

⁹² Danacı, **a.g.e.**, s. 14.

⁹³ Danacı, **a.g.e.**, s. 23.

⁹⁴ Timur, **a.g.e.**, s.107.

liberal bujuva fikirleri dolayısıyla ötekileri terk ettikleri yolundadır.

Aslında bunun bir gerçektir yanı hiç yok değildir.”⁹⁵

Dolayısıyla DP, daha kuruluş aşamasında demokrat solun ve TKP'nin temsil ettiği radikal/aşırı solun ilgi alanındaydı ve Serteller vasıtasıyla organik ilişki de kurulmuştu. Sertellerin Celal Bayar ve arkadaşlarıyla yakınlığı o derecedeydi ki Bayar'ın CHP'den çekilmek için verdiği mektup bile Zekeriya Sertel'in iddiasına göre Moda'da Celal Bayar ile birlikte hazırlanmıştı. Tefvik Rüştü Aras da düşününe tanıklık ettiği Zekeriya Sertel'i ziyaret ederek kurulacak yeni partinin ilkelerinin ne olması gerektiği konusunda görüşmeler yapıyordu. Hatta Celal Bayar, Adnan Menderes, Tefvik Rüştü Aras ve Zekeriya Sertel, Tefvik Rüştü Aras'ın Ankara Bahçelievler'deki evinde toplanıp kurulacak partinin amacı ve programın belirlemeye çalışıyorlardı. Partinin düşünülen ilk ismi de “Cumhuriyet Demokrat Partisi” olacaktı. Zekeriya Sertel, Adnan Menderes'le bu dönemde özel toplantılar da yaparak yeni partiye biçim verecek ekibin içinde olduğunu göstermiştir.⁹⁶ Adnan Menderes ise Zekeriya Sertel'in komünist olduğunu düşünmektedir. Ekim 1945'de Zekeriya Sertel, Tan Gazetesi'nde durumu açıklayıcı dizi yazılar yazarak Türkiye'de Komünizm kurulması için gerekli şartların oluşmadığını açıklamak zorunda kalır. Ona göre kendisi sağ eğilimli dostlarınca komünist, sol eğilimli dostlarınca da “burjuva” diye nitelendirilen biriydi.⁹⁷

DP'nin kuruluş dönemine tanıklık eden ve 1946 seçimlerinde DP listesinden bağımsız milletvekili aday olan Mehmet Ali Aybar da DP ile sol arasındaki ilişkiler konusunda şöyle der:

“1945'ten sonra, tek parti yönetimine karşı muhalefet başlamıştı. Bu muhalefetin içinde solcular da vardı. Daha henüz Demokrat Parti kurulmamıştı. Fakat kuruluş hazırlığında olan müstakbel kurucularla kimi solcular dirsek teması içindeydiler. Örneğin Zekeriya Sertel'in evinde Demokrat Parti kurucularıyla toplantılar yapılıyordu.

Böyle bir havada, tek parti rejimine, İsmet Paşa'nın milli şeffliğine karşı sağ-sol arasında bir bir işbirliği, dirsek teması vardı.”⁹⁸

⁹⁵ Toker, **a.g.e.**, s. 77.

⁹⁶ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s. 251-252.

⁹⁷ Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s. 251-252.

⁹⁸ Uğur Mumcu, **Aybar ile Söyleşi Sosyalizm ve Bağımsızlık**, Tekin Yayınevi, 10. Baskı, İstanbul, 1994, s. 37.

Bu arada Cumhuriyet gazetesinde 2 Ekim 1945 tarihinde bir yazı yazarak bu ihraçları eleştiren Refik Koraltan da 27 Kasım 1945 günü yapılan parti grubu toplantısından sonra partiden ihraç edildi.⁹⁹ Böylelikle bir anlamda DP'nin kurucu kadrosu'nun CHP'den ayrılma süreci tamamlanmış oluyordu.

Zekeriya Sertel, yeni kurulacak partinin içinde aktif olarak yer almaktaydı ancak Tan Gazetesi'nin bu partinin yayın organı olmasını kabul etmedi. Buna karşılık yeni partinin yayın organı olacak yeni bir dergi çıkartmaya karar verilmiştir. Bu arada Sabiha Sertel bir dergi çıkartmaya çalışıyordu. Zekeriya Sertel' bu dergi ve amacı hakkında şöyle der:

“Sabiha'nın amacı “özgürlük ve demokrasi davasında bir ortak cephe kurmaktır. Bu amaçla diktatörlüğe, İnönü'nün tek parti ve tek şef sistemine karşı çıkan ve bir demokratik rejim ülküsü etrafında birleşebilecek olan herkesi bu cepheye almak fikrindeydi.”¹⁰⁰

Celal Bayar, Adnan Menderes ve Tevfik Rüştü Aras, Sabiha Hanım'ın tek cephe önerisini kabul etmişlerdi.¹⁰¹ Bu dergiye Sabiha Sertel'in Tan Gazetesi'ndeki sütununun adı olan *Görüşler* adı konulmuştur. Dergi 1 Aralık 1945 günü haftalık olarak ve 25 kuruş fiyatla çıktı. İlk sayıda yazıları olmamasına rağmen Adnan Menderes, Tevfik Rüştü Aras, Fuat Köprülü, Celal Bayar gibi DP'nin ileri gelenlerinin de yazılarının ilerki sayılarda bu dergide olacağını duyuruluyordu.¹⁰² Dergide Halide Edip Adivar gibi isimler dışında Sabahattin Ali, Behice Boran, Cami Baykurt ve daha sonra 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi'ni kuracak olan Esat Adil Müstecaplıoğlu

⁹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Kasım 1945.

¹⁰⁰ Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 256-257.

¹⁰¹ Yıldız Sertel, **Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı**, Belge Yayınları,3. Baskı, Ocak 2001, s. 216. Ahmet Yeşil de “ortak cephe” deyimini kullanarak şöyle der: “*Rejimi şiddetle eleştiren Vatan ve Tan gazeteleri farklı siyasi görüşlere sahip oldukları halde muhalefetle ortak bir cephe oluşturdular.*” Yeşil, a.g.e., s.62. Ancak bu iki gazete arasındaki birliktelik görüntüsünün *Tan Olayı*'nın hemen öncesinde Vatan Gazetesi ve bu gazetenin etkili ismi Ahmet Emin Yalman tarafından ortadan kaldırılmaya çalışıldığını anlıyoruz. Nitekim 5 Aralık 1945 tarihli Akşam Gazetesi'nde sığağı sığağına yayınlanan “Kızıl Yapraklar Açarken” başlıklı bir yazıda *Tan Olayı*'nın, iki gazete arasında oluşan bir muhalefet bloğu görüntüsünü kırma işlevi açıkça şöyle belirtilmiştir: “*Buluşmalar, anlaşmalar, amma, muvakkaten...Bir gün, yaprakların katmer katmer kızılaştığı bir hazan sabahında hicran başladı. Evet, Tan-Vatan cephesi dün sabah tuzla buz oldu.*” **Akşam Gazetesi**, 5 Aralık 1945 .

¹⁰² Sabiha Sertel, a.g.e.,s. 303. Ahmet Emin Yalman, bu birlikteliği, “*Yeni Parti doğmak üzereyken koyu solcuların suikastine uğradı.*” diye nitelemektedir. Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, C.2.**, Rey Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 1970, s.1327.

da bulunuyordu. Zaten Esat Adil ve yine daha sonra Türkiye İşçi Partisi başkanı olacak olan Behice Boran da Tevfik Rüştü Aras gibi zaman zaman Tan Gazetesi'nde kendi adıyla yazılar yazmaktaydı. Örneğin Behice Boran'ın yazıları bütünüyle Demokrasi üzerine teorik yazılardı ve "Demokrasinin Esas Şartları Nelerdir?", "Demokrasinin Tarihi Doğu Şartları", ve "İktisadi Demokrasi", gibi sürekli demokrasi vurgusu yapan yazılardı.¹⁰³

Görülüyor ki DP ileri gelenleri ile TKP'nin sonraki yıllarda legaldeki iki partisinden birini¹⁰⁴ kuracak olan Esat Adil, aynı cephe ya da zincir üzerinde bir araya gelmişlerdi. Zincirin bir diğer üyesi de Fevzi Çakmak'tı. Niyazi Berkes anılarında bu zincir üzerine şunları söyler:

*"Yalnız özellikle Tan ve Vatan gazeteleri Bayar, Aras, Menderes, Köprülü gibi kişileri kahramanlaştırıyorlar; eksik olmasın, Moskova radyosu da buna yardımcı oluyordu. Asıl önemli olan, bu kişiler arasındaki zincirleşimin gelişmekte olduğunun öğrenilmesi: Aras ile Menderes akrabaymışlar. Bayar onlardan ayrı bir kişilik olmakla beraber onlarla birlik gözüküyor. Ayrıca, ortaklaşa hiçbir yanı bulunmayan Tan başyazarı Sertel halkası aracılığıyla bunların "tehlikeli" başka bir zincir parçası ile bağlar kurdukları öğreniliyor."*¹⁰⁵

Görülmektedir ki "zincir" tanımlaması o günün koşulları içinde de teşhis edilen bir olguydu. Görüşler Dergisi'nin ilk sayısının çıkması ve DP kurucularından yazı vaatlerinin alınmış olması en azından başlangıçta DP kurucularının CHP'ye karşı bir muhalefet örgütlerken en solda buluna kişiler de dahil olmak üzere İnönü ve dönemi eleştirmekte olan kimselerle birlikte olmayı düşündüklerini göstermektedir. Bu politika yukarıda özetlediğimiz TKP'nin bir cephe oluşturmak politikasıyla da uyumluydu. Kuşkusuz bu uyumun ortaya çıkmasında Tek Parti iktidarının aşırı baskıcı bazı uygulamalarının tarafsız her gözlemci için eleştirilecek bir unsur haline gelmiş olmasının ve DP'nin bu noktada sol düşünce ile kendiliğinden ortak bir söylem geliştirmesinin önemli bir etken olduğu söylenebilir. Örneğin *Tan Olayı*'ndan çok sonra, 1947 yılında bile Adnan Menderes "Polis Vazife ve

¹⁰³ Behice Boran, *Tan Gazetesi* 25, 26 ve 29 Ağustos 1945.

¹⁰⁴ İki parti, TKP içindeki bir bölünmeyi yansıtmaktaysa bile her iki parti kurucuları da (Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi) TKP kökenlidir. Bkz. Danacı, s. 52. İki partinin TKP içindeki bölünme kaynaklı olduğuna ilişkin bir diğer açıklama için bkz. <http://www.urundergisi.com/makaleler.php?ID=256>, s.8. Bu iki parti'nin kurucularının bir rekabeti içinde kurulduğuna ilişkin ayrıca bkz. Sayılğan, a.g.e., s. 15-16; Akyol, a.g.e., s.34-35.

¹⁰⁵ Berkes, a.g.e., s. 321.

Selahiyet Kanunu” nu eleştirirken Sol düşünceye oldukça sempatik gelebilecek şu görüşleri savunuyordu:

“...vatandaş polis tarafından hiç sebep göstermeye hacet kalmaksızın günlerce nezaret altına alınabilirse..... böyle bir memlekette vatandaş hak ve hürriyetleri asla sağlama bağlamış sayılamaz.”¹⁰⁶

Dolayısıyla DP'nin başlangıçta sol düşünceye yakın gelebilecek ya da umut beslenebilecek yönleri olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak çok geçmeden başlangıç dönemindebu iki kesim arasında kurulan zincir, kendisinden rahatsız olan çevrelerce kırılacaktır ve *Tan Olayı* bu zinciri kırmada büyük bir işleve sahip olacaktır.

DP'nin başlangıçta sol düşünceye yakın gelmesinde diğer toplumsal nedenler de rol oynamıştır. Taner Timur, DP'nin sol düşünce tarafından başlangıçta sempatik bir biçimde algılanması üzerine şunları söyler:

“gerçek anlamıyla bir 'halk'partisinin olmadığı siyasal düzenlerde, egemen sınıf partileri halk kitlelerini sürüklemek için bazı sol temaları da, demagojik bir biçimde işlemek zorundadır.”¹⁰⁷,

DP, her ne kadar aslında savaş yıllarında toplumda yükselen huzursuzluk ortamında çeşitli toplumsal sınıf ve grupların tepkilerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmış¹⁰⁸ ve esas olarak egemen sınıfların öncülüğünde bir hareket olsa da¹⁰⁹ “ülkedeki bütün toplumsal muhalefet potansiyelini harekete geçirmeye çalışırken¹¹⁰ yoksul köylülere de kayıtsız kalmamıştır.¹¹¹ DP savaş yıllarında ve sonrasında hem egemen sınıfların hem de yoksul halk kitlelerinde ve aydın kesimde CHP'ye karşı oluşan tutumun ve CHP'yi bür-

¹⁰⁶ Şükrü Esirci; **Menderes Diyor ki...7 Ocak 1946-14 Mayıs 1950, İstanbul, 1967**, s. 60'dan aktaran Çetin Yetkin, **Karşıdevrim 1945-1950**, Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 7.Baskı, Eylül 2009, s.426.

¹⁰⁷ Timur, **a.g.e.**, s. 100.

¹⁰⁸ Timur, **a.g.e.**, s. 26.

¹⁰⁹ Timur, **a.g.e.**, s. 46.

¹¹⁰ Çetin Yetkin, DP'nin kuruluş ve hemen sonrası dönem için bu gerçeği ortaya koyarken, “21 Temmuz 1946 seçimlerine değin olan dönem, D.P.'nin en karışık dönemi olarak ortaya çıkıyor. Bu durumun da temel nedeni, C.H.P.'ne tüm karşıt güçlerin, D.P. çatısı altında derlenip toplanmak istemeleri. D.P. kurucuları da yandaş bulmak ve oy elde etmek kaygısı ile bu gelişime yeşil ışık yakmışlar.” diyerek D.P.'nin de başlangıçta bu top- arlayıcı anlayışla sol düşünceye de kapıları kapatmadığı belirtmektedir. Bkz. Yetkin, **a.g.e.**, s. 281.

¹¹¹ Timur, **a.g.e.**, s. 105.

okratik bir baskı aracı olarak gören¹¹² yaklaşımın sonucunda ortaya çıkmıştır. Hoşnutsuz egemen sınıfların yoksul halk kitlelerini de peşinden sürüklemesi bu harekete “halkçı” ve “demokratik” bir görünüm vermiştir.¹¹³ Yine yoksul kitleler kadar işçi sınıfının sorunlarına da kayıtsız kalınmamış, programlarında “Her türlü siyasi tesir ve maksatlar dışında kalmaları şartıyla, işçi sendikalarının grev hakkının tanınması fikrindeyiz” diyerek¹¹⁴ sol kesimlere sempatik gelecek bir tavır içine girmişlerdir. Yine toprak reformuna karşı olmalarına karşılık “Toprak Dağıtımı” yerine “Ucuzluk” sloganıyla savaş ortamında uygulanan vergi politikalarıyla ağır bir yük altına giren ve iktidardaki CHP’den soğumuş yoksul köylülerin de desteğini almıştır.¹¹⁵ Daha önce de değindiğimiz gibi savaş sonrası uluslararası planda demokratik ülkelerin büyük bir saygınlık kazanmaları da “demokrasi” sözcüğünü büyümlü bir çekiciliğe kavuşturmuştu.¹¹⁶ Bu olgu da DP’nin çıkışında toplumun hemen bütün kesimlerine çekici gelmesine yardımcı olmuştur. Bu potansiyelin farkından olan DP, kuruluş döneminde “bir dereceye kadar bünyesinde taşıdığı bu ‘sol potansiyel’in iktisadi özlemlerini de dile getirmek zorunda kalmıştır.” Hatta Menderes DP kurulurken “Halk Partisine nazaran iki parmak daha soldayız” bile demiştir. Ayrıca işçi ücretlerinin düşüklüğü ve enflasyon sonucu alım gücü azalan ücretlerin düzeltilmesi gibi yoksul kesimlere çekici gelen söylemler geliştirmişlerdir.¹¹⁷ Yine 1946 seçimlerinden sonra DP milletvekilleri mecliste sol taraf sıralarını istemişlerdir.¹¹⁸ Taner Timur’a göre DP’nin görünüşte böyle bir tavır alması “inanmayarak” da olsa sol temalar işlemesi “yoksul kesimler ve işçi kitleler” gibi potansiyel destekleri yitirmemek kaygısıdır.¹¹⁹

¹¹² Timur, **a.g.e.**, s. 29.

¹¹³ Timur, **a.g.e.**, s. 26.

¹¹⁴ Timur, **a.g.e.**, s. 45.

¹¹⁵ Timur, **a.g.e.**, s.44.

¹¹⁶ Timur, **a.g.e.**, s. 29.

¹¹⁷ Timur, **a.g.e.**, s. 46.

¹¹⁸ Timur, **a.g.e.**, s. 44.

¹¹⁹ Timur, **a.g.e.**, aynı yer. DP’nin “sol” bir esinti doğurduğu konusunda Ahmet Emin Yalman’ın anılarındaki bir bilgi önemlidir. Yalman’a göre DP’nin doğuş döneminde Moskova Radyosu DP’ye olumlu bakmaktadır: “*Bu sıralarda Moskova Radyosu’nun Demokrat Parti’nin ayrılığına dair yaptığı velveleri yayınlarda Moskova’nın Parti’nin neden can vermesini istediğini belirten çok kuvvetli noktalar dikkate layıktır. Moskova şunları söylüyordu: ‘Demokrat Parti halkındır öncüdür, partilerin asıl yoluna gitmesine, kavgaların sokağa dökülmesine mani oluyor, kanuna saygı göstermek bakımından iktidar partisine destek oluyor.’*” Yalman, **a.g.e.**, s. 1430. Sovyetler Birliği’nin DP’ye etkisinin değil, ilgisinin bile DP ile Sol düşünce arasındaki bağlar konusunda hükümet kanadında var olan şüpheleri ve zaten var olan rahatsızlığı artırmış olacağı şüphesizdir.

Bütün bu nedenler başlangıçta DP'nin Sol düşüncenin sempatisini kazandırmış ve bir demokrasi cephesi içinde olunabileceği fikrinin doğmasına neden olmuştur. Ancak bu şekilde aşırı sol kesimlere kadar uzanan zincir bir çoklarını rahatsız etmiştir.¹²⁰

Bu aşamada artık yeni bir partinin kurulacağı ve Celal Bayar'ın da bu partinin lideri olacağı haberleri basında yer almaya başlamıştı. Hatta yeni parti kurmak için çalışmalar yaptığı için¹²¹ Celal Bayar'ın CHP'den istifa etmesi gerektiği açıkça yazıldı.¹²² Dörtlerin lideri konumunda olan Celal Bayar¹²³ da bunun üzerine milletvekilliği ve CHP üyeliğinden 3 Aralık 1945'te istifa etti.¹²⁴ Bu Tan Olayı'nın hemen bir gün öncesidir.

5- Demokrasi Cephesinin Dağılması ve Tan Olayı

DP'nin başlangıçta Sol ile flörtü CHP ve rejim açısından tehlikeli bulunmuştur. Metin Toker, Sertel'lerle ilişkiler için "Tehlikeli Alakalar" deyimini kullanarak, "*Tehlikeli alakalar'dan bu derece çekinen dört kurucu şüphesiz ki Dr. Aras'ın tavsiyelerini göz ardı ediyorlardı.*" demektedir.¹²⁵ Niyasi Berkes de dönemim algılamasına işaret ederken bu ilişkiler için yine "tehlikeli" deyimini kullanarak şöyle devam eder:

*"Bu Bayar-Aras-Menderes-Sertel-Baykurt-Mareşal zincirini kırmak için 'kızıl tehlike' varlığına içi ve dışı inanmaya hazır sonuçları öğrenilmeye başlayınca karar verildi."*¹²⁶

Nitekim Yıldız Sertel de bu birliktelik için şöyle demektedir:

¹²⁰ Örneğin Hüseyin Cahit Yalçın, DP'nin sol ile ilişkisinden, DP'nin sol etkiler yüzünden istenmeyen bir yola girme tehlikesinden duyduğu rahatsızlığını, Tan Olayı'ndan epeyce sonra bile, Recep Peker'in 21 Temmuz 1946 seçimleri sonrası Başbakanlık görevini üstlenmesinin ardından yazdığı bir yazıdaki şu sözlerle dile getirmektedir: "...bütün anarşi kuvvetlerinin zincirlerinden boşanmak istidadını gösterdikleri ve şaşkın ve başsız bir muhalefetin mesleksiz bir bir halde sağa sola bocaladığı şu günlerde ..." Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin Gazetesi, 8 Ağustos 1946'dan aktaran Yetkin, **a.g.e.**, s. 303. Görülüyor ki DP, Sol etkilere açık olmakla ve çizgisini bulmakta bocalamaktadır. Bu sözler bir bakıma dönemin ruh halini de yansıtmaktadır.

¹²¹ **Akşam Gazetesi**, 2 Aralık 1945.

¹²² **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Aralık 1945.

¹²³ Celal Bayar'ın bu niteliği'ni Ahmet Yeşil de belirtir. Bkz. Ahmet Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İkinci Baskı, 2001, s.60. Zaten henüz Bayar CHP'den istifa etmeden bu tarihteki gazetelerde "Celal Bayar'ın Kuracağı Parti" ibareleri açıkça kullanılmaya başlanmıştı. Bkz. **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Aralık 1945.

¹²⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Aralık 1945.

¹²⁵ Toker, **a.g.e.**, s. 80.

¹²⁶ Berkes, **a.g.e.**, s. 322.

*“Demokratik cephe, sağ ve sol muhalefetin bu biçim birleşmesi ve halktan gördükleri büyük ilgi, iktidar ve iktidar yanlısı basın için büyük tehlikeydi.”*¹²⁷

Görüşler Dergisi'nin çıkması CHP için DP'nin bu “tehlikeli” ilişkilerden kurtulması için ve zincirin kırılması bakımından aranan fırsat olmuştur. DP'nin sol zincirden kurtulması için **iki önemli gerekçe** sayabiliriz Bunlardan **birincisi** daha önce de değindiğimiz ve Samet Ağaoğlu'nun belirttiği toplumda huzursuzluğun ve gelişen muhalefetin doğru ve tehlikesiz bir partiye kanalize edilmesi gerekliliğidir. Ağaoğlu bu durumu şöyle açıklar:

*“Eğer bir burjuva partisi olan Demokrat Parti muhalefeti olmasaydı, eğer toplumun çeşitli kesimlerinde birikmiş muhalefet Demokrat Parti aracılığıyla bir burjuva muhalefetine kanalize edilmeseydi, ‘halkın böyle bir rehberlikten yoksun olarak girişeceği kurtulma teşebbüslerinin nerelere kadar varacağını kestirmek asla mümkün olmazdı.”*¹²⁸

Burada kastedilen varılacak yer sosyalist bir rejim ya da sol bir iktidar tehlikesidir. DP işte bu zincir kırılarak sol etkilerden kurtulmuş ve var olan muhalefet kuruluşu “muvazaalı” bir partiye kanalize edilerek “tehlike” ve “korku” atlatılmıştır. Gerçekten de Metin Toker hazırlanan parti programının *Tan olayı*' ndan sonra İnönü'ye sunulduğunu ve onay aldığını şöyle aktarır:

*“İnönü programı aldı ve sordu:
Terakkiperverlerde olduğu gibi ‘itikadi diniyeye biz riayetkarız diye madde var mı?
Celal Bayar,
Hayır Paşam. Laikliğin dinsizlik olmadığı var, dedi.
Ziyarı yok. Köy Enstitüleriyle, İlkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?
Hayır
Dış politikada ayrılık var mı?
O halde tamam”*¹²⁹

¹²⁷ Yıldız Sertel, **Nazım Hikmet ve Serteller İdeolojileri, Yaşamlarında Bilinmeyenler**, Everest Yayınevi, 1.Baskı, Kasım 2008, s. 83.

¹²⁸ aktaran, Küçük, **a.g.e.**, s. 451. Buna benzer bir eleştiri de Yavuz Abadan'dan gelmektedir: *Hepimiz, milletimizin iktisat ve kültür alanında kalkınması, medeni cihanda layık olduğu seviyeye ulaşması ülkü ve davasında, bir ve beraber olduğumuza göre, sınıfsız olan Türk halkının, yabancı ideolojiler tesiriyle parçalanmasına imkan yoktur.*” Yavuz Abadan, “Türk Demokrasisi Ve Yeni Parti”, *Ülkü Dergisi*, 16 Ocak 1946, sayı 104, s. 2'den aktaran Yetkin, **a.g.e.**, s. 277. Burada açıkça DP, sol etkilerin taşıyıcısı olmak ya da bu etkilere açık kalmak tehlikesine karşı uyarılmaktadır.

¹²⁹ Toker, **a.g.e.**, s. 81

Görüldüğü gibi tam bir icazet alma durumu, bir danışıklı dövüş vardır¹³⁰. DP'nin bu şekilde yönetici zümre ile uzlaşarak kurulması çok partili hayata geçişin Taner Timur'un deyişiyle "sarsıntısız oluş"unda önemli bir etken olmuştur. Bu oluşumda DP'nin bir anlamda uyarılarak¹³¹ irtica ve komünizm gibi iki uçtan etkiler almasının önüne geçilmesinde Görüşler Dergisi dolayısıyla oluşan tepkinin ve *Tan Olayı*'nın rolü çok büyüktür.

DP'nin sol etkilerden uzaklaştırılması için *Tan Olayı*'nın düzenlenmesinin **ikinci nedenini** ise Niyasi Berkes'in değerlendirmelerinde buluruz. Buna göre Batı'ya içerde büyük bir komünist tehlike içinde olduğumuzun gösterilmesi gerekiyordu. Bu amaçla muhalif tanınanlara özgürlük verilir gibi yapılırken bazı kesimler bunların üzerine saldırtılacaktı.¹³²

Görüşler Dergisi'nin ilk sayısı büyük infial uyandırdı. Kurulacağı beklenen Ahmet Emin Yalman'ın Vatan Gazetesi'nde hükümetin direktifleri¹³³ ile birlikte Serteller ile müstakbel DP kurucuları arasındaki ilişkileri yalanlayan haber ve yazılar çıktı. Hatta Celal Bayar hemen bu gazetede Kemalizm'den başka ideoloji ile ilgisi olmadığını bildiren bir açıklama yaptı. Görüşler Dergisi'nin başlığındaki G harfinin ters dönmüş bir Orak şeklinde olması da Komünizmin sembolü Orak – Çekiç'e gönderme ile anti-komünist bir hava yayılmasında fırsat olarak kullanılmıştır.¹³⁴

4 Aralık 1945 günü ise tarihimize "Tan Olayı" diye geçen Tan Gazetesi matbaasının basılarak tahrip edilmesi olayı gerçekleşti.

Peki *Tan Olayı* nasıl gerçekleşmişti?

¹³⁰ Ahmet Yeşil "izin" sözcüğünü kullanmaktadır: "4 Aralık'ta İ.İnönü'nün yemeğine davetli olan C. Bayar, kurulması düşünülene yeni parti hakkında bazı ilkeler çerçevesinde nihai izni sağlamış oluyordu." Bkz. Yeşil, a.g.e., s. 62-63. Buna benzer bir değerlendirme de Nihal Kara-İncioğlu'na aittir: "7 Ocak 1946'da resmen kurulan Demokrat Parti en formal güvencelerle, adeta 'ruhsatlı' bir parti olarak politik yaşama girmiştir. Partinin kuruluşundan önce Bayar Parti programını İnönü'ye götürerek onun onayını almış ve kuruluşa hem izin verilmiştir. DP'nin kuruluşu CHP yanlısı basın organlarında sevinçle karşılanmış ve istenilen tipte bir parti kurulmuş olmasından duyulan ferahlık dile getirilmiştir. New York Times ise yeni partinin 'Majestelerinin sadık muhalafeti' gibi düşünüldüğünü ileri sürmüştür. Bu durum 'muvazaa' iddialarına yol açmış ve DP içindeki muhalafet, partinin kurucularını bu biçimde suçlamıştır." Nihal Kara-İncioğlu, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Dora Yayınları, 4. Baskı, Ekim 2009, s.311. CHP'nin kuruluş aşamasında DP'yi hoş karşıladığına ilişkin bir ifade için ayrıca bkz. **Cumhuriyet Gazetesi** 5 Aralık 1945.

¹³¹ "Ancak Demokrat Parti, İktidara yürürken, Tan Olayı ile gerekli uyarıyı aldı." Küçük, a.g.e., s. 459

¹³² Berkes, a.g.e., s. 317 ve 322.

¹³³ Danacı, a.g.e., s. 39, 40.

¹³⁴ Berkes, a.g.e., s. 355.

DP'nin sol etkilerden uzaklaştırılmasında ve dolayısıyla "demokrasiye geçiş" sürecinin kontrollü¹³⁵ yürütülmesinde en önemli dönüm noktası olan *Tan Olayı*'nın görünüşte Tan Gazetesi'nin muhalif çizgisine karşı geliştiği söylenebilir.¹³⁶ Oysa bu olayın asıl amacı sol fikir akımları ile DP arasındaki bağı kopartmak olduğunu söylemiştik.

Tan Olayı, 3 Aralık 1945 günü CHP'li yazar Hüseyin Cahit Yalçın'ın Tanin Gazetesi'nde "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı yazısının kıvılcımını yaktığı, CHP yanlısı basın böyle bir olayın yaşanması için yaptığı bir kışkırtma olarak değerlendirmek mümkündür.¹³⁷ Bu yazının, böyle bir olayın gerçekleşmesini isteyen hükümet çevrelerince bir fırsat olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.¹³⁸ 3 Aralık günü, Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı yazısının da yer aldığı Tanin Gazetesi'nin ve yine aynı gün "Bozguncu kızillara karşı milleti uyanıklığa ve birliğe davet ediyoruz" başlıklı yazının yayınlandığı Tasvir Gazetesi'nin İstanbul Hukuk Fakültesi öğrencileri arasında büyük yankı yaptığı anlaşılmaktadır. Bunu, o gün İstanbul'da Sıkıyönetim yürülükte olduğu için Sıkıyönetim Komutanlığı'nca 15 Aralık 1945 günü Milli Savunma Bakanlığı'na yazılan tahkikat raporundan anlıyoruz.¹³⁹ Söz konusu gazeteler öğrenciler arasında "elden ele" dolaşmış ve bu yazıların etkisiyle üniversite öğrencileri, ertesi gün "şuurlu bir tezahürat" yapılması kararı almışlardır. Öğrencilerden Tahsin Atkan ve Turan Tamer bu yazıları öğrencilerin görebileceği biçimde fakülte koridorundaki ilan tahtasına raptiyelemiş ve yapılacak gösteri¹⁴⁰ için bir plan hazırlanmıştır. Buna göre;

¹³⁵ Bu "kontrollü" (geçiş) ifadesini kullanan bir diğer yazar Tefik Çavdar, İsmet İnönü ile Celal Bayar arasında geçen ve 126. dipnotta aktardığımız görüşmeye atıfla şöyle demektedir: " Böylece, İsmet İnönü Türkiye açısından çok önemli sonuçlar vermesi beklenen bir demokrasi devresine kontrollü bir muhalefetle girmeyi planladığını sergilemiş oluyordu. Kuşkusuz burada kullandığımız kontrol sözü, doğrudan CHP'nin güdümünde bir denetim anlamında olmayıp, belirli ilkelerin sınırladığı bir alanda oynama biçiminde algılanması gereken bir denetimdir." Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Eylül 2008, s.456.

¹³⁶ Karpat, **a.g.e.**, s.237.

¹³⁷ Timur, **a.g.e.**, s.112. Yetkin, 473. Tefik Çavdar, açıkça gösteriyi gerçekleştirenler için "CHP'nin örgütlediği ve kışkırttığı üniversite gençleri" demektedir. Bkz. Tefik Çavdar, **a.g.e.**, s. 446.

¹³⁸ Tefik Çavdar, Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazısı için "istenen kıvılcım "der. Bkz. Çavdar, **a.g.e.**, s. 446.

¹³⁹ BCA 030/10/85/563/4, s.2.

¹⁴⁰ Raporda "tezahürat" ifadesi geçmektedir.

- 1-Beyazıt Meydanı'nda üniversite öğrencileri toplanacak ve sol muhalefetin yayınları kınanacak,¹⁴¹
- 2-CHP ve Hükümet Konağı önüne gidilerek gençliğin hükümete ve partiye olan bağlılığı açıklanacak,¹⁴²
- 3-Taksim Meydanı'na gidilerek anıta çelenk koyulacak ve dağılıncaktır.¹⁴³

Rapora göre öğrenci olmayan Yaşar Çimen isimli şahıs da öğrenciler arasında girerek onları miting yapmaya teşvik etmiştir. 4 Aralık 1945 sabahı 5.000 kişilik bir kalabalık öğrenci grubu saat 9.30 gibi fakülte bahçesinde toplanmış, buradan CHP merkezi önüne doğru hareket edilmiştir. Öğrencilerin daha önceden hazırlanmış bazı yazıları ellerinde taşıdıkları görülmüştür. Bu yazılardaki sloganlar rapora göre şu şekildedir:

- 1-“İspanya Kardeş boğuşmasını yurdumuzda isteyen yobazlar unutmayın ki bir vatan cephesi doğdu.”
- 2-“En demokrat memleketlerde bile bu hürriyet yoktur.”
- 3-“Yaşasın Türk demokrat ülkesi. ”
- 4- “Vatandaş, kötü niyetli insanların gazete ve mecmualarını okuma. ”
- 5- “Ne faşist ne nazistiz. Demokrat vatanseverleriz. ”
- 6- “Şayet partimizin hataları varsa kardeşçe halledeceğiz. ”¹⁴⁴

Görülüyor ki gösteriyi düzenleyenler dış dünyada olup bitenlerden haberdardır. Demokrasi vurgusu ön plandadır. Ama buna rağmen gösteri bir şiddet hareketiyle ve belli bir düşüncenin basımı ve yayımını önlemek için matbaa tahrip etmeyle sonuçlanacaktır. Belli bir düşüncüyü savunan, açıkcası hükümete muhalif olan *Tan Gazetesi* ve *Görüşler* gibi dergilerin okunması istenmemektedir. Dolayısıyla aslında bir demokratik tavır söz konusu değildir. Son olarak 6. maddede belirtilen ifade, gösteriyi düzenleyenlerin CHP ile sempatizan düzeyinde ilişkili olduklarını, CHP'yi sahiplenir bir pozisyonda olduklarını göstermektedir.¹⁴⁵

Rapor, gösterinin özelde Serteller ve Tan Gazetesi ile Görüşler Dergisi aleyhine olduğunu çok açık bir biçimde vurgulamaktadır. Atılan sloganlardan birinin “*Kahrolsun Serteller*” olduğu raporda açıkça yazıdır. Sertellerin

¹⁴¹ Raporda “tel'in” ifadesi geçmektedir.

¹⁴² Raporda “izhar” ifadesi geçmektedir.

¹⁴³ BCA 030/10/85/563/4, s.2.

¹⁴⁴ BCA 030/10/85/563/4, s.3.

¹⁴⁵ Göstericilerin ellerinde Atatürk'ün yanısıra İnönü'nün de büyük resimleri olduğu basında yer almıştır. Bkz. **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Aralık 1945. Ayrıca aynı konuda bkz. Yıldız Sertel, **Nazım Hikmet ve...**, s.84.

uzun zamandır yayıncılık yaptığı düşünülürse, gösterinin 4 Aralık 1945'e denk gelmesinin nedenleri, Sertellerin ve Tan Gazetesi'nin tutumu ile DP'nin kuruluş aşamasında bu partinin kadroları ile ilişkilerinde ve CHP iktidarına yönelttikleri eleştiriler ve sol politik kimliklerinde aranmalıdır.

Olayı gözlemleyenlerden biri o dönem gazeteci olan Tekin Erer de olayı şöyle anlatmaktadır:

“4 Aralık sabahı erken, üniversite bahçesine gittim. Ellerinde bayraklar olduğu halde, talebeler yavaş yavaş toplanıyorlardı. Birçoklarının ellerinde Atatürk ve İnönü'nün çerçevesi fotoğrafları vardı. Kısa zamanda kalabalık 10.000 kişiyi buldu. Saat 9.30'da kalabalık, bir sel gibi Beyazıt Meydanı'ndan Çarşıkapı istikametinde yürüyüşe geçti. Tan Gazetesi'ne giderken köşe başında bulunan ve komünizme daire kitaplar satan ABC Kitabevi birkaç dakika içinde yok edildi. Bundan sonra Tan Gazetesi'ne gidildi. Bir taraftan 'Kahrolsun Komünizm', 'Kahrolsun Serteller' diye bağırlıyor, bir taraftan da gençler akın akın taşlarla, demirlerle, pencereleri, kapıları aşağı indiriyorlardı. Gazetenin birinci katında, o zaman Türkiye'nin hemen hemen en büyük rotatifi vardı. Oradaki demir parçalarıyla rotatife hücum başladı...Rotatif'in kırılan bütün parçaları tuzla buz edildi.”

....

“Diğer bir grup, gazetenin rotatif dairesinin yanındaki kağıt deposundan, bobinleri sokağa çıkararak, Sirkeci'ye doğru yuvarlıyorlardı. Gençler matbbayı ateşe vermek istedilerse de, kalabalığın çokluğundan bu mümkün olmuyordu. Saat on buçukta gazetenin tahribi tamamen bitmişti.”¹⁴⁶

Peki olay Sıkıyönetim altındaki İstanbul'da, güvenlik güçlerinden habersiz mi gerçekleşmişti? Bu sorunun yanıtı da açıkça “Hayır”dır. Çünkü raporda, İstanbul Üniversitesi'nin bahçesinde toplanan üniversite öğrencilerinin “Hadiseyi haber alarak toplantı mahalline gelen yüzü mütecaviz polisin sükun ve itidal tavsiyelerini dinlemeyerek ” CHP binası önüne geldikleri ve parti lehine tezahüratta buldukları belirtilmektedir.

Yukarda gözlemlerine yer verdiğimiz ve olayların içinde olan Tekin Erer, polisin olayların başından beri içinde olduğunu, olayları izleyen matbaa mürettiplelerinin aktarımıyla şöyle vurgular:

¹⁴⁶ Yıldız Sertel, **Nazım Hikmet ve ...**, s. 84-85.

“O gün sabah erkenden gazete aleyhine gösteri yapılacağını öğrenmiştik. Hepimiz matbaa kapısına dizildik. Bir ara iki kişi kırmızı mürekkep şişeleriyle geldiler. Bunları matbaanın yanındaki dükkana bıraktılar. Merak ettik, dükkancıya sorduk. Dükkancı, alçak sesle bu getirenlerin sivil polisler olduğunu söyledi. Nedenini sonradan öğrendik. Eğer Serteller gazeteye gelmiş olsalardı onları çirliçiplak soyup kırmızı mürekkeple boyayacaklardı.”¹⁴⁷

Polisin, dolayısıyla yönetimin , olaylarla ilgisi bakımından buraya kadar aktarılanlardan çıkarım yapmak zor değildir. Birincisi polis en başından itibaren olayın içinde, hatta organize eden yapının içindedir. İkincisi olay olurken de olay yerindedir ve göstericilerle birlikte yürümektedir. Dolayısıyla ve üçüncü olarak, göstericilerin toplanması açısından polisten habersiz, birdenbire oluşan bir kalabalık söz konusu değildir. Polis, göstericilerin önünü kesme çabası içinde de olmamıştır. Dördüncü olarak gösterici kalabalığının *Tan Gazetesi* matbaası önüne geldiklerinde matba önünde “elli kadar ” polisin mevcuttur. Demek ki polis, göstericilerin potansiyel hedefinin *Tan Gazetesi* Matbaası olduğunu bilmekte ya da öngörebilmekteydi.

Üstelik göstericiler polisin seyrettiği bir halde *Tan Gazetesi* matbaasını tahrip ettikten sonra *LaTurki* matbasını da tahrip etmişlerdir. Bununla da kalmayan göstericiler bir Sovyet vatandaşı tarafından işletilen *Berrak Kitap Evi*'nin vitrinini de tahrip etmişlerdir. Üstelik bu ilk tahrip hareketlerinden sonra göstericilerle Taksim Anıtı'na çelenk koyulmuş, ardından *ABC Kitap Evi*'nin tahribi gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁸ Dolayısıyla bu olayların kısa sürede olmadığı, uzun zamana yayılmış bir hareket olduğu ve bu geçen zaman içinde polisin olaylara sadece seyirci kaldığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁹

Sonuçta polisin *Tan Gazetesi* matbasının tahrip edileceği ana kadar kalabalığı dağıtmak gibi bir çabası da olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Üstelik sıkıyönetim ile yönetilen bir kentte istenilseydi askeri birliklerden de polisin sayısal yetersizliğini kapatacak destek kuvvet alınabilir, yollara askeri araçlarla kapatılabilirdi. Bunların yapılmamış olması olayın, yönlendirilmiş, sınırlı tutulmuş, hedefleri bilinen ve sonuçları istenmiş, organize, siyasal iktidar tarafından hazırlanmış bir olay olduğunu göstermektedir.

¹⁴⁷ Yıldız Sertel, **Nazım Hikmet ve...**, s. 85.

¹⁴⁸ Tan Olayı'nın ertesi günü İzmir ve Bursa'da da benzer nitelikli protesto gösterileri gerçekleştirilmiştir. Bkz. **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Aralık 1945.

¹⁴⁹ BCA 030/10/85/563/4, s.3.

Tan Olayı'nın tamamen CHP tarafından organize edilen bir olay olduğu iddiası bu yüzden bir çok analizci için çok güçlüdür.¹⁵⁰ Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazısının Tanin Gazetesi'nde yayınlandığı 3 Aralık akşamı, CHP İstanbul İl örgütünün öğrenci yurtlarına ertesi gün Tan Gazetesi aleyhine bir gösteri düzenleneceğini bildirilmesi olayın kendiliğinden değil iktidar partisinin önceden planladığı bir girişim olduğunu gösterir.¹⁵¹ Bu noktada sadece olayın sonuçlarının bu gösteriye öğrenci kitlesini kışkırtanların beklediğinden daha öteye gitmesinden söz edilebilir Olayın kışkırtıcısı olarak yakalanan gençler ile Sıkıyönetim döneminin savcısının Emniyet Müdürlüğü'ndeki karşılaşmaları CHP ile Tan Gazetesi baskını arasındaki ilişkiyi kanıtlar niteliktedir. Savcı Kazım Alöç, gençleri sorgulamak için yanlarına gittiğinde bu gençlerin yanında onlara karşı sempatik tavırlarla ilgi gösteren kişinin CHP müfettişi Alaattin Tiritöglü olduğunu farkeder. Sonuçta olaya karıştığı iddiası ile İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne getirilen bu gençler yargı önüne bile çıkarılmazlar.¹⁵²

Tan Olayı Demokrat Partinin kuruluşta sol etkilere açık olmasının önüne geçmiş¹⁵³, Amerikan sempatisini ve ilgisini çekmek isteyenler tarafından da Türkiye'de komünizm tehlikesi varmış gibi bir izlenim bırakmak için bir gösterge olarak kullanılmıştır. İzleyen günlerde Sovyetler Birliği ile bu gösteriler üzerine karşılıklı notalar verilmiştir.¹⁵⁴ Notalardan anlaşıldığı gibi

¹⁵⁰ Danacı, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁵¹ Tekin Erer'den aktaran Alpay Kabacalı, **Bilinmeyen Yönleriyle Cumhuriyet Tarihi**, Denizbank Yayınları, 2004, s. 140.

¹⁵² Kabacalı, **a.g.e.**, s. 141.

¹⁵³ "Ama asıl büyük hedefe, muhalefet partisine verilen mesaj ile ulaşılmış olunuyordu. Tamam, çok partili düzen ama, hiçbir solcu ile işbirliği yok!" Yetkin, 474.

¹⁵⁴ Tan Olayı'nın Sovyetler Birliği ile ilişkilendirilmesi için çaba harcandığı anlaşılmaktadır. Nitekim 6 Aralık 1945 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nin ilk sayfasında "Bir muhalif gazeteci ecnebilerden yardım görensolcu yayımlar hakkında sansasyonel ifşaatta bulundu" ifadesi vardır. Bkz. **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Aralık 1945. Ertesi gün aynı gazetede Sovyet Tass Ajansı'nın tahrikçi olarak suçlandığı bir başlık dikkat çekmektedir. Bkz. **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Aralık 1945. Tan Olayı'nı düzenleyen gösterişçilerin Sovyetler Birliği aleyhine de slogan attığı ve bunun üzerine Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında karşılıklı notalar verildiği de anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye verdiği 8 Aralık 1945 tarihli nota şöyledir: "Sovyet Hükümeti tarafından alınan malumata nazaran 4 Aralık günü İstanbul'da vuku bulan nümayiş esnasında Sovyetler Birliği aleyhine defaatle hasmane sözler hykırılmış, Sovyet neşriyatının satıldığı iki kitabevi tahrip ve Sovyet kitapları inha edilmiştir. Bu hal nümayişe, Sovyetler Birliği aleyhine hasmane bir mahiyet vermektedir. Numayışçilerin yukarıda anılan hasmaen hareketleri, nümayişi himaye eden Türk polisinin her hangi mukabil bir hareketi olmaksızın vuku bulmuştur. Sovyet Hükümeti, Sovyetler Birliğine karşı bu kabil kışkırtıcı hareketlere ehemmiyet vermeemzlik edemez ve sözü geçen hareketlerin mesuliyetinin Türk Hükümetine raci olduğunu beyan eder." Türk hükümeti karşı notasında iddiaları kabul etmemiştir. Bkz. **Cumhuriyet Gazetesi** 16 Aralık 1945. 21 Aralık 1945 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde ise iki Gürcü Profesörün Tif-

polisin göstericileri himaye etmesi ve DP ile Sol muhalefet ilişkileri ile hiç ilgisi olmayan Rusça yayın yapan kitabevlerinin tahribine izin verilmesi, Sovyetler Birliği'nin böyle bir notasını sanki davet eder niteliktedir. Bu bakımdan 8 Aralık tarihli Sovyet notası da Türkiye'de dış destekli bir komünizm tehlikesini olduğu görüntüsünü ortaya koyma amacındaki hükümetin bu çabanın istenen sonucu vermesine katkı yapmıştır.

Bunu hemen izleyen günlerde de daha önce değindiğimiz görüşme sonucu DP İnönü'den bir anlamda icazet almış, rejimin sol ya da irticai muhalefet tarafından yıpratılmasının önüne geçilmiştir. Ancak DP'nin muvazaalı kuruluşu ise daha ilk günlerden halkın diline düşen bir olgu olmuştur.¹⁵⁵ Taner Timur *Tan Olayı*'nı,

“kuruluş halindeki Türk demokrasisinin CHP yöneticilerinin kafalarındaki bir ‘modele’ uydurulması için tezgahlanmış bir komplodan ibarettir”

biçiminde niteleyerek,

“Böylelikle “sol kanadı olmayan, sağ partilerden meydana gelen bir ‘demokrasi’ modeli ortaya çıkmıştır.”

değerlendirmesini yapar.¹⁵⁶ Sonuçta demokrasi cephesi kurulması girişimi ortadan kaldırılmış¹⁵⁷, sol-liberal muhalefet zinciri kırılmıştır.¹⁵⁸

lis'te yayın yapan bir gazetede yayınladıkları bir yazı ile Doğu Karadeniz bölgesindeki bir kısım Türk topraklarının Gürcistan'a geri verilmesi konusundaki iddiaları haritalı olarak verilmektedir. Bir Sovyet baskısı havası yaratılmaya çalışılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. **Cumhuriyet Gazetesi** 21 Aralık 1945.

¹⁵⁵ Toker, **a.g.e.**, s. 83.

¹⁵⁶ Timur, **a.g.e.**, s. 114.

¹⁵⁷ “1945 yılında gizli Türkiye Komünist Partisi yönetiminde TEK CEPHE faaliyetinin legal alana geçmesi için bazı hazırlıklara girişildi. Ve ‘Görüşler’ isminde bir derginin çıkarılmasına karar verildi. 4 Aralık 1945 nümayişleri ile komünistlerin sahneye koydukları oyun akamete uğratıldı.” Sayılğan, **Türkiyede...**, s.268; “4 Aralık 1945 mitingi ile komünist TKE CEPHE'nin parçalanması...” Sayılğan, **Türkiyede...**, s.269.

¹⁵⁸ Danacı, **a.g.e.**, s.44. Atılğan da Tan Olayı (“Tan Baskını”) hakkında bu yargıyı büyük ölçüde destekler içerikte bir değerlendirme yapmaktadır: “Türkiye siyasi tarihinde ‘Tan Baskını’ diye bilinen olay, Türkiye yeniden Sovyet tehdidi altında bulunuyormuşçasına bir hava yaratılmasına, içeride de komünizm tehdidinin alıp yürüdüğü intibanın yayılmasına yaradı. Olay, öte yandan Türkiye’ye ABD ve İngiltere’yi içerideki ‘kızıl tehlike’ ve dışardan gelen ‘Sovyet Baskısı’ na karşı kendisini desteklemesi ve yanına alması konusunda ikna etme gayretlerinde işlev gördü. Bu olayla birlikte, Türkiye egemen sınıfları, ülkelerini komşuları Yunanistan ve İran gibi ‘iç tehlike’ altındaki bir ülkeymiş gibi göstermek istediler. Bunlara ek olarak, ‘Tan Baskını’ nın en önemli işlevlerinden biri, solcular ile liberaler arasında kurulan muhalefet zincirinin kolayca parçalanması oldu.” Atılğan, **a.g.e.**, s.79. Buradaki değerlendirmeleri büyük ölçüde doğru bulmamıza rağmen, son cümledeki

Akşam Gazetesi'nde daha önce de değindiğimiz 5 Aralık 1945 tarihinde, yani *Tan Olayı*'nın hemen ertesi günkü sayıda yayınlanan "Kızıl Yapraklar Açarken" başlıklı yazı¹⁵⁹, *Tan Olayı*'nın bir gün öncesinde yazdığı yazı ile Ahmet Emin Yalman'ın ortaya koymaya çalıştığı tavrı, "Ey ümmeti Muhammed ben onlardan değilim." çerçevesinde ele almaktadır. Buna ek olarak bu yazıda açıkça Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Tefik Rüşti Aras'ın da adları anılarak, bu kişilerin Serteller ile oluşan zincir içinde olmadıklarını açıklamak zorunda kaldıkları belirtilmektedir. Bu durum Tan Olayı öncesinde sol ucu da olan bir muhalefet bloğunun oluşmasından dolayı Serteller dışında bu blokta görülen her kesin bir şekilde korktuğu ve uyarıyı aldıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 3 Aralık 1945 tarihi itibarıyla, Vatan Gazetesi'nin ve DP çevrelerinin Serteller'den dolayısıyla "sol" etkilerden uzaklaştırılmaları için ek olarak Tan Olayı'na gerek yoktu sonucu çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak Tan Olayı'nın yine de gerçekleşmesinde asıl faktörün, yukarıda Sovyetler Birliği ile karşılıklı notaların alınıp verilmesi ile de belirginlik kazandığını belirttiğimiz gibi, bu olayın yaratacağı dış etkiler ve dış dünyaya bu olay nedeniyle ulaştırılacak mesaj olduğunu düşüncesine ulaşmaktayız.

Tan Olayı'nın hedefindeki Sertel çifti de olayın olacağından haberdar oldukları için o gün Tan Matbaası'nda değillerdir.¹⁶⁰ Ancak olayın ertesinde evleri basılır ve tutuklanırlar. 15 Aralık 1945'te yargılanmaya başlanır. Ancak bu yargılamada komünizm ile ilgili bir suçlama yer almamaktadır. Dolayısıyla o tarihte yürürlükte olan Türk Ceza Kanunu'nun 14 ve 142. maddelerinden değil, çok daha önceden Tan Gazetesi'nde yazdıkları yazılardan dolayı "TBMM'nin ve Cumhuriyet Hükümeti'nin yüce varlığını tahkir ve tezyif" suçundan yargılanmaktadırlar. Hafif hapis cezalarının ardından temyiz mahkemesine yaptıkları itiraz sonucu serbest kalırlar.¹⁶¹

"kolayca" vurgusuna ne kadar katılıyor ve bu sözcüğü tarihi gerçeğin bir ifadesi olarak görüyorsak, ilk cümledeki "yeniden" sözcüğünü ve vurgusunu da açıklamaya muhtaç ve tarihsel gerçeklerle bağdaşmayan bir ifade olarak gördüğümüzü de belirtmeliyiz. Esasen *Tan Olayı'nın* Atılgan'ın da belirttiği içte "komünizm tehdidi"ni vurgulamak temel işlevi dışındaki işlevleri varsa bile bunlar bu temel işlevle kıyaslanamayacak kadar küçük ve yapay yorumlardır. "Sovyet Tehdidi" ni göstermek için dönemin yöneticilerinin asıl yükledikleri ve öne çıkarıp kullandıkları gelişme, "Sovyet Toprak istekleri" olarak yansıtılan 19 Mart ve 7 Haziran 1945 tarihli Molotov-Sarper görüşmeleridir. Bu değerlendirmeler Berkes'in değerlendirmeleri ile de uyumludur. Bkz. bu makale içinde 121.dipnot.

¹⁵⁹ Akşam Gazetesi, 5 Aralık 1945.

¹⁶⁰ Yıldız Sertel, *Nazım Hikmet ve ...*, s.86.

¹⁶¹ Yıldız Sertel, *Nazım Hikmet ve ...*, s.88-89. *Tan Olayı* sonrasındaki Sertellerin yaşam öyküsünün kısa bir özeti için ayrıca bkz. Özdemir, *a.g.m.*, s. 211-212.

Tan Olayı'nın ve sonuçlarının ardından 7 Ocak 1946 tarihinde de DP, resmen kuruldu.¹⁶² Başlangıçtaki sol etkiler artık temizlenmiş, DP'nin muhalefet olarak sınırları belirlenmişti. Böylelikle çok partili hayatın temel unsurları belirlenmiş, DP, kendisine tahsis edilen yolda ve sınırlar içinde "muhalefet" aktörü olarak rolünü oynamaya başlamıştı.

Çok partili hayata geçiş sürecinde kurulan partiler arasında DP'nin diğerlerine göre böyle bir farkı olduğu daha kuruluş aşamalarında belli olmuştur. En büyük fark kurucuların CHP'den kopmaları ve kurucularının hem geçmiş yıllarda ve CHP içinde önemli isimler olarak kamuoyunda tanınmış olmalarıdır. Dolayısıyla DP, hem iktidar hem de basın açısından çok daha önemli bir konumda bulunuyordu.

DP'nin kuruluşundaki bir diğer farklı nokta, bu partinin kurulmasının, İsmet İnönü'nün de onayladığı bir gelişme olmasıdır. Nitekim DP'nin parti programı bizzat İnönü'ye götürülmüş ve gerekli onay alınmıştır.¹⁶³ Aslında İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı demokrasilerinde de toplumda artan hoşnutsuzluğun yeni bir sol dalganın yükselişine, hatta komünizmin yayılmasına yol açacağı endişesi bu hoşnutsuzluğu bir geçiş dönemi ile emilmesi ve bir anlamda ideolojik bir tampon işlevi görecektir. Daha da önemlisi bu düşüncenin CHP üst yöneticilerinin değerlendirmelerinde de yer bulmasıdır. Örneğin Faik Ahmet Barutçu İngiltere'de İşçi Partisi'nin seçimleri kazanması üzerine anılarında şöyle değerlendirmeye yer vermektedir:

"Bence İngiltere'de İşçi Partisi'nin seçimleri kazanarak işbaşına gelmesi, çok iyi sonuçlar verebilir. Çünkü sol eğilimliler için komünizmden önce tutunacak bir aşama yoktur. İşçi

¹⁶² "Demokrat Parti" adının ilk kez nasıl oluştuğuna ilişkin değişik anılarda değişik yaklaşımlar vardır. Örneğin Ahmet Emin Yalman bu adın kendisince önerildiğini söylemektedir. Bkz. Yalman, **a.g.e.**, s. 1321-1322. Ancak "Demokrat Parti" adının bir devlet yazışmasında ilk kez geçmesi, parti bu adla henüz kurulmadan, daha önce değindiğimiz İçişleri Bakanlığı'ndan Başbakanlığa yazılı 4 Haziran 1945 tarihli belgede söz konusu olmuştur. (Bkz. EK.1) Belgeden toplantıların 1945 Mayıs ayı sonunda yapıldığı anlaşılmaktadır. (bu "dört-beş gün evelki toplantıdan sonra..." ifadesiyle anlaşılmaktadır.) Dolayısıyla Demokrat Parti adının ilk kez kullanıma girmesi 1945 yılının Mayıs sonu ile Haziran başı arasında bir dönemde olmuştur diyebiliriz. Zekeriya Sertel ise anılarında bu adın 1945 yılı ortalarında Ankara'da Adnan Menderes'in de katıldığı toplantılarda başında Cumhuriyet kelimesinin de eklenmiş bir şekilde doğduğunu söylemektedir. (Bkz. Zekeriya Sertel, **a.g.e.**, s.252-254) Sertel'in ifadesinden her ne kadar İstanbul'dan sonra yapılan Ankara toplantıları parti adının ortaya çıktığı söylene de belgedeki bilgilerden Demokrat Parti adının İstanbul'da Tevfik Rüştü Aras ile Mayıs 1945 sonlarında yapılan ilk toplantılarda belki de bir kod adı olarak ilk kez telafuz edildiği anlaşılmaktadır. Ahmet

¹⁶³ Timur, **a.g.e.**, s. 20.

partisi'nin başarısı bu aşamayı oluşturarak, komünizmin yayılmasına engel olabilir. Moskova, İngiliz sosyalizminin zaferinden asla sevinmez. Moskova'nın kullandığı ölçülü dil de bunun kanıtıdır. İngiltere'nin politikasında esesli bir değişikliğin beklenilmeyeceğini orası da biliyor."¹⁶⁴

Bu ifadeler, CHP içinde de toplumda mevcut muhalefetin kontrol dışına çıkması korkusunun ve mevcut muhalefetin kontrol edilebilir bir formda tutulmasının gerekliliği biçiminde bir anlayışın varlığını sezdirmektedir. Kanımızca DP'nin kuruluşunda Türkiye'de gelişen sosyal sınıfların, savaş sırasında artan hoşnutsuzluğun ve dış faktörün etkisi olmakla birlikte bu muhalefet artışının bir şekilde emin ellerce kontrol edilmesi düşüncesi de rol oynamıştır.¹⁶⁵ DP kurulurken ve hatta daha önce İnönü'nün bir bakıma arkadan iteklemesi ve icazeti¹⁶⁶ önemli rol oynamıştır. Rejim açısından en çok korkulan şey muhalif düşüncenin kontrolden çıkarak Cumhuriyet'in temel yürüncesinden çıkartılmasıydı. DP'nin bir işlevinin de tıpkı İngiliz İşçi Partisi gibi, bu kontrollü geçişi sağlamak olduğu söylenebilir.¹⁶⁷ Toker de İnönü'nün bir muhalefet Partisi için Celal Bayar'a güvendiğini ve bunu istediğini belirtmiştir.¹⁶⁸

6- Tan Olayı Sonrasında Kurulan ve Gerçek Bir Muhalefet Odağı Olamayan Sol Etiketli Partiler

Demokrat Pariti'nin kurulduğu dönemde peşpeşe başka siyasal partilerin de faaliyete geçmesine izin verilmiştir. Tan Olayı'nın hemen ardından, 14 Aralık 1945 tarihinde kurulan "Türk Sosyal Demokrasi Partisi" isimli parti bu dönemde kurulan sol başlıklı partilerin ilkidir.¹⁶⁹ Ancak bu

¹⁶⁴ Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar 1939-1954**, Milliyet Yayınları, İstanbul, Mart 1977, s. 318.

¹⁶⁵ "İnönü ve çevresinin; öngördüğü geçiş biçiminde BMM ve dolayısıyla var olan kadrolar içinden çıkacak kişiler ikinci bir parti kuracak ve böylelikle hem geçmişteki tek-parti rejiminin meşruluğu sorgulanmayacak hem de muhalif parti cumhuriyetin temel ilkelerine (laiklik, milliyetçilik, vb.) uyacaktır. Politik faaliyet var olan kadrolar çerçevesinde tutulurken, toplumda kargaşalığa yol açılmayacak, bir başka deyişle geçmişte olduğu gibi toplumun dışlanmışlığı sürecekti. Toplumun katılımı yine arzu edilmiyordu, olsa bile 'bunun denetimli' ve 'adım adım' olması öngörülmüyordu. Bu tür bir muhalefet partisiyle demokratik görünüş tamamlanmış olacaktı." İncioğlu, **a.g.m.**, s. 307.

¹⁶⁶ Bu konuya bu makalenin 5. bölümünde değinilmişti.

¹⁶⁷ Küçük, **a.g.e.**, s. 451.

¹⁶⁸ Toker, **a.g.e.**, s. 68.

¹⁶⁹ Cemil Alpay liderliğinde "Türk Sosyal Demokrat Partisi" adı ile 14 Aralık 1946'da bir siyasi partinin kurulmuş olduğu, İçişleri Bakanlığı'ndan Başbakanlık makamına yazılan 4 Mayıs 1946 tarihli yazıdan anlaşılmaktadır. Bu belgedeki ifade "Cemil Alpay ve arkadaşları tarafından Türk Sosyal Demokrat adı ile siyasi bir partinin 14/12/1945 tarihinde faaliyete geçmesine müsaade edildiği görülmüştür." biçimindedir. Bkz. BCA

partinin hem sol etiketi ile çok büyük bir ilgisi, hem de siyasi iktidarla arasına bir mesafe koymak gibi bir düşüncesi yoktur. Öyle ki dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlunu İstanbul merkezinin açılışına çağırarak kadar hyürmetkardır. Yeniden partinin açılışının istenmesi sırasında ise iktidar partisi CHP'ye hitaben “amaç ve hedeflerin vatani ve milli olduğu” vurgulanarak sanki “biz sakıncasızız, bizden korkmanıza gerek yok” anlayışı vurgulanmıştır. Öyle ki Türk Sosyal Demokrat Partisi'nin kurucularından olan ve hem “İdare Kurulu Üyesi” hem de “İşçi Teşkilatı Başkanı” ünvanlarını kullanan Hakkı Sadık Acarlı'nın, CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı 17 Temmuz 1946 tarihli bir mektupta şu ifadeleri kullanmaktadır:

*“Bendeniz Türk Sosyal Demokrat Partisinin kurucularından olup Harici ve Dahili düşmanlarımıza büyük bir darbe indirmek maksadiyle Cumhuriyet Halk Partisi ile birlikte hareket etmeği memleketim hesabına çok arzu ediyorum. Lider Cemil Alpay ile diğer mesai arkadaşlarımı iknaa çalışmaktayım. Cumhuriyet Halk Partisi ile birlikteyiz şeklinde bir beyanname neşrini kabul ettirmeği ısrar ediyorum. Muvaffak olamadığım takdirde münferiden bana bağlı bütün işçi teşekküllerle birlikte reylerimizi Cumhuriyet Halk Partisi'ne verilmesini temine çalışıyorum. Keyfiyeti Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü'ye arz ettim. Yüksek emir ve direktiflerinize acilen muntazırım. Sonsuz hürmetlerimi sunarım.”*¹⁷⁰

Görülüyor ki “Türk Sosyal Demokrat Partisi” gibi iddialı bir adı olsa da gerçek bir sol partiden ya da bir gerçek muhalefet tavrından söz edemeyiz.¹⁷¹ Hatta neredeyse iktidar partisinin güdümünde hareket etmeye gönüllü bir tutum takınılmaktadır. Bir taraftan da bu yazılanlardan siyasi iktidardan duyulan korku hissedilmektedir. Bu partinin siyasal iktidar gözünde DP kadar güçlü sayılmayacağı ise çok açıktır.¹⁷²

030/01/42/247/1. Ancak bu parti yabancı siyasal partilerle ilişki kurduğu gerekçesiyle 25 Mart 1946 tarihinde kapatılmıştır. Bunun üzerine parti tüzüğü yeniden düzenlenerek partinin aynı isimle 3 Mayıs 1946 tarihinde yeniden faaliyete geçmesine izin verilmiştir. Bakınız BCA 030/01/42/247/1.

¹⁷⁰ BCA 490/100/436/1809/1.

¹⁷¹ Bu partinin tüzüğü incelendiğinde de sınıfsal bakışa ait hiçbir ifadeye rastlanmaz. Oldukça popüler hedefler arasında askerliğin kısaltılması, emeklilik bakanlığı ve sendikalar kurulması gibi son derece uzlaşmacı bir dil ile yazılmış hedefler yer almaktadır. Bakınız BCA 030/01/42/247/1.

¹⁷² Bu partiden Tefik Çavdar'ın “Türkiye'nin Demokrasi Tarihi” kitabında hiç bahsedilmemesi de partinin ismiyle doğrudan orantılı bir tarihsel öneminin olmadığı sonucu çıkartılabilir. Bkz. Çavdar, **a.g.e.**, s. 450-451.

Bu süreçte kurulan bir diğer parti ise Ergenekon Köylü İşçi Partisi ismini taşıyan yine sol etiketli olup gerçek bir muhalefet partisi olarak değerlendirilemeyecek önemsiz bir partidir. Bu Partinin varlığından parti kurucusu Arif Hikmet Adsız'ın Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne yazdığı 16 Mayıs 1946 tarihli bir yazıdan haberdar oluyoruz. Burada ilgin olan nokta bu partiden yazıda “teşebbüs halindeki dernek” olarak söz edilmesi ve bürokrasiden yakınılmasıdır. Bu partinin de gerçek bir sol parti ve bir muhalefet örgütü olarak değerlendirilmesi olanaksızdır.¹⁷³

Bu partilerle aynı kategoride değerlendirilebilecek bir diğer önemsiz sol etiketli parti Türkiye İşçi Çiftçi Partisi ismiyle kurulmuş partidir. Bu partinin de gerçek bir muhalefet odağı oluşturmadığı 1 Kasım 1946'da yine CHP Genel Dekreterliği'ne Türkiye İşçi Çiftçi Partisi Genel Sekreteri Necmettin Deliorman tarafından yazılmış yazıdan anlaşılmaktadır. Bu yazının başlangıcında Deliorman'ın kullandığı ifadeler şöyledir:

“Çok kısa bir mazisi olan işçi partisinin başında bulunan bizler bu güne kadar ki hareket hattımızla Cumhuriyet Halk Partisine karşı işçi çiftçi partisinin ne olabileceğini umumi eskara karşı ana hatlarıyla tebarüz ettirmiş bulunuyoruz. Bu hareket hattı imkan verdiği müddetçe halk partisi ile omuz omuza birlik yürümek olacaktır.”¹⁷⁴

Görülmektedir ki diğer iki sol etiketli partinin tavrına benzer olarak, iktidara ve iktidardaki CHP'ye karşı bir anlamda “ben zararsızım”, “benden size zarar gelmez” havası ve izin verilen koşullarda muhalefet yapılacağına yönelik kendini iktidara beğendirmeye çalışan, kendi sınırlarını açıklamaya çalışan bir tavır söz konusudur. Dolayısıyla bu tavır içindeki partileri ciddi bir muhalefet odağı olarak değerlendirmek mümkün değildir. CHP'nin de sol etiket taşımasına rağmen bu tip ifadelerden sonra yaranmacı bu küçük partileri önemseyemediğini düşünemeyiz.

CHP'nin çok partili hayata geçişte kurulan sol etiketli partileri bir muhalefet odağı olarak ciddiye almaktaki en önemli etkenlerin, bu partilerin

¹⁷³ BCA 490/100/436/1809/1. Mart 1946'da kuruluş faaliyetleri başladığı anlaşılan Ergenekon Köylü İşçi Partisi, 21 Haziran 1946 tarihinde makinist Arif Hikmet Adsız, tamirci Mehmet Fethullah ve Şerif Küçüközan, komisyoncu Ali Çelik ile iki üniversite öğrencisi tarafından kuruldu. Mustafa Kemal ülküsüne, Yurtta Sulh Cihanda Sulh gibi ilkelere bağlı olduğunu açıklayan bu partinin özelliği Türkiye'de bir Anayasa Mahkemesi kurulmasını ilk kez dile getiren parti olmasıdır. Bkz. Soner Yalçın, **Hürriyet Gazetesi**, 27 Ocak 2008. Bu partiden de Tevfik Çavdar'ın Türkiye'nin Demokrasi Tarihi” kitabında bahsedilmemesi, parti adındaki “işçi-köylü” kelimelerine rağmen ciddi bir muhalefet örgütlenmesi olmadığını kanıtlar.

¹⁷⁴ BCA 490/100/436/1809/1.

iktidara yaranmacı tavır geliştirip geliştirmemeleri ve kendilerine izin verilen sınırları aşmama konusundan peşinen dikkatli davranacaklarını ilan etmeleri olduğunu söyleyebiliriz. Ancak en önemli unsur, kurulan sol partilerin sınıfsal tavır üzerinden kendi muhalefetini biçimlendirme gücü taşıyan partiler olup olmamasıdır. Bir diğer nokta ise bu partilerin Sovyetler Birliği denetiminde olduğu düşünülen TKP ile ilişkili kadroların yönetiminde olup olmamalarıdır. Bu nokta önemlidir; çünkü Türkiye’de gerçek bir sol tehlike olduğuna yönelik Batı dünyasına karşı bir görüntü sunulması ve bu tehlike karşısında yardım istenmesi ya da Türkiye’nin Batı kampına alınması tercihinin Batı dünyasının zorlanmasında bu tehlikeyi öne sürmek gibi bir devlet politikası varsa, ancak Sovyetler Birliği destekli TKP gibi illegal partilerin uzantıları böyle bir politikaya hizmet edebilirdi. Türkiye’Nin Batı kampına alınması için çaba harcandığı böyle bir dönemde “Sol Tehlike” vurgusunun bir dış politika argümanı olarak kullanılması ancak böyle olabilirdi. Bu politikanın varlığının, en azından tüm bu gelişmelerin arkasında yatan temel gelişmelerden biri olmasının bu aşamada güçlü bir hipotez olarak ele alınması mümkündür.

7-Tan Olayı Sonrasında Kurulan ve Gerçek Bir Muhalefet Odağı Olan Sol Partilerin DP ve CHP İle İlişkileri

Çok Partili Hayat’a geçiş döneminde CHP (ya da siyasal iktidar) tarafından ciddiye alınan sol partiler Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi’dir.¹⁷⁵

Demokrasi Cephesi’nin parçalanması ile “ortada kalan”¹⁷⁶ komünist sol hareket kendi örgütlenmesini gerçekleştirmiş, ancak TKP içindeki bir bölünmenin¹⁷⁷ sonucu olarak iki parti olarak legal düzleme geçilmiştir.

Kurulan partilerden ilki 14 Mayıs 1946’da avukat ve eski İmralı Cezaevi müdürü Esat Adil Müstecaplıoğlu liderliğinde kurulan Türkiye Sosyalist Partisi¹⁷⁸, diğeri ise 20 Haziran 1946’da TKP lideri Şefik Hüsnü Deymer liderliğinde kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi’dir.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Bkz. Tefik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Eylül 2008, aynı yer.

¹⁷⁶ Danacı, **a.g.e.**, s. 48.

¹⁷⁷ Bu bölünmenin nedenleri hakkında bkz. Danacı, **a.g.e.**, 50-75.

¹⁷⁸ Danacı, **a.g.e.**, s. 76.

¹⁷⁹ Timur, **a.g.e.**, s.107. Danacı ise 19 Haziran 1919 tarihini vermektedir. Bkz. Danacı, **a.g.e.**, s. 86.

Bu partilerden ilki olan TSP açıkça sınıf partisi olduğunu ve çalışan, emeği ile geçinen bir parti olduğunu bildirmiş, programında ise demokrat, sosyalist, milliyetçi, beynelminelci, barışçı ve laik olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁰

TSEKP ise ana nizamnamesinde partinin amaçlarını şu şekilde ortaya koymuştur:

“Memleketin ekonomik, politik ve sosyal hayatının bütün gelişmelerinde, emekçi halkın demokrasi hak ve hürriyetlerinden gerçekten faydalanmasını, iç ve dış siyasetin tayininde doğrudan doğruya söz sahibi olmasını sağlamak, Türkiye emekçi ve köylüsünü ve tabii müttefikleri olan sosyal zümreleri ırk, mezhep farkına, deri rengine ve yerli veya muhacir olmalarına bakmaksızın yerli ve yabancı sermayedarların istismarına, siyasi tahakkümlerine karşı korumak ve irticaa, faşizme karşı sistemli bir mücadele yürütmek, milleti teşkilatlı ve demokratik bir bünyeye kavuşturarak, bu sarsılmaz temel üzerinde, milli istiklalimizi gereği gibi sağlamlaştırmak, emekçi ve köylü yığınlarının, gittikçe daha geniş ölçülerde teşkilatlanmalarına ve iktisadi, siyasi hareketlere girişmelerine yardım suretiyle, memlekette sosyalist bir cemiyete geçiş şartlarını olgunlaştırmak.”¹⁸¹

Her iki partinin ömürleri ise kısa süreli olmuştur. Buna rağmen bu partilerin asıl faaliyetleri sendikacılık alanında olmuştur.¹⁸²

Görülüyor ki her iki parti de aslında demokrasi, bağımsızlık, hakların ve özgürlüklerin geliştirilmesi ile yoksul-emekçi kitlelerin sesi olma niyetindedirler. Burada sosyalizm hedefinin gerisinde bir anlayış hakimdir.¹⁸³

Her iki parti de 21 Ekim 1946 yılında yapılan genel seçimlere katılmamışlardır. İlginç olan nokta sosyalist solun DP'nin kuruluş aşamasında DP'ye olan ilgilerinin ya da sempatilerinin, seçimler öncesinde tam zıddı bir görüşle yer değiştirmesidir. TSP bu seçimleri “demokrat ve reaksiyoner burjuva partilerinin sevk ve idare ettikleri” bir seçim olarak

¹⁸⁰ Danacı, **a.g.e.**, s. 81. Çok partili hayata geçiş döneminde, 1946 başlarından 1950'ye kadariki süre içinde, anılan bu iki parti dışında Türk siyasi hayatında çok önemli bir varlık gösteremeyen, bir anlamda “Tabela Partisi” olarak değerlendirilebilecek sol ya da sola yakın 13 siyasi parti kurulmuştur. Bunların bir listesi ve kısa tarihi gelişimleri için bkz. Akyol, **a.g.e.**, s. 33-38.

¹⁸¹ Danacı, **a.g.e.**, s. 87.

¹⁸² Bu partilerin sendikacılık konusundaki faaliyetleri için bkz. Danacı, **a.g.e.**, s.94-112.

¹⁸³ TSEKP programının ana hatları ve kısa bir değerlendirilmesi için bkz. Timur, **a.g.e.**, s. 107-110.

gördüğünü ortaya koymuştur.¹⁸⁴ Burada hem seçimlerin muvazaalı olduğuna hem de DP'nin de mevcut düzenin partisi olduğuna ilişkin bir ima söz konusudur. 1946 seçimlerinde sınıf mücadelesinin olmadığını, varolan kavgaların da “büyük burjuvazinin kendi aralarındaki kardeş kavgaları” olduğunu söylemektedir. TSP sadece büyük burju partileri için düzenlenmiş olduğunu düşündüğü bu seçime iştirak etmemeyi daha uygun bulmaktadır.¹⁸⁵

TSP, seçime girmediği gibi seçime giren DP'yi de şöyle eleştirir:

“Muhalefet partilerinden bilhassa Demokrat Parti, CHP'nin bir fraksiyonu olarak meydana çıkmıştır...Demokrat Parti'nin gerek kurucuları, gerek vilayet heyetlerinin mühim bir kısmı CHP'nin ideolojisini yıllarca benimsemiş ve bu ideolojinin milli hayata tatbik edilmesinde rol oynamış şahsiyetlerdir....Bugün şahidi olduğumuz DP ve CHP kavgasını ancak şahsi görüş, ihtiras ve iktidar kavgası olarak vasıflandırmaya ve geniş halk kitlelerinin bu kavgaya niçin katılmadıklarını anlamadığımızı açıklamaya mecburuz. Eğer halk kitleleri CHP ile hesaplaşmak, uzun yıllar çektiklerinin mesullerinden hesap sormak istiyorlarsa, bu işe hesap vermekle mükellef olanları memur etmesi aklın alabileceği bir hareket değildir. Bizce millete hesap verme mecburiyetinde olanlar, yalnız CHP şefleri değil aynı zamanda DP şefleridir de.”¹⁸⁶

Görülüyor ki DP'nin kuruluş aşamasında kısa bir süre de olsa Demokrasi Cephesi fikri ile CHP'ye karşı DP'nin kimliğinde beliren sempati ve ilgi kısa sürede dağılmış, *Tan Olayı* ve Serteller'in başına gelen olaylardan sonra DP'ye bakışta yeniden sınıf esaslı düşünce öne geçmiştir. Yukardaki satırlardan da kolaylıkla anlaşılabilen gibi DP'nin muvazaalı oluşu ve CHP'ye DP' tarafından yöneltilen eleştiriler yoksul kesimlerin sorunlarıyla ilgili olmayıp, görünüşte kavgalar olması bu gelişimi hızlandırmıştır. Bu açıdan CHP ve DP'nin her ikisinin de karşı cepheye alındığı görülmektedir. Bu düşünce yine partinin yayın organı niteliğindeki yayınlara şöyle yansımıştır. TSP'ye göre;

“... milyonlarca yoksul köylü ve yüzlerce işçinin ve küçük burjuvazinin milli ve sınıf menfaatleri her iki partinin de ideolojik bünyesi haricindedir. Asıl mesele emekçi halk kitlelerinin aldanmadan ve aldatılmadan kendilerini korumalarıdır. Madem ki sınıf esasına dayanan partiler kurulmuştur, herkesin kendi sınıf

¹⁸⁴ Danacı, **a.g.e.**, s. 113.

¹⁸⁵ Danacı, **a.g.e.**, s. 117.

¹⁸⁶ Esat Adil, **Gerçek Gazetesi**, 10 Temmuz 1946'dan aktaran Danacı, **a.g.e.**, s. 118.

*menfaatini temsil eden parti saflarında yer alması kadar tabii ve zaruri ne olabilir.*¹⁸⁷

Burada da açıkça sınıfsal bakışın bir cephe kurma anlayışının önüne geçtiği ve DP'nin de CHP gibi burjuva partilerinden, sol literature göre söylersek düzen partilerinden biri olduğuna ilişkin bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir. 1946 seçimlerinin bir hafta kadar öncesinde CHP ve DP arasındaki tartışma ve atışmalar ise şu şekilde değerlendirilir:

*“Sonuna yaklaşmakta olduğumuz seçim mücadelesini, karşılıklı gürültü tenkit, polemik, tehdit ve tazyiklere rağmen üzermizde bıraktığı intiba şudur: bu dostlar arası bir post kavgasıdır.”*¹⁸⁸

CHP'nin bu dönemde muhalefet olarak sol'a tahhmmül edemediğinin ve siyasi yelpazede kontrol dışı olabilecek akımlara izin vermediğinin bir göstergesi olarak TSP'nin görüşlerini yansıtan Gerçek ve Sabah gazetelelerinin, seçimlerin yapılaş tarzını eleştirdikleri için o dönemde hala geçerli olan sıkıyönetim tarafından 25 Temmuz 1946'da kapatılması verilebilir.¹⁸⁹

1946 seçimlerinde DP 465 milletvekiliği için gösterdiği 273 adaydan sadece 62'si milletvekili olabildi.¹⁹⁰ Bu hava içerisinde DP, sol çevrelerce toplumsal muhalefetin önünü tıkamakla, CHP ile uzalaşmakla ve potansiyeli yeteri kadar değerlendirememekle suçlanmaya devam etmekle birlikte¹⁹¹ sol kesimin diğer partisi TSEKP lideri Şefik Hüsnü'nün DP'ye olan umutlarını sürdürdüğünü belli etmesi ilginçtir. Şefik Hüsnü, 1946 seçimlerinin hemen ertesinde bu umutları, o sırada önemli bir muhalif figur konumundaki Fevzi Çakmak ve dış politika konularına da değinerek şöyle ifade etmektedir:

“Görülüyor ki, Demokratlarla Halkçıları ayıran birçok teferruatın üstünde Türkiye'nin selameti İngiltere'ye mi yoksa Sovyetler Birliği'ne mi dayanmakta olduğu meselesi vardır. Ve Demokrat muhalefete mensup olanlar ve en başta Mareşal, Halkçıların memleketi toptan İngiltere'ye satmalarına... karşılık süratle Sovyetler'le anlaşmak sayesinde ancak memleketi kur-

¹⁸⁷ Esat Adil, **Gerçek Gazetesi**, 9 Temmuz 1946'dan aktaran Danacı, **a.g.e.**, s. 118-119.

¹⁸⁸ Esat Adil, **Gerçek Gazetesi**, 15 Temmuz 1946'dan aktaran Danacı, **a.g.e.**, s.119.

¹⁸⁹ Danacı, **a.g.e.**, s.122.

¹⁹⁰ Danacı, **a.g.e.**, **a.g.e.**, s.123; Özüçetin, a.g.m., s.771; Yetkin, **a.g.e.**, s.292. DP'nin 1946 seçimlerinde çıkardığı milletvekili sayısını 64 olarak gösteren bir kaynak olarak bkz. Bekir Koçlar, *“Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet İlişkisi, Türkler Ansiklopedisi*, C.16, (Ed.) H.C.Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 754.

¹⁹¹ Danacı, **a.g.e.**, **a.g.e.**, s.124.

tarmak ve milli istiklalini sağlamlaştırmak mümkün olacağına ve bunun için insiyaki bir tarzda bu kanaati besleyen inkılapçı çalışkan halk yığınları ile el birliği yapmak lazım geldiğine inandıklarını açığa vurmaktan çekinmedeler. Öyle anlaşılıyor ki Demokrat muhalefeti iktidara geldiği takdirde Halk Partisi'nin yaptığı gibi emekçi kitlelerin inkılapçı mümessili olan bizlere, düşman muamelesi yapmayacak, bilakis siyasetlerinde tarafımızdan desteklenmeye kıymet vereceklerdir."¹⁹²

Şefik Hüsnü, DP'nin bu dönemde Meclisi boykot edeceği dedikodularının da etkisiyle asıl mücadele edilmesi gerekenin CHP'nin baskıcı yönetimi olduğu fikrini işleyerek, CHP'ye karşı DP'nin ve o günlerde ön planda olan Mareşal Fevzi Çakmak'ın desteklenmesi gerektiğini açıkça ortaya koyar. Bu dönemde Fevzi Çakmak, kamuoyunda önemli bir kitlenin umudu olarak her kesimin kendisine çekmeye ve kullanmaya çalıştığı bir figür olarak CHP tarafından da yine DP gibi TKP ile işbirliği içinde olmakla suçlanıyordu.¹⁹³ Şefik Hüsnü, DP ve Fevzi Çakmak'a bakışını şöyle ortaya koymaktadır:

"Bu şekilde mücadele arasına ve köylere intikal ettirildiği takdirde bizim bütün gücümüzde ona katılmamız, Mareşal'i ve Demokrat Parti'yi desteklememiz, bütün teşkilatlarımızı ve faaliyetimizi bu mücadelenin icaplarına göre ayarlamamız icap eder. Dikkat edeceğimiz nokta, Demokrat Parti'nin idarecileri olmaya namzet olanların mümkün olduğu kadar sosyalist demokrasiye çekmeye gayret etmek ve bu içtimai bünye değişikliklerinin gerçekleşmesine bizzat iştirak edebilen unsurusaklamaya uğraşmaktır. Bu vadiye bir çok başarılar edebileceğimizden katiyen şüphe edilemez. Bunun için teşebbüsü bir an elden bırakmamamız, diğer partilerin idarecileriyle temas kaybetmemeye dikkat etmemiz kifayet eder."¹⁹⁴

Görüldüğü gibi TKP ardılı iki sol partinin DP algısında bir küçük farklılaşma ortaya çıkmaktadır. TSP tamamen ilkesel ve sınıfsal bir bakışla DP'yi düzenin muvazaalı partisi konumunda algılarken, TSEKP, fırsatçı bir taktik gütmekte, sanki halen daha "demokratik cephe" kurabilme umuduyla hareket etmektedir. Ancak DP'lilerin meclisi boykot dedikodusu ile son bir destek ya da umut olarak nitelenebilecek bu beklenti, bütçe görüşmeleri sırasında sadece 9 günlük bir DP boykotunun İnönü'nün muhalefeti ile biti-

¹⁹² Uğur Mumcu, **40'ların Cadı Kazanı**, 20. Baskı, um:ag Vakfı Yayınları, Ankara 1990, s. 95-96'dan aktaran Danacı, **a.g.e.**, s. 125.

¹⁹³ Danacı, **a.g.e.**, s. 125, 393 nolu dipnot.

¹⁹⁴ Uğur Mumcu, **a.g.e.**, s. 96'dan aktaran Danacı, **a.g.e.**, s. 126.

rimesiyle ortadan kalkacaktı. Bu sırada 16 Aralık 1946'da TSEKP, kapatılır.¹⁹⁵ Bu durum, CHP iktidarının baştan itibaren DP'nin etrafında sol bir halka istemediğini göstermektedir. Baskı, uyarı, terör (*Tan Olayı*) gibi her türlü araçla DP, iktidara hazırlanan bir velihat gibi etrafındaki sol etkilerden arındırılmıştır. Zaten Başbakan Recep Peker de, 18 Aralık 1946'da yaptığı bir konuşmada yaşanan gelişmeleri, "Demokrasi Ruhunu hakim kılmak" olarak nitelerken, açıkça demokrasi arayışı perdesi altından "sınıf siktotaryası" tehlikesinin ortaya çıkabileceğini dile getirmekten ve DP'ye "kardeş muamelesi" yaptıklarını ima ederek muhalefetlerine bir sınır çizmekten kaçınmamıştır.¹⁹⁶ Bu konuşma bile o dönem CHP üst yönetiminin demokrasiye geçiş sürecini "sola yasak" anlayışı Bu süreçte DP'den asıl beklenen, sol düşünceye kapalı, gerçek demokrasiden uzak bir rejimin buna rağmen özellikle Batı bloğu karşısında "demokrasi görüntüsü" vermekte gerekli katkıyı vermesi, yani her türlü anti-demokratik uygulamaya rağmen demokrasi varmış gibi bir muhalefet partisi rolünü oynamakta sorun çıkarmamasıdır. DP'nin Nisan 1947'deki yerel seçimlere mutlaka katılımının istenmesi de bu "mış gibi yapma" oyununda, "Demokrasiye geçmiş Türkiye" görüntüsünü bozmaması içindir.¹⁹⁷ Nitekim CHP ileri gelenlerindeki bu anlayış, dönemin aydınlarından Yunus Nadi tarafından "*DP'yi bir muvazaa partisi gibi görerek, iktidarı kendileri için değişmez bir mevki olarak kabul etmiştir.*" denilerek eleştirilmiştir.¹⁹⁸ Yunus Nadi, bu yazısında iki parti arasındaki ilişkiyi "Demogojik oyun" olarak nitelemektedir. Bu oyunda "sol" a yer yoktur. Ancak görüldüğü gibi bu dönemin sol düşüncesinin en azından bir kesiminde DP'nin muhalif duruşuna karşı safça bir umutla bakmakta ısrar sürmektedir. Sınıfsal bakıştan ayrılan sol düşüncedeki bu "saflık" ile "ilerici" burjuva partileriyle her tür ortaklık ve anlayış paylaşımı, karşılığında sık sık yaşanan tutuklama ve yasaklamalarla birlikte bir aldatılmışlık duygusu uyandırarak, maalesef yakın tarihimizin siyasal gelişmelerinde kalıcı bir boyut oluşturacaktır.

DP'nin bu "yola getirilme" sürecinde umudu kalmayan sol, son olarak Fevzi Çakmak'a sarıldıysa da Fevzi Çakmak da Cami Baykurt ve Sabiha Sertel'in yazdığı bir mektuba itibar etmeyerek son umudu da ortadan kaldırır ve sol ile temastan kaçınmak açısından DP ile benzer bir tavır içine girer.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Danacı, **a.g.e.**, s.127.

¹⁹⁶ Koçlar, **a.g.m.**, s. 756.

¹⁹⁷ Koçlar, **a.g.m.**, s. 756-757.

¹⁹⁸ Yunus Nadi, "*Partilerin Hatası*" **Cumhuriyet Gazetesi**, 12,13,14.Kasım 1946'den aktaran Koçlar, **a.g.m.**, s. 758.

¹⁹⁹ Danacı, **a.g.e.**, aynı yer.

Tan Olayı'nın ardından Serttellerin DP ve Fevzi Çakmak ile bir cephe içinde olma çabaları İnsan Hakları Derneği girişiminin ardından yine başarısız olmuştur.

Ekim 1946 geldiğinde sol düşünce ile DP rasındaki ilişkiler tamamen kopmuş görünmektedir. TSEKP, bu olaylar sırasında Fevzi Çakmak ve Serteller'in DP ile birlikteki bu girişimine destek verirken, TSP lideri Esat Adil ise bu dönemde DP'li önemli figürleri basın yoluyla eleştirmekten geri kalmıyordu. Dolayısıyla DP algısı olarak TKP kökenli iki parti arasında bir ayırım devam etmektedir.

Esat Adil, *Gün Dergisi*'ninin 21 Eylül 1946 tarihli 23. Sayısında Fuat Köprülü'nün "Sınıf Mücadelesi yapmak isteyenlere Türkiye'de yer yoktur" şeklindeki beyanatını eleştirirken çok ağır bir dil kullanmaktan geri kalmaz. Esat Adil'e göre Fuat Köprülü ve DP önderleri yıllarca "faşizmin ninninileriyle uyuduktan sonra" sol aydınların başlattığı demokrasi ve hürriyet kampanyasına sonradan katılmışlar ve bir hamlede bu kampanyayı sahiplenmiş görünüp içtenliksiz bir demokrasi söylemiyle öncülüğü ele almış, ancak bu içtenliksizlik yüzünden gerçek ideolojik duruşlarını zaman geçmeden belli eder duruma gelmişlerdi. Üstelik DP sol düşünceye sınıf mücadelesini yasaklarken kendileri de başka bir sınıfın çıkarlarını korumaktan geri kalmıyorlardı. Esat Adil'e göre DP pekala büyük burjuvazinin partisidir. Esat Adil DP'yi bu şekilde algıladığını şöyle ortaya koymaktadır:

*"Eğer sınıf mücadelesi yapmak isteyenlere Türkiye'de yer yoksa, sayın profesör'ün de derhal Türkiye'yi terk etmesi icap eder. Çünkü kendisinin de partisinin de yürüttüğü dava sınıf mücadelesi davasıdır. Onlar, bu memlekette varlıklı sınıfın, büyük toprak ve sermaye sahiplerinin menfaatlerini korumaktadırlar. Bankalar, fabrikalar, büyük şirketler, büyük toprak işletmeleri, bir kelime ile kapitalizmin iktisadi ve mali dayanağı olan büyük istihsal (üretim) vasıtaları Fuat Köprülü'nün bekasına çalıştığı sınıfın elindedir."*²⁰⁰

Görüldüğü gibi Esat Adil DP'ye artık sınıfsal bir yaklaşımla bakmakta, DP'nin demokrasi ve özgürlük söylemini içi boş bulmakta, bu görünüm altında aslında DP'nin büyük burjuvazinin partisi olarak her tür düşünceye açık olmayan bir yapıda olduğunu vurgulamaktadır. Fuat Köprülü, derginin 28. sayısında bu kez Hasan Tanrıkut tarafından yine aynı bağlamda eleştirilir ve demokrasiyi gerçek anlamda kavramış olmakla suçlanır.²⁰¹

²⁰⁰ Esat Adil, "Korporasyonculara Dikkat" *Gün Dergisi*, 21 Eylül 1946, Sayı.23, s. 3.

²⁰¹ Hasan Tanrıkut, "Demokrasiden Demagojiye", *Gün Dergisi*, 23. Kasım 1946, Sayı.28, s. 4.

Yine Esat Adil, DP'yi ve ileri gelenlerini sıkı bir biçimde izlediğini belli eden bir biçimde Samet Ağaoğlu'nu da aynı sınıf bakışıyla eleştirir. "Korporasyonculara Dikkat" başlığını taşıyan *Gün Dergisi*'nin 26. sayısının 3. sayfasındaki yazısında önce Korporasyonculuğu,

"İşte Korporasyonculuk dediğimiz, yani milletin iktisadi, içtimai ve siyasi teşkilatlanma ve devlet cihazını mürakabedeki bağımsızlığı yerine bu teşkilatlanmanın devlet tarafından tanzim ve yine devlet tarafından kontrol edilmesi rejimidir ki, faşizmin ana cihazının ve temelini teşkil eder",

diyerek tanımladıktan sonra Demokrat Parti mensubu olduğunu özellikle belirttiği Samet Ağaoğlu'nun sendikaların doğrudan doğruya devlete bağlanması önerisini eleştirir ve Musollini'nin yaptıklarıyla özdeş sayar.²⁰²

Esat Adil, 14 Aralık 1946' da yine *Gün Dergisi*'nde yazdığı bir yazıda DP'den umudu kesmiş olduğunu zımnen ortaya koymaktadır. Bu yazıda Recep Peker hükümeti kişiliğinde CHP'ye halkın geçim sorunlarını halletmesi için samimi bir umut dileği iletilmekte, bu vesile ile CHP'nin herşeye rağmen Kurtuluş Savaşı ve kalkınma davasına yaptığı hizmetlerin unutulmayacağı belirtilmektedir.²⁰³

Bu yazının ilginç olan bir diğer tarafı tarihidir. Bu CHP'ye vefa gösterisinden sadece 2 gün sonra 16 Aralık 1946 tarihinde TSP ve TSEKP, bağlı yayın organları ve sendikalar İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılır.²⁰⁴ Partilerin mensupları tutuklanır. Yargılamalar 22 Temmuz 1947'de ancak başlar ve bir yıl kadar sonra 14 Temmuz 1948 tarihinde sona erer. TSP beraat ederken Şefik Hüsnü liderliğindeki TSEKP yöneticileri çeşitli hapis cezalarına çarptırılır.²⁰⁵ Bu kararlar iki partinin birleşme çabası içindeyken ve ünlü 141 ve 142 maddelerinden alınmıştır. Bu maddeler 18 Haziran 1946'da ağırlaştırılmıştı. İlginç olan önce 1949 ve sonra 1951'de DP iktidarı zamanında bu maddelerin daha da ağırlaştırılmalarıydı.²⁰⁶

Son söz olarak şu sözlere katılmamak mümkün değildir:

²⁰² Adil, "Korporasyonculara Dikkat" *Gün Dergisi*, 21 Eylül 1946, Sayı.23, s. 3.

²⁰³ Adil, "Her Şey, Milletin Varlık ve Refahına Bağlıdır", *Gün Dergisi*, 14 Aralık 1946, Sayı. 30, s.1.

²⁰⁴ Danacı, *a.g.e.*, s.134; Tufan, *a.g.e.*, s.118.

²⁰⁵ Danacı, *a.g.e.*, s.135.

²⁰⁶ Danacı, *a.g.e.*, s.136.

*“Türkiye’de ‘biçimsel demokrasi’ye geçiş solun ezilmesine bağlı olarak gelişmiştir. İnsan hakları, hürriyet, demokrasi istekleri ile başlayan çok partili hayat, aslında hürriyetlere aleyhtar bir dönem olmuş, 1947’den itibaren girilen dönemde demagojik bir şekilde belirtildiği gibi sadece ‘komünizme’ karşı değil, bütün sol fikirlere karşı kesin bir duvar örülmüş ve amansız bir mücadeleye girilmiştir. Böylece sol kanadı olmayan, sağ partilerden meydana gelmiş bir ‘demokrasi’ modeli ortaya çıkmıştır.”*²⁰⁷

Esat Adil, 1950 seçimlerinden sonra partisini yeniden açmıştır. DP’nin iktidarda değişeceğini ummuştu, “ama iktidara cetin bir ‘demokrasi mücadelesi’ vererek gelen Demokrat Parti’nin ‘demokrasinin sınırları’ hakkındaki fikri CHP’ninkinden farklı değildi. Sosyalist Parti 1952’de bir daha kapatıldı.”²⁰⁸

Şefik Hüsnü ise 1950’de af ile haptisten çıktıysa da kısa bir süre sonra 26 Ekim 1951’de başlatılan Komünist Tevkifatı nedeniyle tekrar tutuklandı. 1953 yılında tamamlanan dava sonunda 4 yıl hapse mahkum oldu. 1959’da sürgünde bulunduğu Manisa’da öldü.²⁰⁹ Dr. Hikmet Kıvılcımlı ise 12 Mart 1971 muhtırası ardından Türkiye’den kaçtı ve önce Kıbrıs’a, oradan Belgrad’a geçti. 1971 yılı sonunda burada öldü.²¹⁰

Zekeriya Sertel ise *Tan Olayı* ile Demokrasi arayışında Demokrat Parti’den sol düşüncenin koparılması aşamasından sonra da Demokrat Parti yönetimi döneminde özellikle Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile “özel” ilişkisini ve yakınlığını korumuştur. Örneğin DP iktidarından sonra Türkiye’nin Nato’ya girmesi sözkonusu olduğu dönemde Avrupa’ya yaptığı bir seyahatten sonra, sanki bir görev icabıymış gibi Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a bu konuda detaylı gözlem ve analizlerini içeren bir mektup gönderecek kadar kendini yakın bulmaktadır. Kısaca Türkiye’nin Nato’ya girişinin “ne faydalı ne de mümkün olmadığını” göstermeye çalışan bu 24 Nisan 1951 tarihli bu mektubun varlığı bile Zekeriya Sertel’in, devlet edliyle yaşadığı onca sıkıntıya rağmen devlet ile kendisi arasında bir uzaklık olmadığına inandığını göstermeye yeter.²¹¹

²⁰⁷ Danacı, **a.g.e.**, s.141

²⁰⁸ Murat Belge, “*Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri*”, **Sol, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C.8, içinde, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2007, s. 31

²⁰⁹ Gürel-Nacar, **a.g.m.**, s. 133.

²¹⁰ Sayılğan, **Türkiye’de...**, s. 358.

²¹¹ Bkz. EK-2.

Solun tekrar canlanması ve tarihsel bir önem kazanması ise DP'iktidarının son bulduğu 1960 ihtilalinden sonra Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasıyla olmuştur.

DP'nin iktidara gelişi daha sonraki yıllarda sosyalist sol içinde iki farklı şekilde değerlendirilmiştir. Kemalizme daha yakın olan sol kesimler, örneğin Doğan Avcıoğlu, DP iktidarını bir “karşı devrim” olarak niteler. Sınıf bakışını daha öne çıkartan kesimler, örneğin Behice Boran ise DP'nin iktidara gelişi bir karşı devrim olarak nitelemez. Boran, DP'nin iktidara gelişini şöyle niteler:

*“toplumsal yapıda egemen hale gelen ‘güçlenen şehir burjuvazisi ve burjuvalaşan toprak sahipleri’ bloğuyla yapıyı çekip çeviren aydınlar tabakası arasındaki bir mücadelenin, birinci taraf lehine sonuçlanması...”*²¹²

DP'nin kurulduğu ve iktidarı aldığı tarihte yapılan değerlendirmelerin uzağında olaylara baktığımızda ise bugün daha doğru olan yaklaşımın Behice Boran'ınki olduğu söylenebilir

8-Sonuç

1946'da çok partili yaşama geçiş tam anlamıyla bir demokrasiye geçişten çok, kontrollü bir demokrasi görüntüsü oluşturma çabasıdır. Batı Bloğu karşısında yalnız kalma tehlikesi belirdiğinde Batı'nın desteğini almak için bir taraftan çok partili hayata geçiş zorunlu bir adım olurken bu geçişin “kontrollü” olması da arzu edilmiştir. DP'nin, başlangıçta toplumun bütün muhalif birikiminin yükselttiği bir oluşum olarak belirmesi, bu kontrollü geçiş düşüncesini sarrsma potansiyeli oluşturmuştur. Özellikle sol muhalefetin DP ile ilişkisi ve yakınlığı , hükümet çevrelerince sakıncalı ve tehlikeli bulunmuştur.

Türk solu'nun cumhuriyetin ilanı sonrası CHP hükümetleri ile ilişkisinde Sovyetler Birliği önemli bir faktör olmakla birlikte, Türk solu iktidarın kendisine karşı yürüttüğü her türlü takibata rağmen gelen politika olarak hükümeti sol açıdan eleştirmek, ama devrimleri uygulamak ve gerici ve karşı-devrimci her türlü girişime karşı aldığı önlemlerde ve uyguladığı politikalarda desteklemek yönünde olmuştur. Çok partili yaşama geçerken Türk Solu'nun oluşturan kesimlerin politikası da Atatürk devrimlerini savunmak ama bu devrimlerin özgürlükçü yorumunun eksik kaldığı yönünden iktidarı eleştirmek olmuştur. Bu açıdan DP, kuruluş aşamasından itibaren Türk solunun ilgi alanında olmuştur.

²¹² Gökhan Atılğan, “Behice Boran”, *Sol, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.8*, içinde, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2007, s. 451.

Ancak çok partili yaşamın özünü büyük ölçüde sola karşı ve DP'yi sol etkiden arındırma amacıyla yürütülen çabalar oluşturmuştur. Özellikle *Tan Olayı* bu arındırma işlevi için bir dönüm noktasıdır. Dolayısıyla bu dönemde demokrasiye geçiş değil “demokrasiye geçiş görüntüsü” oluşturma çabasından söz edilebilir. *Tan Olayı*, DP'nin bu istenmeyen sol etkilerden arındırılması, kopartılması çabasının bir sonucu ya da görünümüdür. Ancak *Tan Olayı*'nın dış politika boyutu da ihmal edilmemelidir. Diyebiliriz ki *Tan Olayı*'nın bu ikinci boyutu daha da önemlidir.

Tan Olayı'nın Batı bloğunun desteği için, içerde bir “Komünizm Tehlikesi” nin varlığını vurgulamak, Türkiye'nin Komünizme kaybedileceği korkusunu Batı'nın her an duyumsamasını sağlamak amacıyla, Türkiye Devleti'nin Batı Bloğu'na karşı “mesaj verme” politikasının bir örneği olduğu söylenebilir. *Tan Olayı*'ile Türkiye, her zaman kapatılacak, hapsedilecek, kendisine operasyon yapılacak bir sol düşünce ve örgütlenmeye kontrollü bir biçimde izin vermek, bu örgütlenme yoksa yapay olarak oluşturarak bu tehlikeyi vurgulamak biçimindeki bu politikanın bir sonucudur. Türkiye, Batı'nın Komünist rejimin yayılması riskine karşı Türkiye'yi olduğu haliyle, bir bütün olarak ehveni-şer olarak kabul etme ve Türkiye'nin bulunduğu bölgede ve bulunduğu haliyle varlığını sürdürmesine izin vermesini sağlamak biçimde özetlenebilecek böyle bir politikayı tüm Soğuk Savaş döneminde uygulamış gözükmektedir. Bu açıdan *Tan Olayı*, bir başlangıç adımı niteliğindedir. *Tan Olayı*'nın böyle bir boyutunun varlığı da unutulmamalıdır. 2.Dünya Savaşı'nın bitişi ile Soğuk Savaş'ın bitişi arasında süren “içerdeki sol tehlike ile Batı'ya mesaj verme” olarak kavramsallaştırabileceğimiz bu Türk Dış Politikası enstrümanını olgusal olarak değerlendirmek, ayrı bir makale konusu olabilecek potansiyeldedir. Dolayısıyla *Tan Olayı*'nın dış politika bağlamındaki işlevi ve önemi, iç politika açısından işlevi ve öneminden daha büyüktür. Bu çalışmanın en önemli sonuçlarından biri de budur.

Tan Olayı sonrasında solun DP ile flörtü, DP'nin CHP iktidarı ile uzlaşması sonucu büyük ölçüde sona ermiş, DP'nin başlangıçtaki hak, hürriyet söyleminin boş bir kabuk olmaktan ileri gitmediği kısa sürede anlaşılmıştır. Bundan sonraki DP değerlendirmeleri ilerici bir güçle olası bir işbirliği umutlarından beslenen bir bakışın değil, ayakları yere daha sağlam basan ve DP'yi, temsil ettiği sosyal sınıfların ve yürüttüğü ekonomik politikaların ışığında ele alan değerlendirmeler olacaktır..

DP'nin kuruluşu ve iktidarı alışı süreci, Türkiye'de demokrasiye geçiş sorununun özünü ele vermesi açısından, bugüne kadar uzanan tarih kesiti içinde yaşananları açıklayıcı olma niteliklerini korumaktadır. Düzenin, sol (ve 1980 12 Eylül askeri darbesine kadar buna eklenen, irticai) odakların-partilerin-düşüncenin, iktidardan uzak tutulması biçiminde özetlenebilecek

bir ilkeye bağlı olan, dışardan kontrol edilmeye gerek duyulan ve “biçimsel demokrasi” olarak adlandırılabilir niteliklerinin yakın zamanlara kadar değişmemiş olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu dinamikler, demokrasinin aynı zamanda bütün iktisadi ve sosyal altyapısıyla bir kültürel gelişmişliği gerektirdiği konusunda da bizi aydınlatmaktadır. Bir bakıma en tepedeki siyasal parti liderleri arasındaki günlük çekişmelerden oluşan bir magazinsel demokrasi, gerçek demokrasi eksikliğinin ve adaletçi, eşitlikçi, özgürlükçü bir sol anlayışın toplumda kendine yer açmasına karşı gerçekte bu aktörler arasında var olan işbirliğinin üstünün örtülmesi işlevini görmektedir. Türk siyasal hayatına neredeyse egemen olan bu eksikli durumunun genel mekanizmalarının, DP’nin kuruluş ve iktidara geliş arasındaki sürede yaşanan gelişmeler ile büyük ölçüde oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Bir başka deyişle bu dönem, gerçek demokrasiden uzakta kalarak demokrasi görüntüsü oluşturma biçimindeki bir oyunda DP’nin, rolünü hakıyla oynamayı öğrendiği ve bir bakıma muvazaalı partilerle “görüntü demokrasisi” rejiminin kalıcı mekanizmalarının oluştuğu dönemdir. Bir bakıma DP, bu dönemde “gerçek sol nasıl iktidardan uzak tutulabilir?” dersini almış ve bu dersten geçmiştir. Bu, sonraki bütün merkez-sağ partilere devredilecek olan bir siyaset diploması niteliğindedir.

Türk solu, bu süreçte gerçek demokrasiyi istemekle, görece ilerici kabul ettiği bu kontrollü, biçimsel (görüntüde) demokrasi yapısını desteklemek (yeri geldiğinde korumak) arasında çelişkili konumundan uzaklaşmamıştır. Bu çelişki, Türkiye’de gelişecek demokrasinin, Kemalizmin kazanımlarının ve ilerici hamlelerinin önüne geçmeyeceği, yani bu kazanımları ortadan kaldırma yönünde işlemeyeceği bir noktaya kadar sürecek gibi görünmektedir. Toplumun kültürel anlamda gelişmesi ve Kemalizmin ilerici adımların kalıcılığı anında ise gerçek demokrasinin kurulması ve solun ülkemize özgü bu çelişkili durumdan sıyrılarak daha özgürlükçü ve daha ileri bir demokrasi isteğinin sözcülüğünü tek başına üstlenmesi, sınıfsal bakışı öne çıkartarak “ilerici” güçlerle cephe anlayışını terketmesi mümkün olabilecektir. Bu açıdan sol düşüncenin kendi sınıfsal özüne dönmekte sağ düşünceye göre daha az reaksiyoner olduğu ve bunun halen sürdüğü söylenebilir.

KAYNAKÇA

1-BELGELER:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon No: 030 10 Kutu No: 208 Dosya No: 421 Sıra No: 19.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon No: 030.10 Kutu No: 79 Dosya No: 524 Sıra No: 18.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon No: 030/01 Kutu No: 42 Dosya No: 247
Sıra No: 1

2- GAZETE ve DERGİLER

Akşam Gazetesi
Cumhuriyet Gazetesi
Tan Gazetesi
Gün Dergisi
Atatürk Yolu Dergisi
Toplumsal Tarih Dergisi

3-KİTAPLAR:

- Atılgan, Gökhan; **Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı**, Yordam Kitap, 2.Baskı, 2007.
- Akyol, Hüseyin; **Bölüne Bölüne Büyüme Türkiye’de Sol Örgütler**, Phoenix Yayınları, İkinci Baskı, Eylül 2010.
- Armaoğlu, Fahri; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980 Cilt: 1**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Onuncu Baskı, Ankara, 1994.
- Barutçu, Faik Ahmet; **Siyasi Anılar 1939-1954**, Milliyet Yayınları, İstanbul, Mart 1977.
- Berkes, Niyasi ; **Unutulan Yıllar**, İletişim Yayınları, 1997.
- Çavdar, Tefik; **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Eylül 2008.
- Gürün, Kamuran; **Savaşın Dünya ve Türkiye:3 Savaş 1939-1945**, Tekin Yayınevi, İstanbul, Temmuz 2000.
- Kabacalı, Alpay **Bilinmeyen Yönleriyle Cumhuriyet Tarihi**, Denizbank Yayınları, 2004.
- Karpat, Kemal ; **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2013.
- Kıvılcımlı, Hikmet; **Kuvayimilliyeciliğimiz ve 2. Kuvayimilliyeciliğimiz, Bütün Eserleri 4**, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Mart 2007.
- _____ ; **Siyasetimiz, Bütün Eserleri 43**, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Mart 2011.
- Küçük, Yalçın ; **Türkiye Üzerine Tezler, 1908-1998, C.1**, Tekin Yayınevi, 5. Basım, 1989.
- Mumcu, Uğur; **Aybar ile Söyleşi Sosyalizm ve Bağımsızlık**, Tekin Yayınevi, 10. Baskı, İstanbul, 1994.
- Sayılgan, Aclan; **Türkiye’de Sol Hareketler (1871-1972)**, Hareket Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Haziran 1972.
- _____ ; **Soldaki Bitmeyen Kavga**, Ayşe Yayınları, Ankara 1970.
- Sertel, Sabiha ; **Roman Gibi**, Belge Yayınları, İkinci Baskı, 1987.

- Sertel, Yıldız ; **Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı**, Belge Yayınları, 3. Baskı, Ocak 2001.
- ; **Babam Gazeteci Zekeriya Sertel, Susmayan Adam**, Cumhuriyet Kitapları, Ekim 2002.
- ; **Nazım Hikmet ve Serteller İdeolojileri, Yaşamlarında Bilinmeyenler**, Everest Yayınevi, 1.Baskı, Kasım 2008.
- Sertel, Zekeriya ; **Hatırladıklarım**, Gözlem Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul, Mart 1977.
- Shirer, William L.; **Nazi İmparatorluğu, Çöküş**, Birinci Baskı, Kasım 1979.
- Timur, Taner ; **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Mart 2003.
- Toker, Metin ; **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944- 1973**, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı,1990.
- Tufan, Tarkan ; **Hikmet Kıvılcımlı, Hayatı ve Eserleri**, Nokta Kitap Yayınları, 2. Baskı, Temmuz 2012.
- Tunçay, Mete ; **Türkiye’de Sol Akımlar-1 (1908-1925)**, BDS Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ağustos 2000.
- ; **Türkiye’de Sol Akımlar-II (1925-1936)**, BDS Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 1992.
- ; **Eleştirel Tarih Yazıları**, Liberte Yayıncılık, 2. Baskı, Nisan 2006.
- Yalman, Ahmet Emin; **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, C.2.**, Rey Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 1970.
- Yeşil, Ahmet; **Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İkinci Baskı, 2001.
- Yetkin, Çetin ; **Karşıdevrim 1945-1950**, Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 7.Baskı, Eylül 2009.

4-MAKALELER:

- Adil, Esat; *“Korporasyonculara Dikkat”* **Gün Dergisi**, 21 Eylül 1946 , Sayı.23
- ; *“Her Şey, Milletın Varlık ve Refahına Bağlıdır”*, **Gün Dergisi**, 14 Aralık 1946 , Sayı. 30
- Atılğan, Gökhan; *“Behice Boran”*, **Sol, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.8**, içinde, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2007
- Belge, Murat ; *“Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri”*, **Sol, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.8**, içinde, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2007
- Doğan, M.Görkem - Çetinkaya,Y.Doğan ; *“TKP’nin Sosyalizmi”*, **Sol, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.8**, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2007.
- Ekinci, Necdet ; *“İnönü Dönemi ve II.Dünya Savaşı Yılları”*, **Türkler Ansiklopedisi, C.16**, (Ed.) H.Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

- Ertan, Temuçin Faik ; “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Dünya ve Türkiye”, **80.Yılında Türkiye Cumhuriyeti ve Demokrasi**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Birinci Basım, Ekim 2004, s.73-88.
- Gürel, Burak- Nacar, Can ; “Şefik Hüsnü Değmer”, **Sol, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.8**, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2007.
- İncioğlu, Nihal Kara; “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Dora Yayınları, 4. Baskı, Ekim 2009, s.302-317.
- Koçlar, Bekir; “Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet İlişkisi, **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, (Ed.) H.C.Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 754-764.
- Özdemir; Ali Ulvi; “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Sayı.49, Bahar 2012, s.179-216.
- Özüçetin, Yaşar ; “Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti’nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, (Ed.) H.C.Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 765-773.
- Sertel, Sabiha; “Türkiye Sosyalist Bir Devlet Midir?”, **Tan Gazetesi**, 11.08.1945.
- Tanrıkut, Hasan; “Demokrasiden Demagojiye”, **Gün Dergisi**, 23. Kasım 1946 , Sayı.28
- Tunçay, Mete ; Giriş Yazısı, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Mayıs 1997, Sayı.41.

5-TEZLER

- Danacı, Savaş ; **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sol İki Parti: Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi, Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Ankara, 2002.

6-İNTERNET KAYNAKLARI

- http://www.broadleft.org/tr_left_part_hist_diag.pdf.
<http://www.urundergisi.com/makaleler.php?ID=256>.

EKLER:

- EK.1.** DP’nin kuruluş aşamasındaki toplantıların dönemin İç İşleri Bakanlığı tarafından izlendiğine ilişkin belge.
EK.2. Zekeriya Sertel’in 24 Nisan 1951 tarihli Celal Bayar’a yazdığı mektup.

EK.1.

T. C.		T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞIVI	4 Haziran 1945
-------	---	---	----------------

İçişleri Bakanlığı
Emniyet Genel Müdürlüğü
Önemli İşler

Özel sayı :
Genel sayı : 1038

Özü:

İlişigi :

Sayın Şükrü Saracoglu
Başbakan

İkinci bir parti kurmak üzere Dr. Tevfik Rüştü Aras, Dr. Adnan Adıvar, M.Zekeriya Sertel, Sabiha Zekeriya Sertel, Sabahattin Celâl ve Esat Adil'in toplantı yaptıkları hakkında İstanbul'dan alınan bir yazı örneği ilişik olarak sunulmuştur .
Yüksek bilgilerine saygılarımla arz ederim

İçişleri Bakanı
Hüsnü Alpar

10.6.945 628

BAŞBAKANLIK Hususi Kalem Müdürlüğü		
Tarih	Numara	Ek
10.6.945	628	

Karşılıklarda: Dosya sayısıyla numara ve tarihin zikri rica olunur.

T. C.		T. C.	
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI		BAŞBAKANLIK	
Emniyet Genel Müdürlüğü		CUMHURİYET ARŞİVİ	
Önemli İşler			
Özel sayı :		Özeti:	
Genel sayı :			
Ö R N E K			
İlişigi :			
<p>Birkaç gündenberi bazı gazeteler tarafından kurulacağı haber verilen Demokrat partisi hakkında şu malumatı aldık :</p> <p>Bu partinin müteşebbis ve kurucularının son haftalar içinde (Tan) matbaasında sürekli toplantılar yaparak partinin program ve esaslarını hazırladıkları ve bu toplantıda Dr. Tevfik Rüştü Aras, Dr. Adnan Adıvar, M.Zekeriya, Sabiha Zekeriya Sertel, Sadrettin Celâl , Esat Adil ile isimleri öğrenilememiş olan bazı zevatın iştirâk ettikleri haber verilmektedir .</p> <p>Dörtbeş gün evvelki toplantıdan sonra bu zatların Tan matbaasından otomobillere binerek Park Oteline gittikleri ve birlikte yemek yedikleri bildirilmektedir .</p> <p>Tan Muharrirlerinden ve Anadolu Ajansı memurlarından(Hikmet Bil)in almış olduğu bir gazete imtiyazını (Parti) adına kullanacakları ve Tan Matbaasında ikinci bir gazete neşrecekleri de öğrenilmiştir. Diğer taraftan eski Yarın gazetesi sahibi Arif Oruç'un da günlük bir gazete çıkarmak için Tasvir Matbaasından izahat istediği haber alınmıştır . Bu konular etrafında tamamlayıcı bilgi alındığında arz edilecektir .</p>			
Aslına aynıdır			
			
Karşılıklarda: Dosya sayısıyla uumara ve tarihü zikri rica olunur.			
030	10	75	524 18 2

EK.2

TÜRKİYE
CUMHURBAŞKANLIĞI
GENEL KÂTIPLIĞI

Ankara, 11 Mayıs 1951.

4-287
EK. 7

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Yüksek Başbakanlığa

M. Zekeriya Sertel'in 24/4/1951 tarihli mektubu ve eki Sayın Cumhurbaşkanımıza arz edilmiş ve emirleriyle ilişikte sunulmuştur.

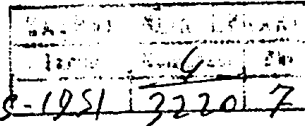
Sayın Başbakan'ın saygılarımla
arz edildi.

özel. Kalem

Serhasun

16-E-1951
ak.

Genel Kâtip

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

24/4/951

Hok Sayın Celâl Beyer
Türkiye Cumhuriyeti

Yurttan yeni geliyorum. Hükümetin son günlerde memleketin emniyetini sağlamak için bir takım kararlar almakla meşgul bulunduğunu gördüm. Bundan ve zeta devletlerinin hakkındaki teveccünlerinden cesaret alarak, bu husustaki bildiklerimi ve düşüncüklerimi kısaca arz etmeyi vatanî ve vidadî ve vazife bildim. Sırf memleket sevgisi ile ilerî sürdüğüm düşüncelerimden dolayı mazur görüleceğimi umar, en derin sevgilerimi sunarım.

M. Zekeriyâ Sertel

M. Zekeriyâ Sertel

M. Zekeriyâ Sertel
Koda-Kadıköy
İstanbul

030	61			41	243	9
-----	----	--	--	----	-----	---

2

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Sayın Celâl Bayar
Türkiye Cumhuriyeti Reisi

Özeti: Atlantik Paktına giremediğimize, girsek de bir fayda olamayacağına; Amerikanın bize ahdi teminat vermek istemediğine, vevse de memleketi istils felaketinden kurtaramayacağına; Yakın ve Orta Doğu'da teşkilî düşünülen bloklar güvenilir ve bel bağlanırlı kuvvetler olmayacağına; Türkiyenin coğrafi durumunun nezeketi malum bulunduğuna göre memleketin emniyetini sağlamak için takip edilecek siyaset tarafsızlık siyaseti olabilir ve olmalıdır.

Çon camanlarda hükümetin memleketin emniyetini garanti altına almak için ciddi faaliyete geçtiği, muhtelif memleketlerdeki büyük elcilerimizin merkere davet edilerek kendileri ile istişarelerde bulunulduğunu, ve nihayet Yüksek Başkanlığınız altında fevkalâde bir toplantı yapılarak takip edilmesi lazımgelen dış siyaset üzerinde bazı mühim kararlara varıldığını görülmüyor.

Avrupada uzun müddet dünya hadiselerini yakından takip ettikten sonra memleketi yeni donen ve dış siyasetle ötedenberi uraktan olsun meşgul bulunan bir vatandaş sıfatıyla, ve belki de bazı hususlarda vaziyetin aydınlanmasına yardımcı dokunur ümidile, bendenizin de bildiklerimi ve düşüncüklerimi arz etmeye müseade buyurulmasını rica ederim. Zati Devletlerinin ötedenberi bendenizin bu husustaki düşüncelerime hususi bir ehemmiyet atfetmek lüt'unda bulunduğunuzu bildiğim için bu cesaretimi mazur göreceğinizi umarım.

Dünyanın soğuk harbe girdiği, ve her gün sıcak harbe doğru sür'atle adım atmekte olduğu bu devirde Türkiyenin emniyetini sağlamak her endişenin üstünde hayati bir ehemmiyeti haizdir. Şimdiye kadar gerek Halk Partisi Hükümetlerinin, gerek Demokrat Parti idaresinin takip ettiği siyaset ve baş vurdu, u teçebbüsler müspet netice vermemiştir. Türkiye Atlantik Paktına alınmamış, Amerikadan istenilen emniyet tahhüdüne Amerika Hükümeti yanaşmamış, İngiltere ve Fransayla aramızda mevcut müşahedelere Amerikanın katılması için iki senedenberi yapılan müracaatlara açıkca red cevabı verilmiştir. Bu vaziyet karşısında ilerisi için nasıl bir hareket hattı ve nasıl bir siyaset takip etmeliğimizi lazımgeldiğini tayin edebilmek ancak bu vaziyeti doğuran sebepleri tahlil etmek ve realiteleri olduğu gibi görmekle mümkündür.

1-Türkiyenin Atlantik Paktına girmesi mümkündür ve faydalıdır ?
Fikirimce, Türkiyenin Atlantik Paktına girmesi ne mümkün ne faydalıdır. Mümkün değildir, çünkü Atlantik Paktına dahil devletlerin bir kısmı muhtelif sebeplerle Türkiyenin bu Pakta alınmasına taraftar olmadıkları defalarla tekrar etmiş ve açığa vurmuşlardır. Onları bu muhalefete sevkeden sebepler hükümetçe malum olmak gerektiği için bunlar üzerinde durmaya lüzum görmüyorum. Bu sebepler bilindikten sonra ise, Atlantik Paktına girmek için mütemadiyen kapı kapı dolaşmanın faydasız olduğunu zannediyorum.

030	01			41	243	3
-----	----	--	--	----	-----	---

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ 2
CUMHURİYET ARŞİVİ

Oysaki Türkiyenin Atlantik Paktına girmesi faydalı da değildir,hatta kanaatimce zararlıdır ve bence asıl üzerinde durulacak nokta budur.

Atlantik Paktı henüz yerleşmemiş Amerikanın tazyiki altında yapılmış,cografî bir anlaşmanın mahsulüdür.Almanya,halkın tazyiki karşısında silahlanmaya ve Atlantik Paktına girmeye razı olamamıştır.Alman Milleti,kendi topraklarında cereyan edecek bir harbe hazırlanmaya kandırılmamıştır.Bu yüzden Almanyanın silahlandırılması ve Garp Müdafaa Planına alınması işi mecburen sonraya bırakılmıştır.Almanya olmaksızın Atlantik Paktının bir kıymet ifade edemeyeceğinde ise bütün Garp askeri mütehassısları mütteliktedirler.İngiltere ve Fransada hükümetler Amerikan tazyiki altında silahlanmayı ve harbe hazırlanmayı kabul etmişlerdir.Fakat her iki memlekette de halk arasında haro düşmanlığı çok kuvvetlidir,hatta bu yüzden mevcut hükümetler halkın itimadını kaybetmişlerdir.Nitekim bu tazyik altında İngiltere ve Fransa Amerikanın haro siyasetini önlemeye çalışmaktadırlar.Bilhassa Fransızlar ve İtalyanların bir harp vukuunda dövüşmeye iştirak etmeyecekleri,dahilde ihtilaller ve isyanlar çıkarak harbi önlemeye çalışacaklarını bu memleketlerdeki vaziyeti yakından bilenlerce malumdur.Garp müdafaa sistemi kurmak vazifesi ile Avrupada dolayan General Eisenhover'e Holanda asker veremeyeceğini bildirmiş,Denimarka kendisini soğuk karşılamış,Norveç yarım ağızla cevap vermiştir.Kısaca çizdiğim bu tablodan da anlaşılacağı üzere Atlantik Paktı güvenilebilecek ve bize yardımcı kuvvet değildir.

Fakat,bütün bu mütalaalar varit olmasa dahi,Atlantik Paktı devletlerinin vücutte getirecekleri kuvvet,garbi Avrupayı bile müdafaa kâfi gelecek kudrette olmayacaktır.Yine garp devletleri ricalinin muhtelif vesilelerle yaptıkları beyanattan ve General Eisenhover'in Avrupa dönüşü Amerikan Kongresine verdiği rapordan biliyoruz ki,Atlantik Paktı devletlerinin 1953 yılı sonuna kadar hazırlayabilecekleri kuvvet miktarı 40-60 fırkayı geçmeyecektir.Malhuki İngiliz Harbiye Nazirinin Avam Kamarasında verdiği malumata ve diğer resmi kaynakların da teyit ettiğine göre Sovyet Rusyanın bugün silah altında bulunan derhal cepheye surebileceği 170-200 fırkası vardır.Bu muazzam kuvvet karşısında Atlantik Paktı devletlerinin,değil Türkiyeye yardım etmeleri hatta Türkiyenin hatırı için harbi göze alabilmeleri bile şüphelidir.Türkiyenin Atlantik Paktına girmek suretile elde edebileceği fayda böyle şüpheli olduğu gibi,garpte çıkabilecek herhangi bir hadise karşısında Türkiyenin de diplomatik bir surette harbe katılmasını veya istilaya uğramasını intaş edebilecek tehlikeli bir vaziyet husule gelebileceğini unutmamak lazımdır.Dörtler müessilleri arasında Paris'te gündemi hazırlanan Dörtler Konuşması tehakkuk etmediği veya toplanması muhtemel Dörtler Konferansı akamete uğradığı takdirde,Almanyanın yeni bir Kore olmayacağını kimse temin edemez.Almanya'da bağliacak bir kıvılcımın Türkiyede bir yangın çıkarmasına imkân hazırlamak herhalde skil kârı olmasa gerektir.

Unun için,Türkiyenin Atlantik Paktına girmesi ne mümkün ,ne de bu hususta ısrar etmesi kendi menfaatına uygundur.

2-Amerika Türkiyenin emniyeti için ahdi teminat vermektan niçin kaçınıyor ?

Yaptığımız bütün müracaatlara rağmen Amerika bize şifahi teminat vermekle iktifa ederek,bu teminatı ahdi bir şekilde sokmaktan kaçınmış ve nihayet son defa yaptığımız teşebbüse açıkça red cevabı vermektan çekinmemiştir.Korede bütün milletlerden fazla insan fedakârlığı yapmış,ve müşterek emniyet davasında herkesten fazla samimiyet göstermiş ol-

1960-1961 YILI
ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRK SOLUNUN

7

namına rağmen bütün müdahatelerimize, o da şifahi olarak, ya Amerika'nın o esne geniş teahhütleri girişimiyeceği, ya Kongrenin böyle bir teahhüdü kabul etmeyeceği, ya diğer devletlerin müsküllet çıkarmacağı veya şu ve bu gibi kağanaklı cevaplar verilmesinin hakiki sebebi nedir ?

Bu soruların cevabını İstanbul'da toplanan Amerikan Orta Doğu eldileri ve Askeri Mütahassısları Konferansı ile, Malta'da bir ay evvel yapılan askeri mütahassıslar toplantısında verilen kararlardan çıkarmak mümkündür. Her iki toplantıda da Yakın ve Orta Doğunun müdafaa sistemi konuşulmuş, ve birbirini tamamlayan bir tekniğe kararlara varılmıştır.

Bu kararlara göre, Orta Doğunun müdafasına Amerika ve Avrupa devletleri kara kuvveti göndererek askeri yardımda bulunmazlar. İstisna edilecek yardım hava ve deniz kuvvetlerine inhisar etmeye mahkumdur. Çünkü Amerika da dahil Garp Demokrasileri bir bir çoğu, buraya ayarabilecek kara kuvvetine sahip değildir. Bu esastan hareket edilerek Yakın ve Orta Doğunun müdafası için bir siyasi diğer askeri iki olan hacırlanmıştır. Siyasi olarak, göre, dünyanın bu bölgesinde ? Müdafaa Bloku vücutte getirmek lazımdır:

- a- Akdeniz Bloku: Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve İtalya Devletleri arasında askeri bir ittifak paktına temin etmek;
- b- İskan Yark Bloku: Türkiye, İran, İsrail ve mümkünse Fırsın devletleri arasında müsterek bir müdafaa anlaşması vücutte getirmek;
- c- Orta Şark Bloku: Irak, Türkiye ve Ürdün devletleri arasında askeri anlaşma yapmak;

Bu plan, şimdilik kağıt üzerindedir. Fakat Türkiye bu planların tesbikine ve bu blokların teşkiline teşvik edilmektedir. Ancak, bu bloklar teşekkül ettikten sonra, ileride anlatılacakları askeri plan mucibince, Amerika ve İngiltere bu bloklara denizden ve havadan yardım edebilecektir. Kara müdafası bu blokların vücutte getireceği askeri kuvvetlerle yapılacaktır. Fakat tatbikatta bu blokların vücutte getirilmesi teşebbüsü yenilmez bir çok güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu güçlüklerden bazılarına şöylece sarılayabiliriz:

a- Yakın Ve Orta Doğuda İngiltere ile Amerika menfaatleri arasındaki ziddiyetler henüz halledilmemiştir. Amerika, dünyanın her yerinde olduğu gibi, bu bölgede de İngilterenin yerini almak, Orta Doğu petrollerine sahip olmak iddiasındadır. Orta Doğudaki petrol istihsalı 1950 de 88 milyon tonu bulmuştur. Bu yekün dünya petrol istihsalının 17 o/o sini teşkil eder. Orta Doğu petrol kaynakları dünya petrol kaynaklarının 7 o/o sini ihtiva eder. Suudi Arabistandaki petrol kaynakları hariç, bütün diğer Orta Doğu petrol kaynaklarının dörtte üçü İngilterenin elindedir. İngiltere bu yüzden Orta Doğuyu kendi nüfus bölgesi sayar ve Amerikanın buralara sokulmasından hoşlanmaz. Nitekim, Orta Doğunun kara müdafasına İngiltere doğrudan doğruya kendi kumandası altına almak iddiasındadır. İşte bu menfaat ziddiyeti henüz halledilmiş değildir ve kolay kolay halledileceği de benzemiyor.

b- Yugoslavya, Amerikalıların tasavvur ettiği bloka girmeye yanaşmamakta, tecavüze uğramadıkça tarafsız kalmak istediğini ilân edip durmaktadır.

030	07			41	243	9
-----	----	--	--	----	-----	---

- c-İtalya hükümeti istese dahi taahhütlerini yerine getiremeyecektir.Çünkü İtalyan milleti bu harbetmeyeceğini muntelif vesilelerle göstermiştir.Bir harp vukuunda İtalyada intilâfler ve isyanlar başgöstermesi vaziyeti bilenler için mümkündür.Bu sebeple İtalya bir kuvvet olmaktan ziyade bir zayıf unsurdur.
- d-İranda son zamanlarda tarafsızlık cereyanı kuvvetlenmiştir.Petrolün nasyonallize edilmesi kararından sonra,İran Garp ve şark bloklarından hiçbirine topraklarında ittiyaz ve nüfuz bölgesi vermemeye,ve iki blok arasında tarafsızlığını muhafaza etmeye azmetmiş görünmektedir.Bu sebeple tasavvur edilen bir Orta Doğu blokuna girmeyi kabul edeceği şüphelidir.
- e-İsrail ile Arab devletleri arasındaki intilâflar hâlâ şiddetini muhafaza etmektedir.Bu devletleri müşterek bir müdafaa sistemi altına toplamak mümkün değildir.
- f-Nihayet Arab devletleri de kendi aralarında tam bir surette anlaşma sağlayamazlar.
- g-Arab devletleri ile Amerika ve İngiltere arasında mevcut anlaşmazlıklar devam etmektedir.

Bütün bu realiteler nazarı dikkate alınırsa Yakın ve Orta Doğuda kurulması tasavvur edilen blokların tetbikata ne büyük müşküllerle karşılaştığı sarahaten görülür.

Kaldı ki bu bloklar teşekkül etmiş bulunsalar dahi, nasıl bir kuvvet vücuda getirebilecekleri pek belli değildir.Aer biri diğerinden zayıf,hepsi birbirinden fakir, hepsi birbirinden aciz,hepsi birbirine düşman bu küçük ve zayıflı milletlerin biraraya gelmeleri,teşkilatlanmaları, silânenip müdafaa sistemlerini kurmaları,ve müşterek bir gaye uğrunda herbedecek hâle gelebilmeleri muhal değilse bile güçtür.Türkiye ise emniyetini bu zayıf,bu çürük,bu itimada şayan olmayan mesnetlere dayayarak rahat uyku uyuyamaz.

Bu çürük siyasi planı tamamlamak için Moltade hazırlanan askeri plan da bize,Amerikanın Orta ve Yakın Doğu için kabul ettiği stratejik görüşü ifade etmesi bakımından ehemmiyeti haizdir.

Bu plana göre,Orta ve Yakın Doğunun kara müdafaaası doğrudan doğruya bu bölgedeki milletlerin kendi kara kuvvetlerine terkedilmiştir.İngiltere ve Amerika bu müdafaaaya yalnız deniz ve hava kuvvetleriyle yardım edeceklerdir.Deniz ve hava müdafaaası da birbiri arkasından 3 müdafaa hattına dayanmaktadır.

Bu 3 müdafaa hattının temelini 1946 da General Montgomery'nin teklif ettiği Trablus-Sudan-Tenya hattı teşkil edecektir.Amerika bu müdafaa hattı üzerinde şimdiden büyük ölçüde deniz ve hava üsleri kurmuştur ve bir taraftan da kurmakta devam etmektedir.

Bu hattı korumak üzere Malta-Kıbrıs-Girit ve Rodosta geçmek üzere ikinci bir müdafaa hattı kurulacaktır.Buralarda da lazımgelen üsler kurulmaktadır.

Nihayet 3 üncü müdafaa hattı,Yugoslavya-Türkiye ve Yunanistanda kurulacak hava üslerine dayanacaktır.Bu hattın vazifesi ilk darbeyi karşılamak,düşmanı oyalamak ve bir nevi karekol vazifesi görmektir.

5

İŞTE AMERİKA VE İNGİLTERENİN SENELERCE SÜREN MÜNAKAŞALARDAN SONRA ÜZERİNDE İTTİFAK EDEBİLECEKLERİ STRATEJİK PLANIN ESASLARI BUNDIR. BU DA GÖSTERİYOR Kİ, AMERİKA VE İNGİLTERE TÜRKİYEYİ BİR RUS TAARRUZUNA KARŞI KARARDA YALNIZ BIRAKMAYA VE SADECE DENİZDEN VE HAVADAN KENDİSİNE YARDIM ETMEYE KARAR VERMİŞLERDİR. BU STRATEJİ KABUL EDİLDİĞİ İÇİNDİR Kİ, AMERİKA TÜRKİYEYE DOĞRUDAN DOĞRUVA AHDI TEMİNAT VERMEKTEN SAKINMAKTA DİR.

Bu vaziyet karşısında, Türkiye için Kore harbinden alınacak münis dersler vardır. Kore de Türkiye gibi Amerikadan birlerce mil uzaktadır. Amerika Koreye yetişinceye kadar ŞİMALİ kuvvetleri cenubi Korenin münia kısmını işgal etmeye muvaffak olmuş Amerikânın üstün hava ve deniz kuvvetleri şimali Korenin kara üstünlüğünden faydalanmasına mani olamamıştır. Netice, Korenin evvelâ istilasına, sonra kurtarılmasına, tekrar istilasına ve tekrar kurtarılmasına münceer olmuştur. Bu dalgalı ilerleyip gerilemeler Koreyi beştanbeşe harabeye çevirmiş, ve Korelileri hiç bir harste görülmemeyen felâketlerle karşı karşıya bırakmıştır.

Türkiye, Allah göstermesin, bir taarruz uğradığı takdirde, Korenin bu feci akıbetine uğramak tehlikesine maruzdur. Amerikan ve İngiliz deniz ve hava kuvvetleri yardımı vaktinde gelmiş olsalar dahi, Korede olduğu gibi, "uslar üstün kuvvetlerle Türkiye'nin bir kısmını işgal edebilir, topraklarımız, uzun müddet Rus işgali altında bulunmak felâketine uğrayabilir ve sonra Amerikan yardımı ile kurtarılsa bile bir harabeye dönmeğe kurtulamaz. Üstün deniz ve hava kuvvetlerinin kara kuvvetleri ve im-haya değil durdurmaya bile kâfi gelmediği Koredeki tecrübe ile sabit olmuştur. Üstün Çin kuvvetleri karşısında her türlü modern teçhizata malik ve havadan himaye gören Birleşmiş Milletler kuvvetleri ağır bir hezimetle uğramaktan kurtulamamışlardır.

Bu vaziyette Amerika bize ahdi teminat vermiş olsa dahi netice üzerinde fazla bir tesiri olamayacağı meydandadır. Şunu da gözönünde bulundurmak icabeder ki, harp başlarsa, bu defa total bir şekilde başlayacaktır. O vakit Amerika her tarafa birden yetişmeye mecbur kalsacaktır. Bütün memleketler ondan yardım beklemektedir. Bu yardından Türkiyeye düşecek pay herhalde fazla olmayacaktır.

İşte, fikrimce, Türkiye müstakbel siyasetini tespit ederken bu realiteleri olduğu gibi dikkate almaya mecburuz.

Atlantik Paktına giremediğimiz, girsek de faydası olmayacağına; Amerikanın bize ahdi teminat veremediğine, verse de memleketi istila felâketinden koruyamayacağına; Yakın ve Orta Doğuda teşkilî düşünülen bloklar güvenilir ve bel bağlanılır kuvvetler olmayacağına, ve Türkiye'nin coğrafi durumunun nezaketi malum bulunduguna göre, memleketin emniyetini sağlamak için takip edilecek tek siyaset ancak tarafsızlık siyaseti olabilir ve olmalıdır. Maalesef memlekette bütün fikirler muhtelif tesirler altında yalnız bir istikamette işlemediği, ve bu fikirlerin hilâfında herhangi bir mütalâa beyan bir hiyanet telâkki edileceği, ve bu fikirlerin hilâfında herhangi bir mütalâa beyan dostluk siyaseti güneye taraftar olanlar sürdürülmüş, tarafsızlık siyaseti eğilimlere alınmaz olmuş ve bu fikrin müdafiasına imkân barakılmamıştır. Onun için de Türkiye İsmet İnönü zamanından beri daima siyasetini Amerikan siyasetine göre ayarlamaya dikkat etmiş ve hiç bir zaman bunun dışında bir hareket hatta düşümmeye lüzum dahi görmemiştir. Bugün bile buna lüzum görmemekte, halâ ısrar ile yalnız Amerika ve harp devletleri tarafından bir ahdi teminat koparmak peşinden koşulmaktadır. Halbuki, yukarıda izah ettiğimiz sebeplerden dolayı Türkiye için en emin, en salim siyaset cildi, samimi, metin ve silahlı bir tarafsızlıktır.

Denilebilir ki "Hartak yeryüzünde tarafsız küçük millet olmaz. Türkiye de taraflardan birini seçmeye mecbur oluncâ demokrasiler safında yer almaya mecburdur."

Bu iddia realitelere uygun değildir. İsveç, geçen herpette de tarafsızlığını muhafaza etmiş, Sovyet hududuna yakın olduğu halde hiç bir tehlikeye maruz kalmamıştır. Bugün ikiye bölünmüş dünya karşısında İsveç tarafsızlığını muhafaza etmektedir.

